HRVATSKA STRAŽA

ZA KRŠĆANSKU PROSVJETU

ČASOPIS

NAMIJENJEN

NAUCI I KNJIŽEVNOSTI

Izlazi svakoga drugoga mjeseca

»ANTEMURALE CHRISTIANITATIS«

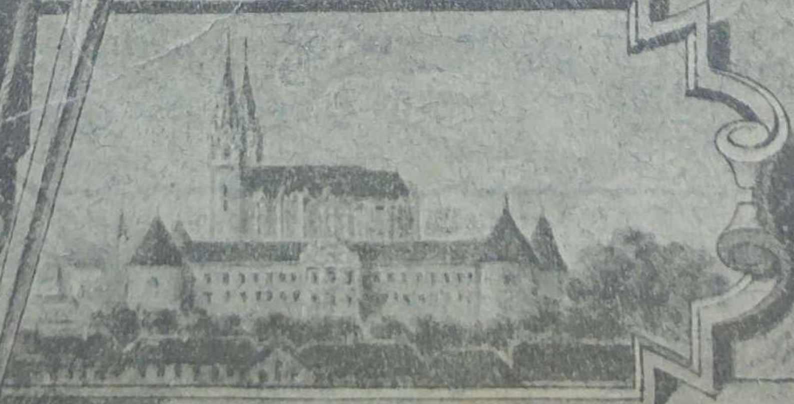
CIJENA: 6 kruna na godinu
Sveučilištarci, gjaci viših razreda i pučki učitelji plaćaju 3 krune

Godina V. — Svezak III.

Urednik:
Dr. FRAN BINIČKI

Odgov. urednik:
O. LUDOVIK BRUSIĆ

KRK
Tisak i naklada tiskare »Kurykte« - 1907

Primili smo sa zahvalnošću:

Dr. Fran Barac, O modernoj katoličkoj apologetici. Habilitaciona studija. Požega 1907. Cijena K 1·75. U narednom ćemo broju reći svoju o toj knjizi, osamljenoj u hrvatskoj književnosti.

Emile Gaborian, Paklenske muke. Prevela M. Kumičić. Cijena K 2·70.

M. S. Schwartz, Doživljaji jednoga liečnika. Cijena 30 fil.

H. Sienkiewitz, U tatarskom robstvu. Cijena 30 fil.

Maksim Gorki, Jedan od krajeva republike. Liepa Franceska. Cijena 30 fil.

Fortuné du Boisgobey, Tajna u osamljenom dvorcu. Cij. 60 fil.

Zmaj Jovan Jovanović, Odabrane pjesme. Cij. K 1·60

F. du Boisgobey, Modra koprena. Cijena 1 K 20 f.

Noćne sgode i nesgode Haruna al Rašida. Cijena 30 fil.

Ivan Devčić, U gradu prestupka. Cijena 90 fil.

Sve su te knjige izašle nakladom knjižare L. Hartmana. Sviju preporučit ne ćemo i ne možemo. Možda se prigodice na njih osvrnemo.

Studium (Stara Riše-Morava) poslalo nam je više svezaka raznog sadržaja. O njima drugom zgodom.

Davorin Trstenjak, Prirodni uzgajatelji. Zagreb 1907. O toj revolver knjizi drugi put opširno.

Milan Marjanović, Iza Šenoe. Naklada »Hrv. Knjiž.« Zadar. I o toj knjizi drugi put.

Molimo, da se ispravi! Na str. 179. i sl. čitaj **en**tropija, a ne **eu**tropija! Druge manje pogrješke neka štilac ispravi sam!

IV. i V. svezak će radi praznikâ izaći u listopadu.

Otimanje dviju sila.

Savremeno razmatranje kršćanskog demokrata.

I. Dvije knjige.

Preda mnom su na stolu dvije knjige. Malene knjige. Prva nije zapravo niti knjiga, to je tek jedan broj mjesečnog literarnog vjesnika. Tako čitam na čelu. Vjesnik, što ga izdaje čuvena knjižara u centrumu jednog od najvećih gradova našeg kontinenta. Grad — ponosita prijestolnica evropske velevlasti, jedno od svjetskih sijela moderne prosvjete i umjetnosti.

Slika na čelu — u desnoj držeći baklju, u lijevoj vijenac — naviješta štiocu, da vjesnik goni tamu neznanja i unosi svakuda luč prosvjete; a širitelje prosvjete da vijenča vijencem slave. I zaista.

U vjesniku se bilježe i ocjenjuju djela znanstvenog, filosofskog, beletrističkog i svakojakog sadržaja, koja od mjeseca do mjeseca izlaze. Naravski da i sami izvjestitelji i ocjenitelji ovih djela nijesu nego li na skroz učeni ljudi: doktori, sveučilišni profesori, čuveni priznati već pisci i — pisateljice.

Riječju: Vjesnik podaje približno sliku onoga, što elita našeg društva ili takozvana inteligenca na polju misli i prosvjete u jednu ruku proizvodi, a kako, u drugu ruku, ista inteligenca o tim proizvodima sudi.

Koga ne bi zanimalo zaviriti malo u dušu i srce visoke otmene gospode, koja poput olimpskih bogova, visoko stojeć nad glupim pučkim masama, modernoj misli i prosvjeti zakone kroje?

* * *

Na prvoj već strani zabavljaju se učena gospoda ekscesivnim misticizmom poznatog protestantskog postolara, vizionara *Jakova Böhme-a*, koji je valjda već na zemlji Boga licem u lice gledao. U Böhme-a gospoda nalaze silu »svjetla«, »neiscrpivu punoću« najuzvišenijih motiva; pa zato ovu krepku hranu i svojski svojim ljudma preporučaju.

Na drugoj strani neki doktor bečkog sveučilišta u svojoj ocjeni čitalačku publiku upoznava s »kozmičkim putovanjima« *W. Bölsche-a*. Djelo je valjda puno »poleta, divote, grandioznosti«. Na ovom putovanju naša inteligenca doznaje, kako je život na našu zemlju sišao sa zvijezda; kako prelazni oblici kopljačâ (Lanzettfischchen), saurija i t. d. potvrgjuju istinitost Darwinove nauke; kako su učenjaci ustanovili već i — majmunski jezik. Zato i pisac s pravom svoju knjigu završuje mit einem »Osterhymnus auf das reine, ewige Naturwunder«.

Na 4. strani ocjenjuje se roman: »Isus« od *Pierre Nahor-a*. Tuj doznajemo, kako je Isus tek prividno uskrsnuo. Evangjelje da nam podaje tek legendu Isusovu; Isusovu ličnost zaodjenuli su kasniji vijekovi u velo taumaturgije. Historičkog Isusa ne poznamo!

Na 6. strani spisateljica *Selma Lagerlöf* veliča preljub, u kome nazrijeva vrhunac sreće. Ocjenitelj — doktor i on — nadovezuje želju, da bi se djela Selme Lagerlöf našla u svakoj kući: jerbo »s njome (uzveličateljicom preljuba) ulazi novi genij u srca naših gospogja i djevojaka«!

Slijedi na istoj strani »povjest jednog dječaka« od *Héloise pl. Beaulieu*. Spisateljica nam prikazuje samoubistvo jednoga sredoškolskoga gjaka. Nagnala ga na to — nesretna ćud. — Rodio se je »mit einem kleinen wunden Fleck«; pa je truhnuo i truhnuo, dokle nije istruhnuo kanoti jabuka, u čije meso se zario crv. Pa šta je on za to odgovoran?! Ocjenitelj — doktor — nalazi ovu logiku sasvim u redu pa i hvali spisateljicu s njezine »finoće« i »psihologičke dubine«, a svojom »povjesti« da je pokazala »ein grosses, edles Menschenherz«!

U romanu: »Maria Himmelfahrt« *Hans v. Hoffensthal* prikazuje uzor ženske »im reinsten Sinne«, kao što nije dosele nitko bolje činio. Ova ženska, Ulla, nema ni riječi, kojom bi osudila preljub svoga muža; ona žali samo jedno: što nije tako dugo uživala njegovu ljubav! Na ocjenitelja romana pak ovaj preljubni vazduh djeluje kanoti »ein Athemzug reiner Höhenluft«. Tek jedno se mu ne svigja: pisac ne zna, da u životu ne može biti govora o »krivdi ili o kazni«, jer sve, što se zbiva — bilo u fisičkom bilo u duševnom svijetu — odgovara odregjenim zakonima!

Julius Rauh — str. 10. — prikazuje »prastaru bračnu povjest« o »nepravima«, koji su »jedan drugoga našli«, dok se »pravi« mimoišli; ali samo dotle, dok dosadljivce smrt ne zateče, onda se »pravi« našli.

Rosa Mayreder u: »Kritik der Weiblichkeit« pokazuje put harmoniji izmegju muža i žene, koja vodi »zum höchsten Menschentum«. Što pak uvjetuje ovu harmoniju, nije to nimalo srodnost duha i srca, koja dolikuje razumnom biću čovjeku, već »osebujnim načinom razvijena psychoseksualna sfera«. »Die höchste Entfaltung der Erotik stellt eine Art der Genialität vor«. Ocjeniteljica uvjerena je, da je ova knjiga dragocjen posjed za svakoga čovjeka.

»Biblische Impressionen« od *Karla Felnera*. Piscu i njegovome ocjenitelju problem o Isusu do danas nije još riješen. Pisac je rad svojim djelom tek da nešto donese gradnji »Kristove tragedije« — »der Christustragödie«. Jer samo »naivne, pobožne duše« klanjaju se Isusu kao Sinu Božjemu. Isusa dopada mjesto pored jednog Buddhe.

Na istoj se strani govori o »listovima čuvene gospogje *Ninon de Lenclos*«, ove »najveće umjetnice slobodne ljubavi«, koja je znala još u dobi od 80 godina muževe strastveno osvajati. Ona upućuje mlade ljude u »tajne galanterije«, učeć »pravu mjeru filosofije« u općenju s modernim emancipistinjama. Drugo izdanje Ovidijeve »ars amandi«. »Kulturgeschitlich betrachtet, eines der merkwürdigsten Bücher der Weltliteratur«; »überquellend von Geist und Grazie«.

Max Benesch i *Ernst Friedmann* izlažu u »Storchmärchen« četernaestgodišnjemu dječaku »seksualni život bilina, životinja i ljudi sa fisiološkog i biološkog stanovišta«. Svrha ovoj je knjizi valjda, e se u djeci »pročisti i podigne moralna svijest«!

Napokon slijedi, na zadnjem mjestu, ocjena romana: »Ein werdender Gott« od *Oskara Mysinga*. Ovaj »postajući bog« jest Isus Krist! Pisac uvjerava štioca, da kršćanstvo ne sadržaje drugo nego pojmove i simbole staropoganskih religija pod novim imenom. Jezgru kršćanstva sačinjava kult Mitre. Odatle je kršćanstvo primilo nauku o Trojstvu i o uskrsnuću. Ove dogme je, u doba cara Hadrijana, iz Mitrine religije u kršćanstvo unio neki Saturnije, koji je, osugjen na smrt, pobjegao kršćanima. Tako je Isus postao — bog.

*

To je evo, što se iznosi na 12 stranica našega vjesnika.

* * *

Druga knjiga. Nije omašna ni ona. Sićušna knjiga. Ne nailaziš tuj na slavna imena filosofâ, doktorâ, sveučilišnih profesora. I slog ove knjige posve je različan od sloga, kojim pišu učena gospoda tamo gore. Bez »nagovorljivih riječi ljudske premudrosti«. Prost, jednostavan, lapidaran slog. Auktoritativan, kategoričan. Kao da drugačije ni ne može biti. Što se tuj veli, prikazuje se kao Bogom objavljena, apsolutna, vječna istina. Tako je Bog objavio, tako uči nepogrješiva Crkva: zato evo treba sve za istinito držati. Tko ne vjeruje, izgubit će se za uvijek.

I u toj maloj knjizi rješavaju se visoki problemi. Problemi, koji su od vajkada zaokupljali duh čovječji, a i danas ga još jednako zaokupljaju. Pitanja slična onima, oko čijih se riješenja staraju i visoko učena gospoda našeg vjesnika. No s kolikom razlikom! Ona gospoda kao da su se ugledala u staroga Sysipha, koji eto već tisuću i tisuću godina uzaludnim naporom vâlja velik kamen uz goru. Ona gospoda — kao da mnogo, da uvijek uče, a nikad ne mogu da dogju k poznanju istine! Dok se amo u našoj knjizi istina čovjeku podaje jasna, cijela, gotova, poput zrele jabuke. Ne treba nam poći niti u zvijezde, niti u carstvo bajkâ, niti u Mitrin hram, niti u salon gospogje Ninon de Lenclos, da se istina . . . nagje.

Sila toga nalazi se u malenoj knjizi. A tebi, dragi štioče, tebi je sve to dobro poznato; poznata ti i malena knjiga. Jer već u onoj svojoj prvoj djetinjoj dobi čuo si iz majčinih ustiju mnogo onoga, što se tuj nahodi. A kasnije, netom si naučio čitati, dobio si od odgojitelja tvojih kao vjernog pratioca kroz život malu knjigu: »Katekizam kršćansko-katoličkoga nauka«.

* * *

Dvije knjige preda mnom na stolu predstavljaju dva protivna stožera. U modernom slogu bi se reklo: dva načela, dva svjetovna nazora. Dvije vjeroispovijesti.

Na ove dvije vjeroispovijesti podijeljen je moderni vijek.

1. Vijek, koji se je odmetnuo od Boga, od tradicija vjere i filosofije kršćanske. Lutajući poput Ahasvera, vječnog Žida, on traži, on žudi istinu; nu netom mu se istina približi, on bježi od

od lica njezina. Kao da ne može podnijeti božanskog lica istine. No da bi si ugasio makar za čas neugasivu žegju, on posiže za svakojakim istinskim surogatima. Filosofski sustavi, hipoteze i svakojake teorije o vjeri i moralu, niču kano glive iza kiše. Danas pozitivizam, sutra materijalizam, preksutra monizam, pa opet pesimizam i tako bez kraja i konca. A kao refren ove vječne pjesme odjekuje odasvuda: Istina se spoznati ne može! Istine nema! Ignoramus! Ignorabimus!

Tko ne čuje u piscima i kritičarima gornjeg vjesnika glas našega vijeka! Vjesnik iznosi tek nekoja poglavlja iz vjeroispovijesti modernog vijeka.

2. Katekizam prikazuje vjeroispovijest velike pučke mase, koja sačinjava 90% našeg društva. Prožeta istinitošću božanskih nauka, što ih crpa iz katekizma, velika masa do danas ustraje u nepokolebivoj vjeri riječi Božje i kršćanskih tradicija. Njezin život, moral, običaji tek su vanjsko lice one vjere, što se duboko, neizbrisivo uvriježila u duši i srcu njezinom.

Dva nazora o svijetu, koji izbijaju u dvjema knjigama, došla su megju sobom u sukob. Otimaju se o carstvo duhova, o vladu svijeta.

Radi se o tome, da se inteligenca, čijom antikršćanskom vjeroispovijesti odiše ona prva knjižica, svrgne s prijestolja, da se liši prevlasti, što ju dosada imala u državi i društvu, pa da se na to prijestolje postavi 90% pučka masa, koja se u vjeri klanja Bogu i Kristu njegovome.

Crkva sama razvila je pred svijetom i blagoslovila barjak kršćanske demokracije, pozivljući odasvuda 90% pučku masu, da se oko njega sakupi, da pod njim, zajedno s njom vojuje proti neprijateljskim silama.

Mnogima, koji zajedno s pučkom masom prisižu na instinitost i svetost onih nauka, što ih sadržaje katekizam, koji se s nama zajedno klanjaju Kristu Bogu, mnogima je kršćanska demokracija zagonetka, koju ne mogu da riješe; mnogi pače ljudi iz naših redova, zabrinuto pomišljaju u sebi: Može li to biti od Boga? Ne krije li se pod ovim imenom zmija otrovnica — anguis sub herba?

Koji su dakle razlozi, te pristajemo uz kršćansku demokraciju? Kako ćemo pred razumom, pred Crkvom, državom i društvom opravdati nastojanje, što ide za tim, te se učenoj i prosvijetljenoj, akademički naobraženoj gospodi otme žezlo prevlasti prenesavši ga na radničku masu, koja mudrost svoju crpa iz kršćansko-katoličkog katekizma?

Tko si nakon onoga, što već rekosmo, još ne zna riješiti ovu zagonetku, njemu ćemo u narednim poglavljima podati još mnogo toga za razmišljanje.

II. Negativno obilježje moderne inteligence:

a) Odmetnuće od kršćanstva.

Prije svega treba da se malko iz bliže upoznamo s tako zvanom modernom inteligencom.[1]) Duševno nastojanje moderne inteligence prikazuje se negativno kao odmetnuće: a) od kršćanstva ili kršćanske vjere; b) od kršćanske filosofije.

Iza djelomičnih, na pojedine zemlje ograničenih pokušaja, u srednjem vijeku, pojavi se istom u 16. stoljeću, stoljeću reformacije, općenita struja idući za time, da se evropski narodi ocijepe od katoličke Crkve. Protestantizam je zaista slavio sjajne uspjehe. Sjeverna, a djelomice i srednja Evropa bje Crkvi oteta. Doskora će, kako nije moglo drugačije ni biti, u protestantizmu doći do sukoba izmegju ortodoksnim simbolizmom i racijonalizmom. Ortodoksnost sve više uzmiče pred racijonalizmom. Vjera u misterije i u nadnaravnost kršćanstva bje malo po malo izvodnjena racijonalističkim doktrinama. Simboli i vjerske formule gube smisao. Ne štedi se niti sv. Pismo. Biblički racijonalizam poriče sv. Pismu nadnaravni značaj. Čudesa, misterija, napokon isti Bog-čovjek, Isukrst, bješe rasparani nožem racijonalističke kritike, koja a priori ne priznava a ma ništa, što nadvisuje čovječji razum i prirodne sile. Sv. Pismo vrijedi još samo toliko, koliko i druga koja mu drago knjiga.

Napokon došlo se u negaciji pozitivnog kršćanstva — govorimo uvijek još o protestantizmu — došlo se dotle, te je danas odmetnuće od Krista malone općenito. Sve dublje i dublje! Na početku 20. vijeka stvar je mnogo gora nego pred sto godina. »Novi nazori, piše Secberg, sve u svem stoje kršćanstvu gotovo dalje nego u početku 19. vijeka. U ono doba bijaše pučka masa još odana Crkvi (protestantskoj.) To se danas ne može više ustvrditi. Potpuni je indiferentizam dopro do najnižih slojeva. Oni ne mrze na kršćanstvo, pošto su previše prema njemu indiferentni, a da bi ga mrzili.«[1]) Pitajmo statistiku! U Heidelbergu polazi crkvu 6—8%, u Mannheimu 4—6%, u Berlinu tek 2% onih, koji bi bili po starosti dužni, da to čine. Kod ukopa u Berlinu skoro kod polovice nema svećenika; do 25% novorogjene djece više se ne krsti. Još je gore u Sjevernoj Americi. Ako je istina, imaju tamo do dvije trećine pučanstva, što ne pripada ni jednoj vjerskoj zajednici ili Crkvi.

Velika masa pučanstva nikad ne bi došla tako daleko, da joj primjerom svojim nije prednjačile inteligenca. »Pučke su mase« — ovako se tužio Döllinger već pred četrdeset godina, — »bez crkvenog (kršćanskog) duha; glasnici javnog mnijenja, na čelu im naši prvi pjesnici, dogmatičkom su kršćanstvu tugji«.[2]) Već god. 1823 mogao je Jouffroy napisati članak s naslovom: »Kako dogme umiru«. Gabr. Séailles, početkom 20. vijeka, ide još dalje: »Zašto dogme više ne uskrsnu?« Za one, koji vode javno mnijenje u Evropi, vjera je neporječno mrtva. A to vrijedi ne samo za inteligencu protestanskih zemalja, nego pretežnom većinom i za katoličku inteligencu. »Ideja o nebožanstvu Kristovu stoji dandanas gotovo posvuda u znaku pobjede«.[3]) Drugi svjedoči opet: »Ne može se poricati činjenica, da većina naobraženika — devet desetina, ako blago sudimo — davno već ne vjeruje u božanstvo Kristovo.«[4]) »Kršćana u crkovnom smislu ima izmegju naobražene ruke vrlo malo. Rijetki su kano bijele vrane danas »misleći« ljudi, koji još vjeruju, da je Krist Bog u čovječjem obliku, od Duha Svetoga začet, od Marije Djevice rogjen, da je čudesa tvorio, poslije smrti uskrsnuo, a četrdeseti dan zatim u nebo uzašao«.[5]) Trojstvo im je nepojmljivo. Katoličko kršćanske dogme u opreci su

[1]) Pod »modernom inteligencom« razumijevamo tuj *pretežnu većinu* modernih naobraženika, dok s veseljem konstatujemo, da ima u redovima moderne inteligence i danas još lijepi broj kršćanski mislećih muževa.

[1]) An der Schwelle d. 20. Jahrhunderts.

[2]) Papsttum 468.

[3]) Wesendank, Der modern-religiöse Wahnsinn 12.

[4]) Lehmann-Hohenberg, Einiges Christentum I, 50.

[5]) Die Religion d. Lucifers 1874. 85.

im sa sadašnjim stanjem znanosti. Od svega kršćanstva drugo nije preostalo nego moral, što ga Isus propovijedao, koji moral megjutim nije po svojoj biti ništa nadnaravno. Riječju: *Kršćanstvu je odzvonilo* — ova pjesma odjekuje odasvuda iz redova moderne inteligence. To vrijedi za modernu inteligencu *lajičke* ruke uopće, napose za onu akatoličkih naroda.

No stvar ne izgleda mnogo bolje ni kod inteligence *duhovne* ruke, govoreći o protestantskim narodima.

Decher izjavljuje: »Priznati valja, da nijedan naših teologa posve korektno ne misli«.[1]) »Koji duhovnik bi mogao iz sve duše Atanazijevu vjeroispovijest potpisati?« pita Buisson.[2]) Na daleko čuveni apologet Weiss piše: »Bilo bi mučno danas u Njemačkoj naći deset akatoličkih teologa od kojega glasa, a da očito Krista ne liše božanstva njegova«.[3])

Uopće se običaje dandanas kršćanstvo i sve, što odaje kršćansku misao, isključiti iz javnog života. Da nema vjera s javnim prilikama, napose s politikom, s umjetnošću, sa znanošću, s moralom a ma nikakva dodira ili odnošaja, modernoj je inteligenci samo po sebi razumljivo. Mnogi se megjutim zadovoljavaju pukim preziranjem kršćanskih načela i naredaba, a da ne očituju svoje mržnje na kršćanstvo niti ne diraju u vjerske svetinje, kršćanskome puku toli dragocjene. Njima je nekako geslo: Guarda e passa. Dosta im je: tiho sažaljivati zaglupljeno stado onih, koji vjeruju!

Kod drugih opet apostazija prelazi u očitu mržnju, te si daje oduška u očitom posmjehivanju i pogrgjivanju kršćanskih otajstva. Antikršćanstvo sa očito neprijateljskom ofenzivom nije dandanas rijetki pojav. Da i ne govorim o masonizmu, čiji a ma baš gjavolski atentati na kršćansku vjeru i moral sačinjavaju bitno obilježje masonizma; to nam i u našoj Hrvatskoj dosta jasno pokazuje antikršćanske pisanje nekojih naših radikalno naprednjačkih — ne izuzevši »Obzora« — novina i listova, naročito njihovi »božićni« i »uskrsni« prilozi (gdje im se pruža najzgodnija prilika izrigati svoju žuč na dva fundamentalna otajstva kršćanske religije;) ovaj se bijes na kršćanstvo upravo do ludila očituje i tamo, gdje

[1]) Zur Verständigung im Streit der Religion u. der Zeitbildung 75.
[2]) Das freie Christentum u. die Kirche d. Zukunft 42.
[3]) Die religiöse Gefahr 1904, 133.

bi ipak morao, ako igdje, da vlada trijezan razum — kod filosofa i naučnjaka. Naš je vijek stvorio a inteligenca je njegova prihvatila neke vrste, što no reći, filosofiju, koja u svojoj jezgri nije drugo nego najpodlija, dosada nečuvena poruga kršćanske religije. Nietzscheanizam. Taj je nesretni filosof gospodina Isusa u dnu duše svoje oduravao kao prijatelja siromašnih, stradajućih i slabih; Njemu, »sažaljenja vrijednomu Bogu bolesnika« (erbarmungswürdigen Krankengott), »kukavnom« ustanovitelju »nečistog« kršćanskog »ghetta« Nietzsche suprotpostavi »Antikrista« ljuto se rugajuć istini, koju zove »starom ženetinom« i vičuć: »Ništa nije istinito! Sve je dopušteno! Bog je mrtav. U zlu stoji čovječja jakost. Zlo u najvišoj potenci svojoj potrebito je nadčovjeku za postignuće najvišeg dobra«.

Megjutim još grozovitije glase blasfemije — iz ustiju (protestantskog) svećenika. Takav je n. pr. Moritz Schwalb, propovjednik prvostolne crkve u Bremenu, koji na Božić svojim vjernicima s propovijedaonice govori: »U Kristovo božanstvo ja ne vjerujem. Kad bi u istinu postojao posmrtni život, a ja bi jednom tamo susreo Isusa: to ću mu, ni najmanje se ne zabuniv, u lice gledati, a kad ne bih imao sreću, da me on milostivno pogleda, onda ne bih sama sebe, već njega sažaljivao«.[1])

Ovim se putem dalje ne može; to je vrhunac odmetnuća od kršćanstva.

III. Negativno obilježje moderne inteligence:

b) Odmetnuće od kršćanske filosofije.

Religija i filosofija u svako su doba bile u zamjenitom odnosu. Religija djeluje na filosofiju, a ova opet na religiju. Nikad se nije znatna reforma u religiji provela bez posljedica za filosofiju, kao i obratno. Tako je i »reformacija« na vjerskom polju u 16. vijeku prouzročila radikalan preokret i na polju filosofskome. Uzroci bili su tuj i tam isti: prezir auktoriteta i starih tradicija. Pa kao što se na crkvenom polju htjelo uspostaviti pravo i »čisto« kršćanstvo apostolskog doba posvemašnjim prekinućem sa katoličkom prošlošću, tako se je smatralo eto potrebitim prekinuti i s kršćanskom filosofijom, postavivši filosofiju na posve novi temelj.

[1]) Kod Weiss: Religiöse Gefahr 134.

Kršćanskom zovemo skolastičnu filosofiju, premda ona ima za početnika poganina Aristotela; jer nju su sv. Oci i kršćanski naučnjaci prihvatili, vidjevši, da se Aristotelova filosofija jedino dade svesti u sklad s objavom Božjom, te se njezinom pomoću najlakše dadu obraniti i obrazložiti nadnaravske istine kršćanske religije.

Temelj nove filosofičke škole bijaše temelj subjektivizma. Ovaj temelj udari, jedan vijek kasnije, otkako je Luter započeo reformatorski pokret, Kartezije. Fundamentalnom stavkom: *Cogito, ergo sum*, što ju izreče Kartezije, otvorilo se široko polje subjektivističkom umovanju. Novi su filosofi sve više ostavili čvrste temelje spoznajne izvjesnosti, na kojima se osnivala stara i sredovječna filssofija. Posljedice nijesu mogle izostati. Kao što je Luterom proglašeni princip nezavisnosti od crkvenog auktoriteta i slobodnog istraživanja u stvarima objave i religije urodio nebrojenim svakojakim herezijama, koje su bile megju sobom u opreci; tako poćeše poslje Kartezija i u filosofiju iz zemlje nicati najrazličitiji filosofski sustavi. Jer iza kako se kriterij spoznaje od objektivnosti stvari prenese na subjekat, nije mogao nitko više zapriječiti, a da svaki, tko se smatrao filosofom, ne iznese što ga volja.

Počelo se lutati s jedne skrajnosti do druge. Tradicijonalizam i racijonalizam, misticizam i okultizam, teizam i ateizam, sensualizam i materijalizam, pak onda idealizam, monizam i panteizam uz sijaset drugih nuzgrednih sistema i »nazora o svijetu«; evo to je oznaka povjesti filosofije u novije doba. Ova je smetenost imala za naravsku posljedicu sveopći skepticizam, poričuć čovjeku sposobnost, da spozna istinu. Tako je filosofija kod pretežnog dijela moderne inteligence izgubila svaku vrijednost, te se osobito metafisika smatra pukom iluzijom razgrijene ljudske mašte. Ovime je subjektivistička struja doprla do zadnje postaje. Njezino obilježje je agnosticizam, koji je našao svoga glavnog predstavnika u Herbertu Spenceru, filosofu »nepoznatnoga« — »Unknowable«.

Dakle: na polju religije negacija svake religije; na polju filosofije negacija svake spoznaje. Drugom riječju: posvemašnji intelektualni nihilizam, to je evo zadnji posljedak odmetnuća od kršćanstva u jednu, a od kršćanske filosofije u drugu ruku.

IV. Čime nadomjestit kršćanstvo?

Megjutim bilo bi krivo, kad bismo mislili, da se je moderni vijek zaustavio kod gole negacije. Čovjek ne može živjeti bez metafisike. Vjera u nešto apsolutno, vječno, čovječjemu se duhu neodoljivom silom nameće; niti joj se može oteti, pa nastojao koliko mu drago uspavati se svakojakim doktrinama i hipotezama. Vjerovati treba — tako ili onako. Pa kad je moderni vijek u negaciji dopro do zadnje stacije, opet on počinje dizati nove zgrade. O samoj negaciji ne može duh živjeti; negacija izazivlje affirmaciju. Uz to moderni vijek dobro shvaća, koliki se gubitak društvu nanosi oborenjem kršćanstva. Zato valja na mjesto kršćanstva narodima dati nešto novo, nešto kud i kamo bolje, ili barem od jednake iste vrijednosti, ako se misli pred svijetom opravdati antikršćansku akciju.

Pokušajâ, ne bi li se uspjelo kršćanstvo nadomjestiti drugom boljom religijom ili filosofijom, ima danas sva sila. Nazad četiri godine neki je čuveni pisac izdao knjigu: »Die modernen Ersatzversuche für das aufgegebene Christentum«.[1]) Ove pokušaje pisac svodi na četiri poglavite: 1. Religija pozitivizma od Augusta Comte-a; 2. religija materijalizma od Davida Fr. Straussa; 3. religija panmonoteizma od Ed. v. Hartmanna; 4. religija eticizma od Moritza v. Egidy-a.

Comte stavlja na mjesto kršćanskog Boga — *čovječanstvo*, a na mjesto kršćanstva — *religiju čovječanstva*. »Čovječanstvo je njemu najviše biće — »l'Etre-Suprême«, »neposredni pokretač svake individualne i kolektivne eksistencije«, »neizmjerno i vječno biće; zato ga ide najviše, božansko štovanje«. Neumrlosti nema osim one, kojom živimo u uspomeni i u srcu onih, što ih ostavljamo na zemlji. I životinje mogu se smatrati česticama božanstva, ako su čovjeku bile od koristi, kao n. pr. konji, psi, volovi i t. d. Nekoje dapače životinje vrijede više od čovjeka,

David Fr. Strauss propovijeda religiju — *materijalizma*. »Religija, uči Straus, u nas nije već ono, što je bila u naših otaca: no odatle ne slijedi, da je nje u nas posve nestalo. Ostao je svakako u nas osnovni momenat svake religije: *čuvstvo bezuvjetne zavisnosti*. Reknemo li *bog* ili *svemir*: to se jednako osjećamo

[1]) Dr. Lor. Fischer, Regensburg 10.

odvisni od jednoga kao i od drugoga«. Na mjesto osobnog Boga dakle stupa »universum« ili priroda. Zato zahtijeva Strauss za universum od čovjeka isti pietet i pouzdanje, što ga iskazuje pobožni vjernik svome tobožnjem Bogu. Ova se religija pouzdanja u prirodu upopunjuje kultom umjetnosti. Ova dva čimbenika dakle: uživanje ljepote u prirodi i u umjetnosti, sačinjavaju bitne sastavine religije materijalističke. Mjesto sv. Pisma zapremaju narodni klasici: Goethe, Schiller i drugi; mjesto crkvenih pjesama pjevat će se narodne pjesme; mjesto Božjih hramova i kapela neka se narodu otvore muzeji, kazališta, opere, koncertne dvorane. Kad je lijepo vrijeme, pohagjajmo veličajni hram prirode; ako pak kiši, zabavljajmo se kod kuće štivom naših velikih pjesnika, a u veče hajdemo na koncerat!

Eduard v. Hartmann. Njegov »bog« je apsolutno »Nesvijesno«, jedno isto sa svemirom. »Nesvijesno« u ovom se svijetu ostvara, te dolazi u čovjeku do samovijesti. Tri su poglavite faze, u kojima se religija »Nesvijesnog« javlja u povjesti: 1. židovska ili religija starog zavjeta; 2. religija novog zavjeta ili kršćanska; 3 moderna religija; prva se zove i religija »oca«, druga religija »sina«, a treća religija »duha«. Prva i druga pripadaju već prošlosti; treća, religija »duha«, religija je budućnosti — »Zukunftsreligion«, a ujedno i zaključna faza u razvoju vjerske svijesti čovječanstva! — »Nesvijesno« je u svojoj žudnji za objektivacijom promašilo cilj; zato se osjeća u čovjeku nesretnim; bol je bitna svim stvorovim, bol je jedina realnost. Zato »božansko apsolutno« treba spasa. Spasti ga može jedino čovjek time, da negira svoju individualnost, te nastoji iz stanja aktualiteta povratit se u stanje potencijaliteta, iz kojega je izašao. Čovjek dakle spasava Boga otvarajuć sebi, a u sebi bogu, vrata u »nirvanu« t. j. u prvobitno stanje, u kome nema ni svijesti ni volje, uopće ništa realna. U uništavanju samog sebe sastoji religijozni kult i ujedno svrha čovječja. I to bi imalo nadomjestiti kršćanstvo, koje su zabacili!

Religija eticizma napokon ima početnikom Moritza v. Egidy-a. Religija eticizma je zapravo eticizam bez religije. Egidy doduše ne zabacuje izrijekom vjeru u Boga; ali u istinu je njemu sve jedno, što čovjek drži o Bogu i o drugim istinama. On ne zna drugo o religiji, nego da je »Bog ljubav«, i da prava i sva

religija sastoji u ljubavi. Što si sve možemo misliti o njegovome Bogu, proizlazi već odatle, što Egydi hoće da sagradi »novi veliki hram«, u kojem mora biti mjesta ne samo za kršćane i za Židove, već i za pogane. Naravski, da poriče božanstvo Kristovo i sve, što podsjeća na pozitivni i nadnaravni značaj kršćanstva. Uza sve to se Egydi ipak ne ustručava ispovijedati kršćanstvo; razumije se, kršćanstvo racijonalistički izvodnjeno i prikrojeno, primjenjujući pojedine dogme i vjerske običaje, kao n. pr. božić, uskrsnuće, duhove, presv. oltarski sakramenat, krst, blagosivljanje i druge crkvene obrede na razne prilike svagdanjeg života. Tako ima n. pr. uskrsnuće Kristovo ili vazam za njega značenje, po kojem Isus poslije svoje smrti živi megju svojimi po duhu.

Religija čovječanstva, religija materijalizma, panmonoteizma i eticizma četiri su poglavita oblika, na koje, kako rekosmo, dr. Lor. Fischer svodi pokušaje modernih mislilaca, koji su se od pozitivnog kršćanstva odmetnuli pa bi htjeli na mjesto kršćanstva postaviti novu religiju ili novi filosofski nazor o svijetu.

Ovim pokušajima mislimo, da bi se ipak morao dodati i jedan peti, a to je takozvana okultistička ili spiritistička religija. Jer poznato je i u nas, kako nastoje moderni spiritisti spiritizmu dati religijsko obilježje. U spiritizmu jedni nazrijevaju višu razvojnu fazu istog kršćanstva; dok drugima opet spiritizam predstavlja sasvim novu, od kršćanstva bitno različnu, od kršćanstva superiornu religiju.

I za hrvatske spiritiste stoji, da ima katoličko kršćanstvo zamijeniti kršćanstvo spiritizma; a ovo potonje je njima neka vrst racijonalističkog kršćanstva, biva kršćanstva lišena svakog pozitivnog, nadnaravnog značaja. O tome smo u »Hrv. Straži« ponovno raspravljali. Moderni je spiritizam filosofski obrazložio Du Prel; uz njega pristaju i hrvatski spiritisti, na čelu im dr. G. Gaj i dr. Hinković sa »Novim Suncem«. Istakosmo opetovano, kako spiritizam »Novog Sunca« odiše svakojakim, napose i panteističkim bludnjama. Kako kod Du Prela, tako je i kod hrvatskih spiritista pojam »Bog« veoma problematičan. Dosta je, ako podsjetimo na filosofske »refleksije« našega Gaja. Poimanjem o Bogu označuje se i vrijednost spiritističke religije, ma kako se komugod prohtjelo prozvati je pravim, zdravim kršćanstvom. U ostalom spiritističko

kršćanstvo ne pozna ni dogme, ni otajstva, ni čudesa. Ono je, kako već rekosmo, lišeno svakog pozitivnog obilježja. Religija nije drugo nego ljubav spram bližnjega. Spiritističko kršćanstvo obuhvata sve ljude bez razlike vjeroispovijesti, pa i same pogane i ateiste.

Nama je za sada dosta, da konstatujemo, kako naš vijek, odbacivši pozitivno kršćanstvo, traži ga nadomjestiti okultizmom, napose spiritizmom. Odatle i ona simpatija, koju pokazuje moderna antikršćanska inteligenca napram buddhizmu. Privlačivost buddhizma stoji upravo u njegovoj mističkoj ili okultističkoj naravi. Pa buduć da jedan veliki dio naše inteligence pristaje uz okultističke nauke, zato i s pravom spominjemo okultizam kao peti poglaviti pokušaj našeg vijeka, ne bi li se njime nadoknadilo izgubljeno kršćanstvo.

Rekapituliramo li poglavite nauke gore označenih filosofsko-vjerskih sustava, dobit ćemo ovu sliku moderne vjeroispovijesti. Pozitivistička, materijalistička i panmonoteistička religija poriče osobnog, nadsvjetnog *Boga*, ispovijedajući goli ateizam, bilo to u obliku panteizma ili materijalizma; dok eticizam i spiritizam, ma i priznali eksistenciju Božju, ipak Boga iz religije i etike isključuju. Dakle u prvom i drugom slučaju imamo religiju — bez Boga. Nije li to nesmisao: govoriti o religiji bez Boga? Max Müller, jedan od poglavitih predstavnika moderne antikršćanske inteligence, dokazuje, da to ne samo nije nesmisao, nego da je jedino prava religija ona, koju ispovijeda ateizam.[1]) Izlažuć nauku M. Müllera veli W. v. Reichenau: »Religija postigla je svoj zadnji i najviši stepen, ateizam. Je li ateizam još religija? Da je to dokazao, e je ateizam najviša, najplemenitija razvojna faza religioziteta: ovo je ne najmanja zasluga Maxa Müllera«.[2]) Jerbo »ima ateizam, koji je smrt, a ima i drugi ateizam, koji je vruća krv svake prave vjere«, umuje dalje isti pisac. Panteisti naime imaju već svojeg boga, a to je njihov »ja«, to su oni sami; tko se ne klanja ovom Bogu, jesu ateisti, i taj je ateizam, što no oni vele, smrt; dok ateizam, kojim se poriče nadsvetni, osobni Bog, komu se klanjamo mi,

[1]) Vorlesungen über d. Ursprung u. d. Entwickelung d. Religion. Strassburg 1880.

[2]) Die monistische Philosophie. Gekrönte Preisschrift, 1884, 313.

»vruća je krv svake prave vjere«. Dakle jedino prava religija je ona, koja se osniva na negaciji Boga!

Kakva će bit etika moderne religije? Svi predstavnici navedenih vjersko-etičkih sustava složni su u tome, da je etika nezavisna o religiji osobnog Boga i njegovih zakona. Etika apsolutne slobode i neodgovornosti. To vrijedi ne samo za pozitivizam, materijalizam i panmonoteizam, nego i za eticizam i spiritizam. Razlika sastoji tek u tome, što kod ona tri prva apsolutno ne može biti govora o zavisnosti čovjeka o Bogu, buduć je čovjek sâm apsolutno biće, bog; dok potonja dva ipak priznavaju osobnog Boga, ma kako čovjeka proglasili autonomnim, tako te ima raditi dobro bez ikakva obzira na Boga.

Osim Boga drugi uslov etičkom nastojanju jest *sloboda volje*. Materijalizam i panteizam uništuju u principu slobodnu volju; jer po njima čovjek nije drugo nego li pojav ili inkarnacija vasione božanske supstance, bila ona materija ili duh ili volja. Čovjek se ne može vlastitom odlukom ni za što odrediti; zato on ne radi nikad slobodno, pa nije ni za šta odgovoran. Ovime se obara u osnovu svako ćudoregje.

Isto tako prestaje prema ovim naukama *razlika izmegju dobra i zla*. Dobro je, što se dogodi. Pravo stoji u činjenici. Idealizam gubi svaki smisao; jer idejnoga svijeta nema, niti ima u čovjeka sposobnosti, da se otme fisičkim silama podignuvši se u nadosjetni svijet.

Kakvim plodom moraju da urode ovi principi, ako ih primijenimo na razne grane ljudske djelatnosti i na životne prilike, suvišno je i isticati. Otkako se ovi principi propovijedaju sa sveučilišnih katedra i šire svakojakim književnim publikacijama: u filosofiji i u znanosti sve se više zapostavlja, isključuje metafisički i spekulativni momenat; u etici se proglasuje temeljnim zakonom osobna korist, simpatija ili užitak; estetika ne pozna više zakona istine i ljepote, raditi se može, što se komu prohtije, a ne što se razložito hoće. Dovoljno je u ostalom zaviriti u djela jednog Nietzsche-a, u romane jednog Zole, da i ne govorimo o našim domaćim piscima iz škole »Savremenikove«: pa ćemo se na prvi pogled uvjeriti, kako se tu ruži svaka krepost, u blato gaze svi ideali, ruglu izvrgava idealizam. A što pogotovo odaje vršak mo-

ralne iskvarenosti, jest, da se osugjuje i zabacuje i sama ljubav i samilost spram nemoćnika i nesretnika. Vijek, koji, zabacivši svaku pozitivnu religiju, ne pozna druge vjeroispovijesti do one u »boga ljubavi«, koji bit sve religije stavlja isključivo u ljubav; vijek, koji se ponosi »altruizmom«: ovaj vijek na usta svojih predstavnika proglasuje fundamentalnim načelom socijalnih odnošaja »borbu za opstanak« i »selekcijonu teoriju« jednog Darwina, po kojoj sve, što je god nemoćno, nezdravo ili staro, gubi pravo na opstanak! Nije li to ironija? Nije li to najstroža samoosuda?

Jest, filosofija i »religija«, koja u svojoj primjeni na život obara izvjesnost čovječjeg znanja, koja u blato gazi ideale lijepe umjetnosti, potkapa temelje kreposti i ćudorednosti, razrješuje vezove megjusobnih saobraćaja, državi prijeti rasulom a društvu socijalnom revolucijom i anarhijom: religija ateizma, velju, jest »nonsens«, jest živa laž; ona utiskuje žig sramote vijeku, koji ju je izmislio, eda bi time učinio suvišnim kršćanskoga Boga i Crkvu njegovu.

V. Filosofija modernog ateizma isporegjena sa starim poganstvom.

Latinska poslovica veli: »Corruptio optimi pessima«. Kako su ove riječi istinite, najjasnije se vidi na modernoj inteligenciji. U kršćanstvu se svijetu objavila istina; zato je kršćanstvo objava apsolutne, objektivno savršene religije. Božansku istinu svijetu posvjedočavaju bezbrojni dokazi. Vjera je, veli apostol, *argumentum non apparentium.*[1]) Kršćanstvo se duhu nameće kano svijetlo Božjeg lica, kao svijetlo sunčano očima tijela. Da se ovo svijetlo ne vidi, treba oči naumice zaklopiti. Tko kršćanskoj objavi uskraćuje posluh, on se protivi očitoj istini. A to je grijeh proti Duhu Svetomu; grijeh, koji se ne će oprostiti ni na ovom ni na onom svijetu.[2]) Sv. Pavao veli: »Nije moguće, te se obnove oni, koji su jednom prosvijetljeni okusili dara nebeskoga... pa su otpali.«[3]) Jerbo »kad griješimo dragovoljno, pošto smo primili poznanje istine, nema više žrtve (oproštenja) za grijehe«.[4]) Ovo vrijedi i za moderne odmetnike od kršćanstva. Kazna za to odmetnuće sastoji u sve većoj zasljepljenosti. Tko se je odvratio od svijetla, on pripada tami. Tama je njegov životni elemenat. On će sve dublje zagresti u ponor svakojakih zabluda, bez nade izlaza. U tom ponoru nalazimo modernu inteligencu. Tuj ona očajno viče: Ignoramus, ignorabimus!

[1]) Hebr. 11, 1.
[2]) Mat. 12, 32.
[3]) Hebr. 6.
[4]) Ibi. 11, 26.

Moderna je inteligenca mnogo dalje zabasala od staze istine i prava, nego li stara poganska. Jer moderna inteligenca naumice izbjegava lice božanske istine; dok su stari mudraci za istinom žudjeli, neumorno je tražili, pa i prihvatili, netom što bi koja traka istine doprla do njihova razuma. Zato i stari u intelektualnom i etičkom pogledu u velike nadvisuju moderne. Dok novi očituju baš gjavolsku mržnju na sve, što podsjeća na Boga i na viši, nadosjetni poredak, stari su već prije nego je svijetu osvanulo sunce kršćanske objave, iznijeli svakojakih istina naravske spoznaje i ozbiljnim marom nastojali oko ćudorednog života.

Da bismo vidjeli, koli visoko stoje stari pogani nad modernima, navest ćemo kao dokaz glavna mjesta iz tako zvane »zlatne pjesme«, čiji prijevod donosi dr. Bazala u »Povjesti filosofije« (izd. »Matica Hrv.« 1906, str. 77 ss.) U toj su pjesmi sastavljena životna pravila Pitagorine škole. Njezin je sadržaj nekakav izvadak najglavnijih načela ovog filosofa, koji se smatra jednim od prvih predstavnika stare dobe.

Stari pogani:

»*Besmrtne* najprije *bogove*, zakonom kako je odregjeno,
Časti i zakletvu poštuj ...«

Moderni pogani: »Bogovi su »*mrtvi*« (Nietzsche.) »Mru bozi —« (Kranjčević.) »Ne može biti više biće nad menom... *Ja* sam Gospod, *ja* sâm sam Gospod. Ništa nije za mene sveto«. (Stirner.)

Stari pogani u velike vjeruju u božju providnost:

»A što *božanskim udesom* smrtnici jada imadu,
Kakvu god sudbinu imaš, tu snosi niti se gnjevi«.

Moderni pogani ne poznaju, nego crni udes: »N'jemi Fatum grdni sanduk kuje.« »V'jeci — besmislena tragedija«. (Kranjčević.)

Stari pogani uvjereni su, da čovjek izvodi porijetlo svoje od Boga:

»Ti budi pun nade, jer božanskoga roda su ljudi«.

A i sv. Pavao svjedoči za nekoje njihove pjesnike, koji vele: da su ljudi rod Božji.[1])

Moderni pogani jednako nam napunjaju uši, da čovjek potječe od oca majmuna.

Stari su pogani prednost čovjeka pred životinjom stavljali u razum, a dostojanstvo čovjekovo njima stoji u tome, da čovjek radi, što mu kazuje razum:

»I u odrešenju duše prosugjujući misli na svako
Pojedino, *razum, gori što stoluje*, uzevši za *upravljača* najboljega«.

Moderni pogani stavljaju čovjeka i djela njegova pod upravu čuvstva, instinkta, simpatije, želuca, seksualnosti! Ne »gori što stoluje«, nego dolje što valja da robuje, vladaj čovjekom!

Stari, ma kako sjedeći »u sjeni smrti«, ipak sačuvaše nepomućen pojam o dobru i zlu:

» . . . . . . To ako izvršiš,
Znat ćeš besmrtnih bogova i smrtnih ljudi
Uredbe . . .
Znat ćeš, što pravo je . . .«

Moderni već su prevršili granice dobra i zla krojeći svojom voljom zakone moralu; dobro je, što im godi; zlo je, što im ne godi.

Stari su i znali, da čovjek ne može biti nehajan prema dobru i zlu, već da mu je dužnost, činiti dobro, a kloniti se zla. Imali su jasan pojam o grijehu; a grijeh da valja izbjegavati:

»Ni san na nježne oči primi,
Prije no si čin promislio svaki onog dneva:
Gdje zgriješih? što učinih? Što propustih dužna učiniti?
Počevši od prvoga redom pogji zatim:
Zlo li učini, sebe prekori; ako li dobro, veseo budi«.

Stari dakle čine čovjeka samoga odgovornim za njegova djela, pa i za kazan, što ga snalazi poradi zlih djela:

»Znat ćeš, da ljudi *sami navaljuju na sebe zlo*,
Koje trpe, jer dobra, kad je uz njih, niti vide
Niti čuju: riješiti zla se malo ih znade«.

---

[1]) Dj. Apost. 17, 28.

Time stari u čovjeku priznavaju i *slobodnu volju*. Slobodna volja čovjeka usposobljuje za krepost; a u teženju na krepost nazrijevaju stari zadaću života i svrhu čovjekovu, jer krepost čovjeka približuje božanstvu:

»Tako radi i u tom se izvježbaj, za tim treba da težiš
I to će te na put božanske kreposti staviti«.

A sada da vidimo *moderne pogane*! Stanujući oni »s onu stranu dobra i zla«, njima nije ništa zabranjeno: »Nichts ist mehr verboten und alles erlaubt«. Grijeha nema! R. Hirschberg napisao je knjigu: »Das Recht zu sündigen« (Leipzig 1896.) Naslov sâm iznosi tezu, što ju utemeljuje i obrazlaže. »Staru savjest (koja se ispituje: »Što zgriješih? što učinih?) moramo izmesti, da bude u nje mjesta za nešto novo i bolje« t. j. za moral »s onu stranu dobra i zla«. U zlu valja nam biti »radikalnima — sve do zločina«. (Nietzsche.)

Pa kako li govoriti o grijehu, o odgovornosti, gdje nema slobodne volje!

»Ko rob slobodu sanjaš, sve sanjaš, — al zaludu . . .
. . . Igračka si star'ja u tvrdoj ruci Tajne,
Megj noktima joj čudnih prsti' . . .« (Kranjč.)

Naravski da je po tome i krepost nesmisao. »Za nas vrijedi danas mnogo više, ako se pojedinac podaje svojim nagnućima, nego ako u samozataji prikazuje žrtve. Mi ne ćemo da smo kreposni, već jaki« (Münsterberg.) Ćudorednost je himba. Ideal je njihov negacija svakog ideala, svakog kreposnog nastojanja.

Izmegju kreposti *stari su pogani* visoko cijenili: umjerenost, krotkost, čistoću:

»Nit za zdravlje tjelesno ne valja nehajan biti,
Ali u pilu i jelu i vježbama umjeren
Biti . . .
To evo ovako znadi, a vladati navikni ovim:
Trbuhom najprije i snom i strašću
I gnjevom. Da nijesi učinio sramotno nikada niti sa drugim
Niti sâm; — od svega najvećma stidi se sebe . . .«

Modernim naprotiv *poganima* moralno je dobro istovjetno sa ugodnim (Spencer.) Čistoća im je ograničenost; a »slobodna lju-

*

bav« zaprema mjesto šeste zapovijedi njihova dekaloga. »Sveta opojnost, opojnost genijaliteta, koja nas u uživanju obuzme«, njima je vrhunac kreposti (Suderman.) Njima je sve dobro, u koliko ono godi. »Dobra je ljubav, no i mržnja. Dobar je posjed, jer ga možemo prenesti u užitak; dobra je moć ili oblast, jer zadovoljava našu oholost; dobra je istina, dokle nam pruža užitak; no dobra je i laž, kriva prisega i himba, lukavština i licemjerstvo, ako nam donose korist. Dobra je vjernost, dokle se nagradi; no dobro je i izdajstvo, ako se više nagradi nego vjernost. Dobar je brak ... no dobar je i preljub za onoga, komu je brak dodijao. Dobra je prevara, lupeština, razbojništvo i ubojstvo, ako njime stečemo posjed i užitak. Dobro je življenje ... no dobro je i samoubojstvo ...« (R. Schuricht.) Tako se eto čita u djelima filosofâ, koji bivaju, odmetnuvši se od kršćanstva, s onu stranu dobra i zla! Ima li u staropoganskoj etici štogod, što bi ma iz daleka nalik bilo na ove užasne nauke!

Stari pogani uče:

»Za tim pravdu vrši činom i riječju ..«

Moderni pogani naprotiv: »Jača riba ima pravo proždrijeti slabiju, jer je jača« (Huxley.) Prva zapovijed modernog čovjeka jest: ostati jačim.[1]) Nietzsche označuje život modernog uzor čovjeka kao: »osvajanje, vrijegjanje, nasilno svladavanje slabijega, tlačenje, krutost, namećivanje vlastitih oblika i — najmanje, najblažije — izrabljenje.« U ostalom dovoljno je, da zavirimo u »Syllabus« Pija IX, pa da se uvjerimo, kakve pojmove ima o pravu moderno poganstvo.

Stari pogani znali su visoko cijeniti pravo prijateljstvo:

»I roditelje časti najbliže po rodu,
Od ostalih pak po čestitosti biraj prijatelja, koji je najbolji«.

Moderni pogani nijesu podobni prijateljski ljubiti. Jer u smislu darvinizma i nietzscheanizma čovjek je zvijer — »la bête humain« — »die blonde Bestie« — koja ne zna nego osvajati, žderati, trgati, a egoizam mu je najviši, jedini zakon; dok se prijateljstvo osniva na ljubavi, koja sebe saopćuje bližnjemu, i za njega žrtvuje neugodnosti i sve, što ima najdraže, pa i sami život.

Stari su pogani istina imali mutne pojmove o svrsi čovječjoj pa uopće nijesu znali, što ih čeka poslije smrti; ipak i oni nijesu

[1]) Izr: Dr. W. Schneider, Göttliche Weltordnung 1900 p. 177.

živjeli bez svake nade u budući bolji život. Jer su vjerovali barem u bogove, a najvišega izmegju njih, Zeusa, obično nazivaju »ocem bogova i ljudi«. Pa kako su se smatrali za srodne bogovima, nijesu mogli pomisliti, da bi ih mogli bogovi, ako ih se boje i štuju, na uvijeke zabaciti. I kod pogana živi vjera u nebo, u neko blaženstvo:

»Ti budi *pun nade*, jer božanskoga roda su ljudi ...
I izliječivši dušu ćeš spasti iz ovih jada ..
I u odrešenju duše prosugjujući misli na svako
Pojedino ..
A kad ostaviš tijelo i u eter slobodni ugješ,
Besmrtan bit ćeš, bog besmrtni, ne više smrtan«.

Moderni pogani živu bez svake nade. Za njih ima samo bol realnost. »Sve je bol i sve su jadi« (Kranjčević.) Bog sâm je najnesretniji patnik, koji potrebuje spasa! (Ed. v. Hartmann.) Boga spasavati, spada na — čovjeka:

»Nebo moje . . .
O dopusti, da ti suze pijem ...« (Kranjčević.)

Potpuno spasenje božanstva dovest će se kraju uništenjem svakog života i individualnosti prelazom u — nirvanu. »U pravom smislu mudar bio bi tek onaj, tko iz znanosti povuče zadnju posljedicu; to jest, tko uzme dozu modrikove kiseline a to brzo« (R. Schuricht kod M. Carriere, Die sittl. Weltordnung.)

Tako svršava moderno antikršćanstvo — u uništenju samog sebe, u nihilizmu!

VI. Mudrost i uzvišenost katekizma.

Kako je posve drugačije u tvojoj glavi, puče moj, patniče, koji u znoju svoga lica jedeš svagdanji kruh! Svijetlo, jasno je u tvojoj glavi. Nepoznati su ti istina njihovi orakuli. Ne govore ti njihovi proroci i proročice. Jedan Kant, jedan Haeckel, jedan Nietzsche, jedna Ellen Key, jedna Zofka Kveder ... Sićušna, neučena je knjiga, iz koje ti crpaš tvoju mudrost. Knjiga ta zove se — *katekizam*.

Pa opet kako je velika ova knjiga! Ova knjiga sadržaje neiskazano više nego svekolike biblioteke i knjižare, koje polaze učena gospoda; ona visoko učena gospoda, čijoj smo se premudrosti gore toliko divili!

Teod. Jouffroy, iza kako se odmetnuo od Crkve katoličke, a krenuo putem prevarljivih nauka i raskoši, ipak nije mogao, a da ne izreče svoje udivljenje katekizmu i uzvišenim naukama njegovim. »Ima malena knjiga, tako Jouffroy, što je katolici daju svojoj djeci, neka je uče, i iz koje se djeca ispituju u crkvi. Čitajte ovu knjigu, katekizam, velju. Vi ćete tuj naći odgovor na sve upite, što sam ih stavio; na sve, velju, bez iznimke. Pitajte kršćanina, od kuda potječe čovječje pleme? On to znade. Koja je svrha čovjekova? On zna. Kuda on ide? On zna. Pitajte ovo dijete (koje nije u cijelom životu svojem nikad mislilo), zašto se nalazi tuj na zemlji, i što će od njega biti poslije smrti: ono će vam dati uzvišeni odgovor ... Početak svijeta, početak našeg roda, pitanja o narodima, za što je čovjek odregjen u ovome i u budućem životu, odnošaj čovjekov napram Bogu, dužnosti njegove napram bližnjemu, prava čovječja na druge stvorove: sve to kršćanin znade. A kad odraste, počet će razumijevati naravsko, političko i megjunarodno pravo, jer ova prava kao druge stvari proizlaze iz kršćanstva, a s njim se tumače bez muke i s jasnošću. Eto što ja zovem jednu veliku religiju; ja je poznajem kao takvu odatle, što ne pušta bez odgovora ni jednog od onih upita, koji su čovječanstvu toliko prirasli srcu.«

Vrijednost i dostojanstvo katekizma ne može se nikad dosta procijeniti. Nema knjige, koja bi u jednostavnim rečenicama i formulama pružala obilatiji sadržaj, nego li katekizam. U nekolikim stranicama otkriva najviše, najvažnije i najizvjesnije istine, najdublja otajstva, koja duh i srce kao veleuma tako neuka čovjeka na jednaki način zadovoljavaju. Sadržaje u kratkim crtama nauku mudrosti i života, i pokazuje svima put prave sreće — pojedincima, obiteljima, državama, čitavom ljudskome društvu. Neiscrpiv sadržaj njegov mlijeko je malima, a utjeha svima u životu i u smrti.[1])

Diderota će jednom pohoditi Beauzé, član franc. akademije. Koliko li se začudio, videći Diderota, kako s malim katekizmom u rukama poučava svoju malu kćerku kršćanski nauk. »Kako to«, uze Beauzé, »da se ti filosof baviš ovakvim stvarima!« »Što ćeš prijatelju, odvrati Diderot, meni je do toga, da dobro poučim

[1]) Wetzer u. Welte Kirchenlexikon II. Aufl. VII. p. 315.

milu mi kćerku. I gle! Pošto sam mnogo tražio, nijesam našao bolje knjige u tu svrhu, nego je diecezanski katekizam ... Koju drugu čvršću podlogu bih mogao podati za uzgoj svoje kćeri?«[1])

Čuveni učenjak Al. Volta, došavši jeseni na praznike u u Como s obitelji, svake je nedjelje polazio u crkvu, skupljao oko sebe djecu, te ju s katekizmom u ruci učio kršćanski nauk. Karlo Botta šalje u Parizu djecu svoju u crkvu sv. Sulpicija, gdje abbé Dupanloup, kasnije biskup orleanski, tumači katekizam. Byron, premda sâm velik bezvjerac, hoće ipak da mu se kći u kršćanskom nauku poučava i uzgaja kod koludrica nekog samostana u Romagni.[2])

Kako visoko, po svome mišljenju i osjećanju, stoji u duhu katekizma uzgojeni katolički radnik, ne samo nad modernom inteligencom, koja je materijalizmom i panteizmom zadojena, nego i nad onom starog poganstva »zlatne pjesme«!

Ima jedan Bog, čisti duh, sâm sebi početak i uzrok, Bog osoban, vječan, neizmjeran, sveprisutan, sveznajući, svemogući. Ovaj Bog je istina. Ovaj Bog jest ljubav, jest Otac ljudskoga roda. Njegova ljubeća Providnost upravlja udesom čovječjim. Čovjek je stvoren na sliku i priliku svojega Boga. Ima razum i slobodnu volju. Svrha mu je: Boga sve većma potpunije upoznati, ljubiti, slijediti. Čovjek je sagriješio, on je kriv svemu zlu na svijetu. Ali Bog se čovjeku smilova, te mu posla svoga Jedinca, da ga spase. Milošću Isusovom čovjek se uzvisi na nadnaravni red, na dostojanstvo djeteta Božjeg. On će licem u lice Boga gledati. Slobodnom voljom, koju milost Božja krijepi, čovjek se može kloniti grijeha i činiti dobro. Vježbanje u kreposti njegova je zadaća u ovome životu. Bog ga pozva k svetosti. Prva i poglavita krepost je ljubav. Ljubiti valja i neprijatelja. Najljepša krepost je čistoća. »Slobodna ljubav« dolikuje životinji. Čovjek treba da trapi pût i požudu. Život je borba. Pobijedit će, ako se pouzda u Boga. Nagrada ove borbe bit će vječno blaženstvo u nebu. Za nebom valja čovjeku čeznuti, nebo mu je domovina. — Zar si možemo pomisliti idealniji nazor o svijetu i o čovjeku? Jesu li Plato i Aristotel imali ovakve pojmove o religiji, o ćudoregju, o socijalnim odnošajima?

[1]) Alimonda, Conferenza: Il Catechismo del popolo.
[2]) Alimonda, Conferenza sull' insegnamento religioso nelle scuole.

VII. Tko će vladati?

Kad je bio Aleksandar Veliki na umoru, zapitaše ga, tko li će za njim vladati. Aleksandar na to tobože odgovori: »Najvrijedniji od vas.«

I u naše se doba stavlja isti upit: Tko će vladati? A mi odgovaramo isto: Neka vlada najvrijedniji! Neka vlada onaj, koji najbolje jamči za idealna dobra čovječanstva, za duševnu i materijalnu dobrobit narodâ.

Dva se takmaca otimlju za vladu. Jedan je već podao sijaset dokaza svoje vladalalačke premudrosti. Čedo velike revolucije 1789, liberalizam. Njegovo je geslo: »inteligenca i kapital«. Ovom smo se inteligencom bavili u prediducim poglavljima. Inteligenca pozitivizma, materijalizma, panteizma, inteligenca eticizma i spiritizma bez Boga. Ova je inteligenca, u savezu sa kapitalom, dosele upravljala udesom evropskih naroda, ova je utisnula vijeku i ljudskim uredbama znak svoga duha. Jest, filosofija, znanost, umjetnost, politika, javna nastava, književnost, narodno gospodarstvo: sve nosi više manje biljeg ove inteligence — biljeg odmetnuća od Boga i Krista.

Drugi je takmac čeljad težačke ruke. Moderni plebejac nije od onih deset tisuća izabranih. On spada tek k stadu životinja — Herdentiere — na koje ona učena gospoda sa visine svoje prezirno gledaju. Prosta tvornička roba — Fabrikswaare! Tek vrijedna, da služi kao »Kanonenfutter«, kad se »nadljudima« prohtjedne, da izagju jedan proti drugome u »borbu za opstanak«! Ali jedno ima u plebejca, čime se on razlikuje od visoke gospode: on se klanja i moli Bogu, boji se pakla, nada se nebu, osugjuje grijeh i nepravdu, cijeni krepost i čistoću, dok mu je »slobodna ljubav« — jedna gnjusoba...

Taj plebejac stao se s učenom gospodom otimati o vladu. Visoko se podigao barjak kršćanske demokracije. I diže se sve više i više. A sa svih strana popituje se svijet: Tko će vladat? Tko neka vlada?

Nakon svega, što rekosmo, ovaj je upit suvišan. Mjesto da odgovorimo na upit, pitamo radije: koja su poglavita zla, što rasulom prijete modernome društvu?

Prvo je zlo sveopći *nemoral*. Šta će moderna inteligenca nasuprot staviti ovome zlu, a da ga time ne samo ne osujeti, nego ga još pospiješi i umnoži? A to upravo ona čini svojim bezvjerskim »eticizmom«; svojim materijalističkim i panteističkim teorijama, kojima se uništuje sloboda, kojima se obaraju uslovi svakoj ćudorednoj i kreposnoj težnji.

Drugo veliko zlo je zlo *socijalno*. Već se drmaju stupovi socijalnog poretka: Crkve, države, društva. Koji ustuk pruža moderna inteligenca protiva socijalnog zla? Nije li moderna inteligenca vazda bila a i danas još je vjerna sljedbenica svakojakih revolucijonarnih teorija? Tko je posijao, tko raširio megju narode buntovničke nauke jednog Husa, jednog Rousseau-a, Giordana Bruna, jednog Mazzinija? I što su oni stavili na mjesto kršćanstva: pozitivizam, materijalizam, panmonoteizam i kako se već sve zovu — ne opravdavaju li u principu revoluciju i anarhiju?

Socijalni poredak osniva se na auktoritetu. *Auktoriteta nestaje* sve više. I to je najveće zlo naše dobe. Poglaviti stupovi auktoriteta jesu: Crkva i obitelj. »Tko rekne »Crkva««, on reče auktoritet« — riječi su jednog čuvenog državnika. U obitelji udaraju se uzgojem oca i majke u srcu čovječjem temelji štovanju auktoriteta. No što nije liberalizam, čija vjerna pristašica je moderna inteligenca, šta nije liberalizam poduzeo, ne bi li katoličku Crkvu ponizio do ropkinje, te ju malo po malo posve oborio? Kojim se sredstvima moderna inteligenca ne služi, ne bi li uspjela razriješiti vezove kršćanskog braka, otevši mu znak sakramenta, te time zadati kršćanskom uzgoju smrtni udarac? Navala na katolički brak u zadnjem je redu najveći atentat na princip auktoriteta.

Tko nagovara i brani javnu prostituciju? Tko opravdava dvoboj? Tko plijeni i otima crkvena dobra? Tko progoni redovnike i redovnice? Tko izbacuje križ i religiju iz škole? Tko zagovara samoubojstvo? Tko se ne žaca načelno zagovarati preljub, revoluciju, atentate, ubojstvo i svaki ma koji mu drago zločin?

No čemu bi još i dalje ispitivali savjest modernoj inteligenci? Što je ona sve podobna učiniti, pokazuje živim primjerom današnja Franceska. Dajte u Austriji danas ovoj inteligenci u ruke »cartu biancu«, a sutra će ona austrijske narode usrećiti civilnim brakom, i slobodnom školom, otvorit će široko vrata nemoralu,

zatvorit će samostane, protjerat redovnike, prodati crkvena dobra, rastavit će Crkvu i državu, obogatit će kazneni zakonik »kanzelparagrafima i t. d.

Ne! Ovakva gospoda nijesu vrijedna, da kroje zakone kršćanskom puku. Strahota je, kako je do sada harao liberalizam!

Odozgo nemamo se nadati ničemu dobru. U onim glavama gore vlada tama i pustoš. Tamo ne sja sunce istine. U onim visokim glavama vlada studen, studen bez ljubavi, bez života.

Regeneracija ljudskog društva, sanacija bolnih socijalnih i moralnih prilika otpočet se mora odozdo, od puka. Puk neka zavlada. Velika masa. Demokracija.

Istina ova velika masa nije znanstveno naobražena. Nije polazila sveučilišta, ne lista učenih knjiga. Ali pored čovječje znanosti ima jedna druga znanost. Znanost vjere, žive vjere u riječ Božju. U ovoj je znanosti masa kršćanskog puka poučena, utvrgjena. Nepokolebivo utvrgjena. Jer vjera je, veli Apostol, *dokaz* onoga, što ne vidimo, *bistvo* onoga, čemu se nadamo. Riječ Božja oslanja se na auktoritet Božji, zato je uvjerenje, što potječe od riječi Božje, čvršće od uvjerenja ljudske znanosti, a kamo li moderne nadri-znanosti. Stoga i riječ žive vjere čovjeka nuka na izvršivanje u djelu onoga, što mu kazuje; dok riječ moderne nadri-znanosti ostaje mrtvo slovo. Kršćanski puk ima jedino još smisao za velike religijske i etičke probleme, o kojima zavisi sreća i opstanak društva; uz to on ima i volju ono, što u svijetlu vjere pozna za pravo, i djelom izvesti. Uz vjeru sačuvao si je i ovaj puk i nješto zdrave pameti, što se za modernu inteligencu ne može ustvrditi. Ta puk ovaj barem znade, da bijelo nije crno, da učinak mora imati svoj uzrok, da je ružno ružno, a blud da je blud!

Treba tek ovaj puk osvijestiti, treba ga temeljito poučiti o socijalnim zadacima, na čije riješenje ga poziv̧e Providnost; treba ga tek obodriti i moralno ojačati i on će se sa svom onom snagom i energijom, što ih daje čovjeku jedino vjera, dati na rješavanje svoje zadaće, na spasavanje i preporogjenje društva.

Ako se pak oholoj liberalnoj inteligenci prohtije, da ismjehuje prostotu i neukost radničke ruke kršćanske; onda neka razmišljaju o riječima, što ih sv. Pavao upravio njezinoj braći u Korintu: »Pogubit ću premudrost premudrih... Ne pretvori li Bog mudrost ovog svijeta u ludost?.. Ludost je Božja (vjera!) mudrija od ljudi, a slabost je Božja jača od ljudi.. Šta je *ludo* pred svijetom, ono izabra Bog, da posrami premudre... Kako nije svijet htio, da u svojoj premudrosti pozna Boga, zato se Bogu svidjelo ludošću propovijedanja (vjere) spasti ljude.«[1])

Nauka, kojom se svijet spasava, nije sadržana niti u Kantovoj »kritici« niti u Goethe-ovu »Faustu«, nego: »Hvalim te Oče, Gospode neba i zemlje, što si ovo sakrio od premudrih i razumnih, a objavio si prostima.«[2]) Nadošlo je vrijeme, kad će Bog opet očevidno pokazati istinitost onih riječi: »To je pobjeda, koja pobijedi svijet, vjera naša.«[3])

VIII. Vladaj, puče kršćanski!

Tko će se dakle još čuditi, što smo demokrati. Jasni su tomu razlozi. No mi smo *kršćanski* demokrati, jer mi idemo za tim, da *kršćanskome* puku izvojštimo odlučnu ulogu u upravi javnih prilika. Tek od kršćanskog načela nadamo se preporodu društvenom. I baš radi toga, što je radnički puk jedino vjeran ostao ovome načelu, djelo se društvenog preporoda ne može izvjesti nego pomoću, sudjelovanjem ovoga puka. *Puk, kršćanski puk neka vlada!*

No da puk zavlada javnim prilikama, može se postići jedino uopćenjem i proširenjem konstitucijonalnih slobošćina na pučku masu. Ključ za postignuće i vršenje ovih slobošćina podaje jednako, izravno, tajno izborno pravo.

Tko će prosvjedovati? Držimo, da upravo moderna inteligenca ima najmanje razloga pritužiti se, ako se od nje vlada prenese na pučku masu. Jerbo tko je s ushitom prihvatio i popularizovao Rousseau-ovu nauku o suverenosti naroda? Tko je svim silama nastojao, da pučke mase pobuni protiva najsvetijeg auktoriteta, auktoriteta katoličke Crkve? Tko je iznio teoriju, po kojoj auktoritet stoji tobože u zbroju fisičkih sila? Teoriju, da uspjeh kroji zakone pravu; da vrijednost i moralna obvezatnost zakonâ ovisi o većini glasova?

---

[1]) I. Kor. 1.
[2]) Mat. 11, 25.
[3]) I. Iv. 5, 4.

Moderna inteligenca, odmetnuvši se od kršćanstva, eto već dvijesta godina sije u narodima ove i slične nauke. Sada je red, da žanje, što je sijala. Ona sama je pučkim masama pružila u ruke mač, da si izvojšte svoja »suverenska« prava.

Ti doduše, inteligenco, prezireš ovo »životinjsko stado«; no njemu iz neba dopire glas: »Ne boj se, malo stado!, jer svidjelo se Ocu vašem, da vam dade kraljevstvo.«[1])

Jest, pučkim masama, koje se boje Boga, koje se klanjaju Kristu, dolikuje »kraljevstvo«.

Preni se dakle, puče kršćanski, te si osvoji kraljevstvo! Samo muževi, koji isto s tobom misle i osjećaju, neka te zastupaju, neka u tvoje ime zakone kroje. Govori, puče moj kršćanski, očituj bezbožnoj inteligenci svoju volju, da se javnim zakonom u školu opet uvede Krist i križ Njegov; da se skinu majci tvojoj katoličkoj Crkvi lancevi državnog ropstva; da se stavi javni moral pod zaštitu državnog zakona; da se za sve vijeke zajamči svetost i nerazrješivost kršćanskog braka; da se ograniče i ukinu spekulacije židovskog kapitala; da se kršćanska obitelj očuva od raskršćanjenja.

Govori, puče kršćanski! I slušati će te inteligenca. *Morat* će te slušat.

I okrenut će se stvari. Jer ti, puče kršćanski, kazivat ćeš, kako se ima odsele učiti na javnim školama, kakva će se filosofija predavati na sveučilištima. Ti ćeš namještati profesore i učitelje, a proti tvojoj volji ne će se javno a ma ništa ni učiti ni pisati. I tako će se počet uzgajati nova generacija: u strahu Božjem, u duhu Kristovu, generacija zanesena za krepost, za ideale kršćanske. I rasti i jačat će nova generacija sve više i više. I vratit će se u ljudsko društvo kraljevstvo tvoga Krista Boga. Da, to će biti i tvoje kraljevstvo, puče moj!

A megju to će se redovi neprijatelja Kristovih i tvojih, redovi »inteligence«, sve više istanjivati. I nestat će napokon ove »inteligence«, sasvim nestat. Zahvatit će je tama zaboravi, smrti. Jer je pisano: »Pogubit ću premudrost premudrih, a razum razumnih odbacit ću«.

Tako je pisano prstom Božjim.

[1]) Luk. 12, 32.

Erih Wasmann o evolucionizmu.

Našim cijenjenim čitaocima dobro znani, a u učenom svijetu vele ugledni biolog Erih Wasmann[1]), isusovac, u veljači o. g. bi pozvan u Berlin, te ondje 13, 14. i 17. istoga mjeseca držao predavanja o evolucionizmu. U večer 18. veljače bila je u velikoj dvorani zoološkog vrta t. zv. »diskusija,« gdje su protivnici Wasmannovi imali zgodu, da iznesu i da brane protiv njega svoje stanovište. Jedan očevidac, M. K., piše o tome iz Berlina 24. II. 1907. ovo.

Bijaše to u istinu nešto vanredno. Jedan Isusovac, u prijestolnici njemačkoga carstva, u Berlinu, drži govor, pa još k tomu o *darvinizmu* i o *evolucionizmu.* Gle kako ovi Berlinci jatomice hrle, da vide ovo regbi čudo nevigjeno. Tri je govora rekao Wasmann, i kod sva tri govora ogromna dvorana bila puna puncata, kao šipak. U večer 18. veljače, kada je bila t. zv. »diskusija«, bilo je preko 2.000 slušalaca. Onu napetost, onu razdraganost, kojom se slušalo predavača Wasmanna, trebalo je da čovjek na svoje oči vidi; opisati se ne da. Sjajna, izabrana bila to publika: fine gospojice i časne starice gospogje, učenjaci i zapovjedajući general, zagriženi haeckelijanac i vojnički biskup, zvanični monist i č. sestra, isusovac i njegova negacija (grof Hoensbroech.) Ovaj — eksjezuit — bijaše tik svoje negdašnje braće redovničke. Kako li se tuj g. grof zabavljao? Kod zadnjega govora Wasmannova u velike se Hoensbroech žestio, pak je upletao kojekakve nedolične primjedbe.

O. Wasmann divno je predavao; dojam tih predavanja njegovih bijaše silan. Tomu je dokazom i ona velika naloga publike k ovim predavanjima. Kada o. Wasmann svrši svoja predavanja, udare slušaoci i stanu mu povlagjivati tako, te ja takovo što dosele ne vidjeh. Rekao tko što mu drago: moralni je uspjeh upravo ogroman kako za katolike uopće, tako za isusovca napose. Bila to u istinu impozantna demonstracija. Već su ovdje mnogi katolici-profesori, a i učenjaci predavali; ali nikada pred takovom publikom. Dosad se nije još nitko usudio — pa ni sam Haeckel — pozvati na svoj sud učenu gospodu profesore, koji su već po

[1]) Sr. »Hrv. Straža«. III. str. 312—323; IV. str. 228—230.

zvanju svome zastupnici prirodoslovne nauke; pa ih pitati i njima odgovarati. A gle jedan isusovac to učini — i s tako sjajnim uspjehom.

Ispustivši neke sitnice mi donosimo to predavanje u cjelosti, kako ga objelodaniše javna glasila.

*

Čujmo, što sudi

Wasmann o evolucionizmu.

Tema, o kojoj ćemo večeras[1]) raspravljati, jest:

1. teistička i ateistička nauka o evoluciji,
2. darvinizam i nauka o evoluciji.

Nama je stalo poglavito do toga, da se razbistre najnužniji pojmovi; nego najprije ćemo se još osvrnuti na posljednje predavanje. Predmetom mu bila nauka o evoluciji kanoti prirodoslovna hipoteza i teorija. Predmet, kojim se bavi ova prirodoslovna nauka o evoluciji jest: istraživati činjenice i uzroke redova predaka (Stammesreihen) *od organskih bića, što sežu onamo od najstarije paleozojske dobe do u sadašnjost, gdje nalazimo živuće vrste sadašnjosti kanoti zadnje ogranke onih redovnika* (*Stammbäume.*) To je dakle nauka o evoluciji, kanoti prirodoslovna hipoteza i teorija. Ovdje mislim, da mi valja primjetiti, *kako ova teorija o evoluciji nema nikakva posla s nazorom o svijetu kao takvim.* Bio tko *monist* ili *teist*, on može jednako prihvatit ovu prirodoslovnu nauku o evoluciji. Odatle slijedi i to, da ne odgovara istini niti faktičnim prilikama, što se sa monističke ruke — kako to Haeckel čini diljem 40 godina — nauka o evoluciji izrabljuje proti kršćanskome poimanju svemira, ili — kako Haeckel veli — kao »teški monistički topovi« proti kršćanstvu. Prirodoslovnoj nauci o evoluciji kao takvoj posve je isto, koji ćemo imati nazor o svijetu; premda u drugu ruku čovječji duh osjeća neku potrebu, da prirodoslovnu teoriju spoji ma s kojim god nazorom o svijetu. Stoga ćemo danas monističku i teističku nauku o evoluciji jednu drugoj najprije suprot staviti, o onda izmegju sebe usporediti.

[1]) Predavanje II. držano 14. veljače 1907. Sr. »Kathol. Kirchenzeitung«. Salzburg 1907. br. 15. i 16.

I. Teistička i ateistička evolucija.

Mi smo dakle dosele posmatrali teoriju o evoluciji kanoti prirodoslovnu hipotezu i teoriju. Duh, koji misli, prigrlivši jednu naučnu teoriju, odmah će uprijeti, da je učini općenitom, da je proširi. Makar faktično znanje ov čas i ne išlo dalje od izvjesnih tačaka, makar će nauka mnogo toga istom u budućnosti otkriti: opet se čovjek rado podaje ružičastoj nadi, pa će si — po analogijama — u duhu ispisati veličanstvene perspektive. I tako se eto iz *prirodoslovne* teorije o evoluciji rodi *filosofska* teorija o evoluciji. Tome ja dakako nemam što bih prigovorio; jer to odgovara potrebama duha čovječjega. I gle već je u tome nešto filosofije, reknem li: kršćansko poimanje svijeta lijepo se podudara s onom prirodoslovnom teorijom o evoluciji.

Ovo rekavši već sam unesao filosofskih momenata; ja sam već i proširio, dao sam veličajnu sliku o evoluciji čitavoga kosmosa zakonima prirodnim, koji potječu od prve stvaralačke riječi. Dakle je posve prirodno, što filosofski proširujemo prirodoslovnu teoriju o evoluciji. Ali pri tome nameće se brzo i pitanje: *na kojoj podlozi ima da bude ovo proširenje?* I tu smo sad zakročili na područje *nazora o svijetu.* Nazora o svijetu nema ni ne može biti bez *pretpostavke.* Često se prigovara teističkome nazoru o svijetu, da on nije »bez ikoje pretpostavke«; on da pretpostavlja osobnoga Stvoritelja, stvaranje i t. d. Pa opet ima *svaki* nazor o svijetu, i monistički, pretpostavkî. Ovaj monistički nazor o svijetu pretpostavlja vječnost materije, on pretpostavlja mnogo toga, što se nikako ne da dokazati, što s činjenicama dajbudi isto tako nije u svezi, kao što nijesu tobože pretpostavke teističkoga nazora o svijetu.

Što se pak *monizma* tiče, to treba da strogo razlikujemo. Ima jedan »*znanstveni monizam*«, koji se rado zove i kauzalizam, te svakoj prirodnoj pojavi traži i prirodni uzrok. U tome sam smislu i ja — monist. Ja zahtijevam, dokle seže prirodni red, svakako prirodno tumačenje svake prirodne pojave; nadnaravni red mi smo uopće s vida pustili u ovim našim predavanjima, jer u ova predavanja i ne ide nadnaravni red. Po tome ja nemam što bih u navedenom smislu prigovorio monizmu.

Ali ova riječ ima i drugo značenje: *metafizički monizam*. Njemu je to osebujno, što on istovjetuje ovaj vidljivi svijet s Bogom. Zove se pak monizam u opreci s dualizmom. Dualizam uči, da je Bog bitno različan od ovoga svijeta; i *to je kršćanski nazor o svijetu*. Monizam kaže, da je njegov Bog bitno isti, što i svijet. No koliko će tude još preostati Bogu, odbijemo li po algebri od njega »svijet«; i kako se tim putem monistička ideja o Bogu gotovo uništava — to je kao na dlanu jasno. Monizam dakle, s kojim ćemo se večeras pozabaviti, jest *metafizički monizam*. A sada ćemo u kratko da navedemo postulate i pretpostavke obiju raznih nazora o svijetu; po tom ćemo ih izmegju sebe usporediti, i napokon vrijednost njihovu ispitati.

Ogledajmo najprije pretpostavke i postulate *monističkoga nazora o svijetu*.

1. Mi ne smijemo uzeti (pretpostaviti) ni jednoga osobnoga Stvoritelja, ni jednoga t. zv. izvansvjetnoga Boga; nego svijet sa zakonima svojim postoji od vijeka.

2 Odavle slijedi sam od sebe drugi postulat: Za postanak prvih organizama moramo uzeti »prarodstvo« (Urzeugung), t. j. spontani (od sebe) postanak prvih organizama iz materije posve anorganične.

3. Mi ne smijemo uzeti (pretpostaviti) u živućim bićima ni jedne težnje za ciljem. Sve se razvilo po zakonima čisto mehaničkim.

4. Mi ne smijemo dopustiti ni kojih bitnih razlika izmegju čovjeka i živine; o duhovnoj, besmrtnoj duši čovječjoj ne može ni da bude govora.

Teistički nazor o svijetu stavlja pak ove postulate:

1. Mi treba da polazimo od *osobnoga Stvoritelja*; od bića, koje, pošto je, beskonačno savršeno, samo od sebe i kroz sebe od vijeka postoji, i koje, upravo zato, što je beskonačno savršeno, u samome sebi ima razlog svoga bivstvovanja: dok materija ne može imati u sebi razlog svoga bivstvovanja. Ovaj Bog, kako kršćani naziru svijet, jest posvudan, prisutan u svakom stvoru, on nije daleko od nas; on je osim toga djelotvoran, jer sudjeluje u svakom stvoru, ne kao »deus ex machina«, nego budući skroz prisutan u svakom stvoru, on sudjeluje sa svakim djelom svakoga stvora.

Može biti, da će sad monisti uskliknuti: ta to su čisto monističke ideje!

Nipošto! Monizam je ove ideje o posvudnosti Božjoj i o njegovoj sudjelatnosti kod svakoga djelovanja sa strane stvorova *uzeo* od teizma, e bi time iskitio svoju ideju, što si ju sam stvorio o Bogu. Nije trijebe da ovdje istaknem, kako su mnogi monisti — ne velim svi — ali osobito Haeckel teističko poimanje o Bogu posve iskrivili i nagrdili.

Pojam o osobnome Bogu bijaše od vajkada u kršćanskoj filosofiji i teologiji sasma drukčiji, nego li si ga stvorio Haeckel. Bog je apsolutno savršeno biće, apsolutna Inteligenca i apsolutna Savršenost sa svim vlastitostima, a da se ove vlastitosti nikako ne luče izmegju sebe. — Osobni Bog jest punina bivovanja u samom sebi i od samoga sebe. I upravo zato, što je Bog punina toga bivovanja, mogaše on svojom voljom, koja nije nešto različito od njegova bića, svemu konačnomu biću dati život, koji opet radi svoje konačnosti ne može da ima u samom sebi razlog svome bivovanju. Ovo je *pravo* teističko poimanje o Bogu.

2. U teističkom naziranju svijeta ima i pojam o *stvaranju*. Istina, da nam je mučno doći do toga pojma. Mi si ne možemo u mašti predstaviti, kako može štogod postati iz ničesa; kako može da na jedanput bude ono, čega prije nije bilo.

Jest, to ne bi moglo biti, da nema bića beskonačno savršena, koje ne bi već prije »in potentia« bića konačnoga u sebi sadržavalo! No pošto se sve to nalazi u teističkom poimanju Boga, to i sâm pojam stvaranja nema u sebi ni kojega nutarnjega protivurječja.

3 Onda je kršćansko naziranje svijeta sa stvaranjem materije podjedno udarilo temelje zakonitosti čitavome razvoju kosmoskomu i čitavome razvoju anorganičkoga svijeta; pošto je u prvim kombinacijama atomskim ili elektronskim već sadržana izvjesna materijalna dispozicija, iz koje će tečajem slijedećih milijuna od godinâ sve promjene pojedinih atomskih konstelacija prirodnim razvojem same od sebe slijediti. A time imamo i dostatni »prvi razlog«, dostatni »prvi uzrok« daljnjemu prirodnomu razvitku cijeloga organičkoga svijeta. Ja držim, da se ovakovo poimanje u svem slaže s razumom.

»Hrv. Straža«.

4. Za postanak prvih organizama ište kršćansko naziranje o svijetu tako zvano »stvaralačko djelo«. Ja velim *tako zvano*; jer da prvi organizmi potekoše iz anorganičke materije, to je u nužnoj svezi s tom materijom. Nije to stvaranje *iz ničesa*, kao što je stvaranje materije; ne, već je to proizvodnja iz anorganičke materije, koja je već postojala. Kad bi sad došla znanost prirodoslovna te nam mogla dokazati, da je »prarodstvo« (Urzeugung) doista moguće, t. j. da mogu iz anorganičke materije živa bića sama od sebe poteći: onda bismo mi teisti ovaj četvrti zahtjev draga srca i bezodvlačno napustili. Ta on nije nikako *bitan* za kršćansko naziranje o svijetu; tek znanost prirodoslovna na to nas sili, pošto biološke činjenice pokazuju nemogućnost prarodstva. To je, zašto filosofija uči: prarodstvo nije moguće. No kad ono nije moguće, onda treba da je neki *viši* uzrok, da je Stvoritelj osobito djelovao na materiju, te su nastali prvi organizmi.

5. Čim su proizvedeni prvi organizmi, imamo u organičkom svijetu već i *prve zakone evolucije*. U mnogome imaju ljudi posve krive nazore o evolucijonoj teoriji; oni regbi da si predstavljaju neke posve malešne duhove, koji lebde — tajinstveno i nadnaravno — nad atomima, te ih kanoti guraju i amo tamo pomiču. A to je sasvim krivo. Po pravom poimanju kršćanske filosofije imamo si mi ovako od prilike pomisliti ove nutarnje evolucijone zakone. *Najprije* oni kao da okružuju prvobitne mehaničke »konstelacije« živih atoma, kako ih je Stvoritelj sazdao proizvodeći pralikove (Stammformen). Iz ovih konstelacija izlaze po tom već izvjesni *smjerovi evolucije*, na koje je daljnji utjecaj omogućen time, što izmegju sebe djeluju druge atomske skupine.

Zatim se slažem s Driesch-om i s drugim savremenim vitalistima, u koliko moramo uzeti, poput Aristotelovih *Entelechija*, još i *formalne principe*, da bismo posve mogli protumačiti životne pojave onamo od onoga časa, kada se uopće pokazuje život. Mi nemamo još nikoje kemičko-fizikalne formule, koja bi mogla potpuno istumačiti život. Tek se nadaju učenjaci, e će se u budućnosti moći i život potpuno protumačiti; no ja držim ovu nadu za odviše smjelu, te mnijem da se ona nikada ispuniti ne će. Ono što mi životom zovemo, jest nešto sasvim drugo od sviju materijalnih kemičko-fizikalnih postupaka, koji su u službi životnog

procesa. S toga baš s prirodoslovnoga gledišta moramo pretpostaviti izvjesne *»formalne principe«*, koji ne će biti kanoti zakrpa (Lueckenbuesser) u materijalnoj energiji, nego koji će život podati atomima, kada ovi unilaze u dotle mrtve organizme; u kratko, koji će iz unutrašnjosti napolje djelovati, da životni proces *teži na cilj*. — To je sasvim pametan zahtjev, te ja barem bez njega ne mogu da izagjem na kraj.

6. Sada pak slijedi još jedan daljnji zahtjev kršćanskoga naziranja o svijetu. To je postulat, protiv kojega dandanas monisti najviše prosvjeduju: *da ima čovjek duhovnu besmrtnu dušu.*

Kršćanska filosofija davno već uči, da ni životinje nijesu pusti strojevi, mašine. Dogodilo se dapače, da su zastupnici kršćanske filosofije na osnovu bioloških činjenica dokazali, da se ne može održati mišljenje nekih savremenih fiziologa, koji za refleksne mašine uzeše smatrati one životinje, koje su beskralježnjaci. Ako ne uzmemo, da ima u životinje neki t. zv. duševni život, mi ne ćemo nikako izaći na kraj. Nego dokle ide taj t. zv. duševni život u životinje? On ide dotle, dokle siže osjetna sfera. Osjetna spoznaja, sveza ovih spoznaja izmegju sebe, pamet, modifikacija prijašnih radnja uslijed osjetnog iskustva: to je u glavnome čitava životinjska duševna radnja gledom na spoznaju. Kako se vidi, nije to više puki stroj; ali nije ni »duhovni« život. Mi smijemo s pravom ustvrditi: S pojmom »duhovni život« u naše su doba poglavito Buechner i Brehm mnogo toga pobrkali. Svekolike osjetne spoznaje označuje se kanoti »duhovni« život, prem one to nikako nijesu. Duhovni život u smislu stare filosofije tek je ona duševna radnja, koju mi označujemo kanoti *višu* duševnu radnju: mišljenje i htjenje čovjeka. To je osebujno mišljenju čovječjemu, što čovjek može pojmove stvarati, općenite zaključke iz njih izvoditi i razumom se svojim uspeti nad sve pojedine pojave. Na tome se osnivaju umjetnost, znanost, vjera. Toga pak svega nema u životinjskom carstvu, unatoč nekim malim analogijama, iz kojih su silom htjeli da stvore pravu jednakost. Hoćemo li da budemo dosljedni, onda mi moramo zahtijevati posebni princip za ovu duhovnu radnju, kojom se čovjek uzdiže nad cijelu materiju.

Ali ova besmrtna duša nije zatvorena u čovjeku kanoti u kakvom zatvoru; ne, ona je združena s čovječjim životom u jednu

substancu, u jedno potpuno biće. Mimo to duša u čovjeku razvija još i sve druge duševne radnje, kakovih nalazimo i u životinje; no zato se ona uzdiže povrh toga do viših funkcija mišljenja i htjenja, te tako daleko nadmašuje sferu osjetnoga života u životinje. I baš zato, što čovjek duševnim djelovanjem svojim bitno nadilazi sve, što je osjetno i materijalno, moramo za princip u čovjeka uzeti dušu, koja je duhovne naravi, duhovnu dušu (geistige Seele), dušu besmrtnu, koja živi i poslije smrti, premda ne može više obavljati nižih svojih funkcija, netom se odijelila od tijela.

Iza ovoga možemo sada u kratko *usporediti teističku i monističku nauku o evoluciji.*

Sa strane teističke nauke o evoluciji nailazimo na *jednu* zagonetku: a to je ideja — *stvaranja.* Ta se zagonetka nipošto ne kosi sa zdravim razumom; jer konačno biće mora da je imalo konačni početak od beskonačnog bića, koje opet razlog svoga bivovanja ima u samom sebi. To se lijepo podudara sa zdravim razumom, makar si mi ne možemo predstaviti načina, *kako* se to zbilo. Tuj dakle nailazimo samo na *jednu* zagonetku; pa ako ovu odgonenemo onako, kako to biva u kršćanskom naziranju svijeta, onda se sve druge zagonetke dadu lijepo i logičkom dosljednošću odgonenuti. Umjesto ove *jedne* zagonetke imaju u monizmu *tisuće* zagonetkî, koje ne ovise jedna o drugoj, a ni jedna se od njih odgonenuti ne dâ. Vječnost materije i zakoni njezini — prva je zagonetka.

Netom čovjek počne misliti filosofski, već se osupnuti mora. S materijom ne dâ se nikako spojiti pojam vječnosti. To je Dubois—Raymond već prije decenijâ dokazao. Druga je zagonetka — prvo gibanje u svemiru; ni to se nikako odgonenuti ne može. Svuda nas susreću nebrojene zagonetke i poteškoće. Što se tiče zagonetke gledom na red u prirodnim zakonima, koji red ipak ne može da je od samoga sebe: reklo se, da se on slučajno razvio iz prvobitnoga kaosa. Pošto se to tumačenje i odviše kosi sa zdravim razumom, i sami ga darvinisti napustiše. Kakogod samo duh, koji misli, može *pojmiti* ovaj red, što je u svijetu: tako i jedini duh, koji misli, može da bude prauzrokom toga reda.

Prijegjimo sad i razmotrimo malo izbliže nutarnje zakone evolucijone u organičkom svijetu. Već čujem, kako monisti viču:

nama ne treba takovih nutarnjih zakona evolucijonih, koji se *ne daju* protumačiti! No ako u živim substancama prihvatimo makar samu sposobnost reagovanja napram spoljašnjih podražaja, onda smo već pred *shodnošću* (Zweckemaessigkeit), koja se skroz na skroz provlači; a dalje se niti može niti hoće da je se protumači, pošto se u njoj već sadržaje *težnja za ciljem.* Ja pak moram iskreno reći: *Evo tu su već ti nutarnji zakoni evolucijoni!* U ostalom bilo bi sasvim krivo, kad bi se kanoti ura, koja je jur potpuno navijena i ne treba drugo, nego da hoda, shvatilo nutarnje zakone evolucijone, što ih kršćansko naziranje svijeta uzima za glavni i osnovni princip. Niti se može uzeti t. zv. »unaprijed utvrgjena harmonija« izmegju organizma i spoljašnjega svijeta; zato ne, što uzajamno djelovanje čini, te nutarnji i spoljašnji razvojni faktori zajedno djeluju.

Što zovu podražljivost protoplasme, sposobnost reagovanja napram spoljašnjih podražaja; to je istovetno s nutarnjim zakonima evolucije. Ovi se spoljašnjim utjecajem na izvjesne putove navode, a našljegjivanjem (baštinom) se utvrgjuju. Na taj način postaju evolucijoni (razvojni) smjerovi, koji se jednako dalje specializuju, a na kraju kraja počivaju na istoj *nutarnjoj* podlozi, otkle su i potekli. Ne smiju se dakle poricati nutarnji zakoni evolucije, kako su to pristaše Darwinove selekcijone teorije često puta učinili pa i sada još čine.

Što se konačno tiče opravdanja pretpostavke, da je u čovjeka *»duhovna duša«* — to ja nemam više što bih nadodao onome, što prije kazah. Tomu se zahtjevu mi nikakako ne uklonismo. Najveći umovi sviju naroda, počevši onamo od prvih kulturnih epoha svijeta, čvrsto su držali, da ima u čovjeka *duhovna besmrtna* duša; pak mislim, e će se tako i u napredak misliti.

A sad vam moram iskreno priznati? ja kao prirodoslovac ne stidim se nimalo pristati uz teistiško naziranje svijeta, *pošto držim da je samo takovo naziranje — pravo.* To nije napereno protiv onih, koji ispovijedaju monizam, nego proti samoj stvari. Mnim, da razlozi, što ih navode monisti protiv kršćanskog naziranja o svijetu, najvećim dijelom potječu s krivoga shvaćanja.

II. Darwinizam i teorija evolucije.

Sada ćemo *da usporedimo darwinizam s naukom o evoluciji.* Gospodi zoolozima i inim prirodoslovcima za pravo je suvišno o

tome i govoriti; jer oni, koji su zoološki naobraženi, odavno su već glede toga na čistu. Nije tako na žalost u širih slojeva. Kada se ono god. 1900. mjeseca rujna njemački prirodoslovci sakupili u Ahenu, reče s potpunim pravom Oskar Hertwig: teorija evolucije ostala bi ondje, gdje je bila, sve kad bi i Darwinove hipoteze nestalo. Drugim riječima: *Darwinizam i evolucijona teorija nijesu pojmovi, što isto znače.* Teorija o evoluciji je širi, općenitiji pojam. Ona uči, kako se u organičkih vrsta razvila *koljena* (Stammesentwicklung). Darwinizam usuprot je nauka o postanku organičkih vrsta prirodnim odabiranjem (»natuerliche Zuchtwahl«); on je dakle *poseban oblik* evolucijone teorije. To je darwinizam u historičkom smislu riječi. Svakako Darwin nije bio tako skrajni darwinist, kako su to mnogi, koji za njim pogjoše. On je uz put priznao i druge faktore u evoluciji, prem je vazda osobito isticao »prirodno odabiranje«.

Riječ »darwinizam« uzima se u raznom značenju. U širim su krugovima glede toga pojmovi veoma pomućeni, a tu pometnju pojmova podržavaju još jednako izvjesna popularno — znanstvena djela, koja su u tom pogledu do skrajnosti nejasna. Ja ovdje poimence navodim n. pr. od Breitenbachovih »Darwinističkih djela« jedno djelo od Francé-a, koje raspravlja o »razvitku« darwinizma, pa opet on snizuje važnost principa selekcije do tolike nizine, do koje samo može, pošto priznaje, da je selekcija tek nuzgredni faktor. Doista bi trebalo, da već jedared prestane ova pometnja pojmova. Darwinizam kao takav tek je *Darwinova teorija selekcije* (»izborna teorija«.) Haeckel je već od 40 godina poistovetio darwinizam s evolucijonizmom uopće. To je on učinio kako je sam izjavio u govoru, gdje je monizam prikazao kanoti svezu izmegju religije i znanosti — što je tobože darwivova teorija selekcije jedino sredstvo, da se protumači shodnost u prirodi bez Stvoritelja, od koga potječe ova shodnost. Ali u prvom od svojih predavanja, što ih držao u Berlinu god. 1905. govori on posve drukčije.[1])

Teorija selekcije . . . *imala bi se za pravo posmatrati kanoti darwinizam u strogom smislu.* U koliko je ova teorija osnovana, u koliko bi je trebalo ispraviti drugim teorijama, n. pr. . . . de Vriesovom teorijom promjene: mi danas u to pitanje ne možemo da zagjemo«. Pa ni u narednim predavanjima on nije u nj zašao. Ja si taj postupak tek ovako mogu protumačiti, što je Haeckel najzad uvidio: ako već jednom ograničim darwinizam na teoriju selekcije, onda ga više ne mogu spasti, i zato ću radije šutjeti o cijeloj stvari. Nego narod jednako još uzimlje riječ »darwinizam« u pregjašnjem starom smislu, pa se pojmovi i nadalje mute, kao i prije. I time je dovoljno opravdan zahtjev, što ga mi zahtijevamo, da se točno luči pojam darwinizma u užem smislu od evolucijone teorije (evolucijonizma).

[1]) »Der Kampf um den Entwicklungsgedanken«. pag. 20.

Teorija selekcije, darwinizam u *užem* smislu, da u kratko reknem, jest ova:

Kaogod što čovjek (u malom) iz raznih varijeteta domaćih životinja odabire posve izvjesne jedinke (individua), koje imadu izvjesne vlastitosti, da bi, čistim razmnoženjem ovih jedinka izmegju sebe, dotjerao novu pasminu baš s onim vlastitostima: tako isto čini i priroda (u velikom), ali posve nehote. Zato je pretpostavka, da ima u organičkih vrsta neka izmjenljivost, koja se na razne strane neizvjesno i neograničeno kreće. Imamo li sad uz izvjesne uvjete neke varijetete, što se umiju životnim prilikama većma prilјubiti, nego li drugi: to će ovi u borbi za opstanak pobijediti drugi će se pak istisnuti u utakmici (Konkurrenzkampf). Pobjednici će najzad ove vlastitosti prenesti na svoje potomke, i nasljegjivanjem će se one vlastitosti sve više i više umnožiti, dok se ne razvije novi varijetet, nova pasmina, sasvim nova vrsta i t. d. Ova osnovna misao darwinove teorije jest sama sobom posve ispravna, te ima mnogo toga za sebe; ja je nimalo ne zabacujem, no nije od tolikoga zamašaja, kako su to mnogi mislili.

Pod darwinizmom u *širem* smislu razumijeva se često u širim krugovima to, što se darwinova teorija selekcije proširuje do općenitoga *darwinskoga nazora o svijetu.* Ovdje se darwinizam istovetuje s monističkim nazorom o svijetu u formi »Haeckelianizma«, pa bi uslijed toga čitav svijet postao bez Stvoritelja, a razvio se čisto mehaničkim putem.

Treće značenje darwinizma u širim krugovima postade time, što se darwinistička teorija selekcije *uporavila na čovjeka.* Po tom poimanju nije čovjek ništa drugo, nego zvijer, koja se u borbi za opstanak najviše razvila.

Četvrto napokon značenje, što se daje riječi »darwinizam«, osniva se na tome, što se pod darwinizmom označuje uopće teorija evolucije (evolucionizma).[1])

Ova je pometnja pojmova veoma mnogo naškodila. Ako je n. pr. koji ozbiljni ispitač mislio, da je na kojem specijalnom polju našao dokaza za razvitak vrstâ, onda se odmah reklo: to je darwinist, pa se na nj nabacilo kamenjem. Na isti se opet način s druge strane napredak evolucijone teorije kao prirodoslovna hipoteza i teorija posve krivo izrabio kanoti tečevine »darwinizma«, što se osobito u Haeckela vidi. To nam podjedno i tumači, kako li je darwinizam mogao naći toliko pristaša u najširim krugovima pa sve do najnižih slojeva pučkih.

Podajmo sada kratku *kritiku* raznoga poimanja o darwinizmu. U najnovije se doba često veoma nepovoljno sudilo o selekcijonoj teoriji. Bilo je ispitača, koji ne htjedoše a ma ništa da čuju o njoj; dapače neki glasoviti zoolozi — kao što je Driesch — rekoše: darwinizam je jedna od velikih zabluda 19. vijeka, koja je za nos vodila čitavi 19. vijek. A kada jedan glasoviti prirodoslovac stao da brani selekcijonu teoriju, podiže se protiv njega Driesch i reče, da mu se čini kanoti »nadgrobno slovo«, štogod je onaj naveo za obranu »izborne teorije«. Ja držim, da se tude predaleko pošlo. Po mojem iskustvu, što si ga ja stekoh u svojem specialnom području,[2]) Darwinova je teorija selekcije nužni *pomoćni faktor*, ali ne više. Glavna su vazda stvar *nutarnji uzroci razvitka,* koji proizvagjaju shodne izmjene, nipošto pak *spoljašnje prilike*, koje uklanjaju neshodne izmjene u borbi za opstanak.

U ostalome razne principe razvitka treba da vazda *uzmemo u skupu,* a od ovih je Darwinova teorija selekcije tek *jedan* od tih principa. Onda je Darwinova teorija samo jedan *pomoćni faktor,* koji u biti svojoj nosi negativan karakter. Ona tek izlučuje. Pri tome se može gdješto dogoditi, da je posljedica ovoga negativnoga izlučenja kad i kad pozitivna, kako to lijepo ističe profesor Plate u jednoj temeljitoj raspravi o darwinističkom principu selekcije... Uza sve to opet je djelatnost prirodnog izlučenja u biti svojoj vazda negativna: »preživjelo je ono, što je najprikladnije«. *Nutarnji uzrok, zašto je dotično najprikladnije,* treba da potražimo drugdje: i to najzad u *nutarnjim razvojnim zakonima samih organizama.* Istina, tu može i direktna teorija prilagogjivanja — Lamarck i Naegeli — mnogo toga protumačiti...; no ja držim da nikako ne možemo na kraj izaći, ne uzmemo li za *glavni uzrok* upravo nutarnje zakone razvitka. Jest, ja rado priznajem: mučno je raditi s uzrocima, kojih ne poznamo. Spoljašnje direktive razvitka, koje se u darwinističkoj teoriji selekcije zornim primjerima predočuju, veoma djeluju na maštu. Čovjek bi mogao navesti mnogo lijepih primjera o spoljašnjim uvjetima evolucije, kako sam to jučer pokazao glede mravî; ali spoljašnji faktori ne bi mogli uspješno djelovati, kad ne bi sudjelovali s nutarnjim faktorima. *Sudjelovanje nutarnjih i spoljašnih faktora neophodno je nužno za shodno prilagogjenje.* Što mi ne poznamo još nutarnjih faktora razvitka, tomu je uzrok naša nepotpuna znanost. Što se tiče poznanja *uzrokâ* organičkoga razvitka, to smo mi tek u prvom, veoma neznatnom početnom stadiju. A to ne će nitko zamjeriti teoriji evolucije, pošto je ona jošte sasvim mlada. Može biti, da će se nakon sto godina obreti nova teorija, po kojoj će se u ustroju »plasme« od klice — ne poput Weismannove »determinantne teorije — dati protumačiti promjene razvojnog procesa izvjesnim promjenama »chromosoma« u stanicama od klice. To bi bio znatan napredak. Na ovaj si ja način predstavljam nutarnje uzroke razvojne, a ne poput malih tajinstvenih angjela, koji lebde nad vodama, — kako mi je se prigovorilo sa monističke ruke. Takova tumačenja nikada se nije čulo od mene; ona su meni tek podmenuta, ne bi li se tim lagdje odstranilo nutarnje zakone razvitka.

Red je sada, da se u kratko osvrnem i na Weismann-ove nazore o *prirodnom razmnoženju* (Naturzuechtung). Prije nekoliko godina Weismann, taj veoma duhoviti zoolog, osobito je isticao svemožnost prirodnoga razmnoženja. Tada je on mislio, da može sve protumačiti pomoću prirodnoga razmnoženja, pomoću darwinove selekcijone teorije. Nego Weismann je nedavno napustio taj ekstrem. On više ne ističe toliko toga prirodnoga razmnoženja.

[1]) U tom smislu zove se darwinizam *nauka o razvitku organskih vrsta,* u opreci prema *»konstantnoj teoriji«*, koja pretpostavlja, da su sistematske vrste nepromjenljive, i da su već isprvice onako stvorene, kao što su sada. (Uredn.)

[2]) Wasmann je »mirmekolog«, te se bavi na učnim ispitivanjem — *mravi.*

Godine 1895. na duhoviti je način obreo »klični izbor« ili germinalnu selekciju. No ako konačno stanemo istraživati, što li znače one nejasne riječi »vitalni afiniteti« bioforâ i t. d, to ćemo naći, da to nije ništa drugo, nego tajna težnja za ciljem, vlastitost prilagogjivanja i reagovanja protiv spoljašnjih podražaja; riječ u jednu: to su nutarnji zakoni evolucije, koje bi se htjelo ukloniti. S toga ja držim, da je baš Weismannov neo-darwinizam nov dokaz, kako se ne može održati darwinova selekcijona teorija, ako se preopćenito uzme.

Onomadne sam nanovo i u tančine proučio najnovije izdanje jedne knjige o darwinovoj selekcijonoj teoriji, što je izdao profesor Plate. Knjiga mi se vanredno svidjela, te je držim za najtemeljitije djelo, napisano o tom predmetu. Mene je čitajući knjigu najviše to zanimalo, što vidjeh, gdje sada i najvjerniji i najbolji pristaše darwinove selekcijone teorije takogjer priznavaju, što sve *ne može* da protumači ova teorija. Profesor Plate izlaže to posve mirno i objektivno; tek mi se ne mili, što nešto preveć ističe ono, što se *može* protumačiti ovom teorijom. U gdje kojoj se stvari, kanoti u nutarnjim zakonima evolucije, ne slažem s učenim piscem; ali za valjanu kritiku darwinističke selekcijone teorije bez sumnje moramo biti u velike zahvalni g. profesoru.

Sada prelazim na kritiku t. zv. *darwinskoga nazora o svijetu.* Glede toga ne trebam da trošim riječi, pošto je on istovetan s onim realističko-monističkim naziranjem svijeta, s kojim sam se već u prvom dijelu današnjega predavanja odulje zabavio. A što se tiče napose uporave darwinističke selekcijone teorije na čovjeka, to se ne trebam danas time baviti; jer o uporavi evolucijone teorije na čovjeka predavat ću u trećem predavanju — buduće nedjelje.

Sada da kratko reknem, koji je resultat našega istraživanja o raznom značenju riječi »darwinizam«:

Selekcijona teorija Darwinova jest *pomoćni faktor*, bez kojega ni danas ne može da bude evolucijona teorija; no važnost je njezina tek podregjena, i veoma različita, prema tome, kakovo je područje onih pojava, o kojima se radi. Evo primjera. Crveni grabljivi mrav uzgaja si u pravoga svoga »gosta« Lomechusa najgorega neprijatelja, i to uslijed vlastitoga nagona, što služi na zator njihove osobite vrste. (To je govornik dalje razvio.) Tude imamo razvoj nagona, koji nije mogao da postane prirodnim razmnoženjem; jer »gost« biva štetan istom od onoga časa, kad mu se ličinka uzgaja u mravinjaku. Ja kažem, u ovom je dogagjaju »amikalna selekcija« pobjedu iznijela nad prirodnim razmnoženjem; no nipošto ne ću da proglasim selekcijonu teoriju jednako nemoćnom i na drugim područjima. Mnogi se primjeri mogu navesti u prilog ovoj teoriji; ali ona se može uporaviti istom ondje, gdje imamo kanoti pretpostavku u organizmima nutarnju moć prilagogjivanja. Bez ove ne može da budemo.

U prvome sam dijelu ovoga predavanja kršćansko-teističko naziranje svijeta suprotstavio monističkome, koje ne će da išta čuje o osobnome Bogu i Stvoritelju. Izvjesni se krugovi upravo plaše Boga, Stvoritelja. Ja ne mogu, a da to ne požalim; pošto držim, da to većim dijelom dolazi odatle, što se dovoljno ne poznaje kršćanska filosofija i teologija. Kad bi se temeljito proučilo makar jednu dotičnu knjigu, n. pr. teodiceju Gutberletovu: odmah bi bilo jasno, koji je pravi, čisti, kršćanski pojam o Bogu.

Pri kraju rad sam još navesti jednoga svjedoka za teističko naziranje svijeta; o tome pak svjedoku za cijelo ne će nitko posumnjati, da li on nije možda isusovac. Charlesa *Darwina* nije zarazila ona duševna bolest, od koje boluju mnogi pristaše njegovi. Početnik selekcijone teorije nije nimalo zazirao — od Stvoritelja. Kada je napisao svoje glavno djelo »o postanku vrsta«, dodao je ove lijepe riječi, koje se nalaze u sedmom njemačkom izdanju, što je izašlo nakon smrti njegove. Ja ih navodim po prijevodu njemačkom:

»U istinu je divna misao, da je Stvoritelj klicu svega kolikoga života, što je oko nas, usadio tek u nekoliko likova, ili dapače u jedan cigli lik; i da se sa tako jednostavnoga početka razvio beskonačni niz prekrasnih i predivnih likova, te se jednako još razvija, dok se naš planet pod utjecajem najstrožih zakona teže u krugu vijao«.

Nakon ovih riječi mislim, da se meni, kao prirodoslovcu, ne će u grijeh upisati, što sam u kolu ovih, koji imaju teistički nazor o svijetu. (Burno pljeskanje.)

Dvije tri o »temeljnim načelima« naših »pokretaša«.

Program »hrvatske pučke napredne stranke« prihvaćen na glavnom stranačkom zboru, držanom u Zagrebu dne 3. i 4. lipnja 1906., megju prvim temeljnim načelima svojim naglašuje načelo, *da je narod izvor svih prava u državi* (I.), *da se Crkva odijeli od države* (VIII.) i *da bude cjelokupna obuka isključivo po svjetonjacima* (37.).

Kako se pokret oko organizacije pristaša i ostvarenja programa u velike razmahao — vrijedno je da stražari Siona kažu koju tu na ustuk tim krivim načelima (kažemo *krivim*, jer istina tek može bit samo jedna, ali i *načelima*, jer osvjedočenje može biti razno).

1. Prvo temeljno načelo toga programa:

Narod je izvor svih prava u državi niti je znanstveno opravdano, niti je politički mudro. Evo zašto. Čovjek je po naravi svojoj društveno biće — φύσει ζῶον πολιτικόν, kako Aristotel kaže, — jer se ne bi mogao ni fizički u životu održat niti duševno razvijat bez pomoći ljudske. A pošto je Bog stvoritelj te razumne naravi ljudske, koja ga upućuje na društveni život, to je Bog u posljednoj točki i začetnik društvene te zajednice, dakle i izvor prava i dužnosti uregjenog društvenog i javnog života. Pa i apstrahnjuć od toga, što si čovjek tu poziciju društvenu nije sam dao, nego ju kano gotovu već našao, tako da konstatujuć tu svoju i razumnu narav i društvenu poziciju, ako ne će da kod učinka ostane, a zataji uzrok, mora da uz dar vidi i darovatelja, i da ne vindicira stvoru, što je Stvoriteljevo; i apstrahirajuć dakle od te nedosljednosti mora da se pita: otkale moralna moć nekolicini pa i samoj većini, da drugima volju svoju namiće i izdaje pravila za ljudsko djelovanje, ako povrh sebe i svoje volje ne priznaju neku apsolutnu volju kao vrhovnu normu, u ime koje zapovijedaju drugima i u ime koje im se drugi pokoravaju.

Ali osim toga to načelo, koje je u ostalom niklo u pol duševnog prevrata, koji je prouzrokovao onaj veliki požar franceske revolucije, u kojoj je u ime toga načela i suvereni Terreur poodsijecao najbolje glave sinova svojih, nije ni politički mudro. Jer čovjek iole šireg pogleda vidi gdje se i sad u toj sve većma rastućoj aglomeraciji heterogenih političkih grupa kuju lanci modernome svijetu, kojima će biti okovan onaj dan, kada ponestane u njem moralne snage i kad postane plijenom slijepe moći »broja« i grube sile, koja će i taj izvor prava u narodu zasut i u mulj pretvorit, a utapkanu onu ledinu i pustoš oko njega u hrvalište sviju proti svima obratiti.

Kad čovjek čuje govoriti bilo pojedince bilo stranku koju: »Narod smo — mi« — zazebe ga oko srca i ničem se dobromu ne nada; al kad čuje strančare govoriti: »Uništimo i onemogućimo sve, koji ne shvaćaju dužnost prama domovini kao mi«, počimlje se ozbiljno bojati; a tek kad čuje: »Pravo smo mi, koji ga stvaramo«, onda vidi već i ruku i lopatu, koja zakapa svako pravo.

Nije dakle ni znanstveno opravdano, niti politički mudro proklamovati načelo: »Narod je izvor svakoga prava u državi«, bilo da se pod tim »narodom« krije suvereni »broj«, bilo pojedinac u osobi Cezara kojeg.

2. Druga temeljna točka programa »hrvatske pučke napredne stranke«, koju smo nakanili ovdje prorešetati, glasi: »*Crkva i država imaju biti megjusobno neodvisne. Ima se stoga Crkva odijeliti od države*«.

Kolikogod prva polovica te točke sadržavala istinu, da je i Crkva i država savršeno t. j. neodvisno društvo, toliko je ipak nelogičan posljedak u drugoj polovici te točke izražen. Ta jedan je isti subjekat i član Crkve i podanik državne vlasti, pa se ne može onaj njegov pshihološki »ja«, na koji svagja sve svoje djelovanje, u njemu odijeliti i razdružiti. To sretnim slučajem potvrgjuju i sami oci toga programa, kada u X. točki za temeljno načelno usvajaju onu, da *se poštenje u javnom životu ne može odijeliti od poštenja u privatnom životu.*

Povjest nam svjedoči, da je čovječanstvo samo onda napredovalo, kada su te dvije vlasti, svjetovna i duhovna, u skladu radile na dobrobit svoga jednog te istog subjekta.

U ostalom teško se je i odreći te misli, jer je očevidno, da su se ti naši mladi »moderni demokrati«, (koji o »kršćanskoj demokraciji«, što no svijetom poput svježeg zraka struji, ni pojma nemaju, jer se zanose onim vjetrom »moderne«) ugledali u one ruke u Franceskoj, koje iz temelja ruše i sjajnu prošlost i tradiciju naroda svoga, a po planu Quineta i Paula Berta i u sporazumu sa majstorima lože. Najnoviji član Clemenceauovog ministarstva Viviani je to s nečuvenom smjelošću i drskošću sa mini-

starske stolice izjavio, rekav, da im je glavni posao, da potkopaju vjeru, da ju iščupaju iz srca i savjesti pučanstva i da mu pokažu, e iza oblaka nema nikakova neba. Kakov će nauk svijet odatle za sebe crpsti, to ne znamo, ali ne bi se čudili, kada bi ga točku po točku išli rukopitateljno formulovat.

Mi mislimo, da bar za sada tako daleko ne ciljaju naši »pokretaši«, pa bi ih svjetovali, da kao nazovi demokrate proučavaju dušu naroda svoga, pa da mu ju čeliče, snaže, a ne da ju obeskrepljuju i ubijaju.

U ostalom znano nam je svima danas, da je glava crkve to načelo i u teoriji samoj (Vehementer Nos 11. veljače 1906.) i u praksi (Gravissimo od 8. kolovoza 1906.) odsudila, pa mislimo, da ne trebamo boljeg kompasa u tom pitanju od toga.

3. Al ni treća točka programa naših »modernih demokrata«, o kojoj kanimo govoriti, ne odaje baš veliku brigu za duševne potrebe »demosa« — puka; a to je ona točka prosvjetnog i školskog programa, koja glasi, da *cjelokupna obuka bude isključivo po svjetovnjacima.* Jer ono, što mu dan na dan govore o »sitnom« radu, od toga se on već i sav evo usitnio. Al baš ono krupno: zašto se ragjaš, patiš i umireš? otkale suze? koji je pravi melem za patnju i bol? tko ti je najviše voljan breme života i svagdanji križ olakšati? tko ti kupi te nevine suze i otire ih sa upalih očiju? čija će mu ruka nož, koji je naperio na vlastito ili tugje srce, zaustaviti i od vuka krotkim jaganjcem učiniti? — to bi rado da ih ne uče oni, koji su od Boga poslani u svijet, da ga poučavaju. Na sitan će rad tjerati i kaputaše i onoga u suroj kabanici i nužda i nevolja i položaj društveni, ali ona krupna pitanja treba da ni jednima ni drugima ne ostanu neriješena. Ona tobožnja antinomija izmjegju vjere i znanosti, izmegju Crkve i slobode uvijek je bila za misaona čovjeka šuplja fraza, pošto je živa vjera i Crkva Kristova živa i prava majka svakog napretka i slobode po duhu Onoga, koji nas je priveo u slobodu Sinova Božjih i navijestio nam svaku istinu.

I vjera i Crkva uče i »malena« čovjeka a i onoga umišljena o *pravima* njegovima, ali mu ne zaboravljaju spominjat ni *dužnosti*; ne zaboravljaju mu spominjat ni imena Božjeg ni duše, ni života preko groba, ni vječne pravde, što sve »lajička« škola sa skrupuloznošću nekom izbjegava, izgovarajuć se onom: ignoramus et ignorabimus, ili mu mefistofelski tumačeć, da je iza oblaka nirvana — ništa. Radi i uživaj pa zatvori oči!

Ako u tom neutješljivom skepticizmu pobjesniš, pa se strmoglaviš u bezdno, ni pas ne će zalajat za tobom; ali ako u svojoj prevelikoj energiji ushtjedneš pokazat sve što znaš i možeš, brzo ćemo te u hlad spremit, da znaš, da se ni mi ne damo bunit ni smetat u svom rafiniranom uživanju od kojekakvih adrapovaca društva ljudskoga.

* * *

Nema sumnje, da narod hrvatski proživljuje krizu i bi reći mentalni prevrat u ovim teškim časovima. Nevidljive neke ruke kao da ga gledaju izdignut iz stožera njegove povjesti, njegove prošlosti, njegove tradicije, njegovih snova, a on ovako iznemogao i oboren ni sam ne zna, bili si svu svoju prošlost proklinjao, ili bi iz nje, iz njezine slave, njezinih veselijih dana crpio snage za bolju budućnost i blagoslovniji život. — Ne dadu mu da se pravo snagje ni da se pridigne na vlastite noge, da potraži stare prijatelje pod starim krovovima, u kojima se i krst časni poštivao i sloboda zlatna cijenila, pa da se s njima bratski posavjetuje, da potraži blagoslova u ostarjele majke svoje Istine, koja ga vazda pazila ko oko u glavi, da se osokoli u razgovoru sa Pravdom — vjernom ljubom svojom, da se razblaži u tetošenju svoga najmilijeg čeda Poštenja, koje ga je kadro vedra i vesela i u budućnosti sačuvati.

Taj njegov ponos, i to njegovo poštenje ima da mu bude i u buduće kompas u ruci, koji će mu sigurno pokazivat, i gdje mu se sunce bolje budućnosti ragja i gdje mu može da zapadne.

— o.

Razum i vjera

ili

Odgovori na priposlane upite i prigovore.

XVIII. *»Unus ex juventute« pita nas za razjašnjenje gledom na neke nelijepe stvari, što ih je čitao o kardinalima Richelieu-u i Mazarinu. Čudi se, što su ovi visoki crkveni dostojanstvenici u mnogočem svoj stalež osramotili.*

— Ne čudite se tomu, mladi prijatelju. Mnogo više biste se mogli čuditi, što je megju dvanaest apostola bio jedan Juda — puno gori još od Richelieu a i Mazarina Kako je Judu lakomost upropastila, da je od Apostola postao izdajicom Spasitelja, tako je neobuzdano častohleplje pokvarilo Richealiu a, da je taj nekoć revni biskup i apologeta postao prevejanim i okrutnim državnikom. I nešto slično vrijedi — mutatis mutandis — i za Mazarina.

Čovjek ostaje čovjek, pa makar odjeven bio kardinalskom bagrenicom. Istina, velika većina tih crkvenih knezova bijahu krjeposni muževi, kako to mora svaki nepristrani povjesničar priznati. Ali sv. Toma veli: »Quae possunt deficere, aliquando et deficient«, »što može pogriješiti, to će katkada i pogriješiti«, — nepogriješiv je samo papa, pa i on samo, kad govori ex cathedra. Ni papa nije nepogriješiv u životu svomu, nego samo u naukama vjere i ćudoregja kao vrhovni učitelj crkve.

Ali zašto je to dragi Bog pripustio, da su i megju najvišim klerom gdjekad bili nedostojni ljudi, dapače u ovo i ono doba u prilično velikom broju?

Na to je već jedan velik savremenik Richelieu a i Mazarina odgovorio: kardinal *Bellarmin*. On reče: »*Bog je pripustio, da bude katkada nereda i megju svećenicima — visokim i nižim — e bi ljudi vidjeli, da On sâm božanskom rukom svojom vlada Crkvom svojom, takogjer i preko rgjavog orugja, koje bi jamačno upropastilo Crkvu, da je ona djelo ljudsko, a ne djelo Božje*«.

Dakako da je ona šteta ogromna, što ju čine nedostojni svećenici; jer neuki svijet obično piše na račun Crkve i vjere sve ono zlo, što vidi kod službenikâ Crkve. Zàto govore već crkveni oci strahovitom strogošću o sudu Božjemu, koji čeka svećenike. Čitajte n. pr., ako Vam je pri ruci, 3. homiliju sv. Ivana Zlatoustog in Acta Apostolorum.

Ali kršćaninu, koji u istinu ljubi Boga, ne će ni ova kušnja škoditi: sablazan sa strane zlih svećenika, pa će njegova pobjeda to sjajnija biti: »ut et qui probati sunt, manifesti fiant«. (1. Kor. 11, 19).

Kumičićeva djela promatrana s katoličkog gledišta.

Uvod.

Neugodno je, kad dogješ do osinjaka puna osi; pustiš li ove u miru, strah te je, da te ne upeknu; dirneš li se pak njihova stana, eto te svega nagrgjena od njihovih upeka. Nešto će ti se slična dogoditi, ako rečeš koju o čovjeku, koji ima mnogo prijatelja i protivnika: izneseš li na vidjelo, što je nepoćudno jednim, eto vike na te; nazvati će te lažljivcem, podlim, tvrdoglavim, neznalicom; rečeš li pak nešto, što ne prija drugima, opet zlo je na te, da si odveć pristran, neistinit, da se ulagivaš i težiš za kojim mjestom ili časti.

Sve je ovo istina, kada se radi budi o politici, budi o književnosti, budi uopće o kojem mu drago drugom predmetu osim vjere: progovoriš li i jednu u ovom smjeru, napravi legja i budi odvažan, prišit će ti svakojakih lijepih i ružnih epiteta. To će se i meni dogoditi, ta naumio sam par riječi reći o Kumičićevim književnim djelima.

O Kumičiću se je dasta pisalo; netko ga prikazao kao uvažena političara, netko kao vrsna književnika; ocijenio se njegov rad, jezik, forma i druge potankosti, ali nikomu nije palo ni na kraj pameti, da ocijeni njegova djela s katoličkog stanovišta. To se inače ne običava činiti s nikojim piscem, pa ni s Kumičićem, pače o tomu nije vrijedno ni pisati po mnijenju onih, koji tvrde, da je vjera privatna stvar, da je ona za ženice, da je izmišljotina popova i fratara, da vjeru ne valja miješati sa politikom.

Kumičićevih su se vjerskih načela dotakli sporadično nekoji naši listovi kao: »Naša Sloga«, »Hrvatsko pravo«, »Hrvatska Kruna«, i to prigodom njegove smrti. Isto je učinio i prof. Šegvić u piščevoj biografiji, što ju je donijela »Matica Hrvatska« 1905. Megju ostalima piše rečeni profesor: »Kumičić je bio prožet kršćanskim osvjedočenjem, bio je gorljiv katolik«. Pa opet: »Kumičić je bio skroz i skroz prožet idejami kršćanskoga morala ..«

Tko pročita ovo i slično, što se je o pokojniku reklo, mislio bi, da je Kumičić bio i Catholicus non plus ultra, pa nije mogao

ništa napisati, da se ne bi podudaralo s kat. moralkom. Ja sada ne ću a priori reći, da on nije bio katolik, ta rodio se je od poštene, katoličke obitelji, katolički bio kršten i odgojen; ali iz toga još ne slijedi, da su mu djela baš strogo katoličkog načela. Dapače tko je pozorno pročitao njegova djela, uvjerit će se, da u njima ima dosta toga, što se ne može odobriti. Te ideje želim baš iznijeti na vidjelo, da se svatko može uvjeriti svojim očima o istinitosti moje tvrdnje.

2. Korisno štivo. — Estetične ideje u Kumičića.

Čovjek je socijalno biće, stoga bije li ga bijeda, okružuje li ga radost i veselje, on traži koga toga prijatelja, da mu saopći svoja čuvstva; dozna li koju novost, odmah traži drugoga, da mu javi svoju ugodnu ili neugodnu vijest. — Čovjek traži prijatelja, to mu je naravska i potreba i sklonost, i ako nema uza se čovjeka, on će se i sa životinjama znati igrati i zabavljati, kao što ondje u Spitzbergu činio i Silvio Pelliko, koji je našao takvu zabavu sa mravima. Blago onomu, koji nagje dobra prijatelja, jao opet onomu, koga zaokružuju zli drugovi, jer: cum sancto sanctus eris, et cum perverso peverteris. (Ps. 17.)

Ali čovjeku je nemoguće vazda biti uz čovjeka, mora gdjekad i to ne mali dio vremena proći sam samcat. Dosada ga tada tada ubija, pa da je svlada, sprijatelji se s knjigom, da tako prikrati vrijeme. Knjiga dakle zastupa prijatelja, ona nas prati onda, kad se s ovim ne možemo razgovarati. Čovjek, koji se namjeri na dobru knjigu, iz nje će crpsti sa znanjem takogjer lijepe, plemenite misli. Knjiga je hrana čovječjoj duši; kad je ona dobra, čitatelj upije njene zdrave ideje, prava čuvstva, spasonosna ganuća. Ako je on čvrste, čelične volje, plemenitih čuvstava, naći će u njoj hrane i meke, što će ga još stalnijim u plemenitom pregnuću učiniti, što će mu um više oplemeniti, usavršiti duh. Svatko je nas mogao to sam na sebi iskusiti, kad je uzeo u ruke ma bilo koju lijepu poučnu ili zabavnu knjižicu. Povjest nam je pak zabilježila dva velikana, koji su postali veliki baš, jer su uzeli u ruke dobru knjigu: sv. Augustina i sv. Ignacije iz Loyola. Prvi je bio baš na samu sa prijateljem Alipijem. Bili su sami i mučali, a u njihovim glavama rojile se razne misli, Augustin ćutio u sebi

borbu izmegju puti i duha. Putenost mu šapćala: »Što ćeš nas dakle ostaviti? dakle odsele ne ćemo biti s tobom nikada više, ni do vijeka? dakle odsele ti ne smiješ ni ovo ni ono nikada, ter nikada više?« Tako Augustina plašila zla navada i njegova put. Ali s druge strane milost Božja lebdila je nad njim. Vidi u duhu mnoštvo dječaka i curica, mladića i djevojka, vidi čeljadi svake dobe, ozbiljnih udovica i ostarjelih djevica, pa čuje kao neki tajinstveni glas: »Zar ti ne ćeš moći, što su mogli ovi i ove?« U Augustinovoj duši bio se žestoki boj izmegju strasti i dobra; on mučao a u srcu plakao. Alipij je čekao, kako će svršiti ona uzrujanost. Najednom se Augustin digne, ostavi na samu Olipija i pogje podalje, zavali se pod smokvom i počme plakati, veleći sa psalmistom: »Dokle ćeš se Ti, Gospodine, dokle ćeš se ti srditi na me? Nemoj se spominjati prošlih grijeha mojih!« Dok je ovako govorio i plakao, čuje glas iz obližnje kuće, gdje opetuje i pjeva: »Uzmi i čitaj, uzmi i čitaj!« Augustin se digne, otare suze i vrati se k Alipiju, kod koga je bio ostavio sv. Pismo, uzme ga, otvori i pročita mučke prvi stih, što mu je došao pod oči, a bile su riječi Pavla apostola: »Ne u žderanju i pijanstvu, ne u ložnicama i nečistoći, ne u svagjanju i zavisti; nego se obucite u Gospodina Našega Isusa Krista, i tijelu ne ugagjajte po željama«. Nije trebalo dalje čitati: kad je ovo pročitao, nestane u njemu svake tame i neodlučnosti — od onda odluči postati svetac. (Confessiones c. VIII. 11, 12,).

Drugi bolestan leži na postelji; pita knjigu, da ubije dosadnost, daju mu život svetaca, uslijed česa i u njemu se porodi želja, da postane svetac, koju je on onako divno znao izvesti.

Malo je knjiga, da ne bi imale barem koju dobru, estetičnu ideju. Takvih ideja nalazimo hvala Bogu i kod Kumičića.

Krasna je ona misao, kada Neda i Vekenega priplivavši na kraj »kleknu, sklope ruke i vrućom molitvom zahvale Bogu, što ih je spasio« (Kraljica Lepa 339.) Ista je ideja izražena dvaput u noveli »Preko mora« str. 50 i 62. U »Jelkinom bosiljku« (str. 18, 48, 117, 126, 139.); u broju 84. i 85. jednom (str. 157.) Razlika je samo ta, da se u navedenim mjestima govori, kako su se dotične osobe pomolile Bogu, budi da mu zahvale na primljenim milostima, budi da ga prose nješto novoga, a etično je priznati

Boga najvišim gospodarom i djeliteljem milosti. To je dosljedno estetično, i korisno djeluje na srce čitatelja. Tako je isto estetično ono, gdje govori, kako Ivo i Jelka na pozdrav Gospin ustaju i pomole se Bogu (»Jelkin bosiljak« 12.) Estetično je i ono, gdje starac župnik govoreć o nesretnoj smrti Klinsterovoj, veli narodu, da je nesretnik dostojan sažaljenja i oprosta, premda je nastojao izvršiti crno djelo: na koje riječi »sav narod poklekne i snimi kape, a župnik uzvine oči put neba, i izmoli toplu molitvu za dušu pokojnika«. (»Jelkin bosiljak« str. 95.) Ova mi se ideja čini krasnom koliko, što kršćanska ljubav zna oprostiti zločin, brzo na nj gleda zaboraviti, toliko, što se njom slavi Božje milosrgje, a to je oboje lijepo i estetično. Istu je ideju izrazio na drugom mjestu, kad je Jelkin otac vidio mjesto nesreće i kao pravi kršćanin rekao: neka mu se Bog smiluje i neka mu oprosti grijehe (»J. bosiljak« str. 147.) . . . .

Estetična je i ona misao, da se je Ivo ispovjedio i pričestio, prije nego će na put u Ameriku (»Jelkin bosiljak« str. 17.) kao i ona, gdje veli, da se je i majka i kći pomolila Bogu, kad je zazvonilo podne (»Preko mora« 105.) Ne manje estetična je misao, gdje kći opominje svom ljubavi oca, da se kani vina, a nek se preda u ruke Božje (»Teodora« 166.) Suviše su estetične opomene, što ih majka daje svom sinu (»Slušaj« 105, 106.)

Iz svih navedenih primjera čitatelj može uvidjeti, kako je duša sklona na molitvu, kako je čovjek naturaliter christianus, kako on podiže svoje srce i pamet k Bogu, da Mu se klanja, da Mu se zahvaljuje, da Ga prosi — tim se priznaje on zemnom kukavicom, a Boga ispovijeda najvišim bićem, koji sve razpolaže po svojoj volji.

Ove sam ideje zabilježio, da ne bi tko rekao, e sam iznio samo zlo na vidjelo; ne, ovo su plemenite ideje, što ih je Kumičić upio u očinskoj kući, i kojih se on držao u svom političkom i privatnom životu. Žaliti je samo, da sličnim idejama nijesu prožeta skroz svakolika mu djela.

3. Pogubno štivo. — Zatorne ideje u Kumičića.

Kao što dobra hrana nadomještuje ono, što čovjek dugim radom gubi, i krijepi tako tjelesnu snagu, tako rgjava snaga uništuje tjelesnu snagu, kvari krv želudac, oslabljuje i tamani tijelo. I štivo (lektira) je duševna hrana; ako je dobra lektira, vidjeli smo, koliko dobra može čovjeku donijeti. Dobrih knjiga je današnji dan malo; od toliko hiljada, te godimice izlaze, ne bih pogriješio tvrdeći, da ih se ne bi našlo hiljadu, zbrojiv i listove, koje bi čovjek mogao čitati za svoju korist i duševnu okrepu. Pogubnih je knjiga kud i kamo više, megju ove se ubrajaju velika većina listova, skoro svi romani, kojih godimice izagje desetak hiljada. Posve je velik to broj. Misaona čovjeka spopada strah, kad čuje, da se je samo ilustrovanih djela Viktora Huga prodalo 4,000.000 (četiri milijuna) svezaka, Emila Zole oko 3 milijuna, Daudeta preko 2 milijuna i t. d.[1]) a ovo su romanopisci puni svakoga zla. Pa zle knjige čita pomamno svatko: muško, žensko, staro, mlado, zanatlija, trgovac i — seljak je počeo. Koliko to ne donese zla pojedincima i društvu, nema ga, koji nije prisiljen priznati.

Tko čita pogubne knjige, postane nervozan, umobolan, može čak i poluditi. To su fizična zla, što ih čovjek navuče, a gje su pak zla duševna? Ono, što sam spomenuo o dobroj knjizi, može se reći i o rgjavoj, samo s većim postocima. Da, s većim postocima, jer i ako nas lijepa stvar začara i pobugjuje u nama plemenita čustva, mnogo uspješnije djeluje na naše srce, ranjeno praroditeljskim grijehom, nelijepa. I doista, ima ih, koji čitaju dobre i valjane knjige i novine, ali ti ostaju s malenom iznimkom svegj isti — ne svete se. Nije tako sa zlim štivom; ono nam se tako duboko ucijepi u pamet, da nam je nemoguće zaboraviti brzo na nj i njegove utiske. Što se zla jednom posrče, ono nas čini poslije poboljevati.

U pariskoj se sudnici često ciničnih prizora dogodi sa djecom od 15 godina, koja počine najgroznijih zločina baš zato, jer su ih čitali u nesretnim romanima.[2]) Poznavao sam i sâm petnaestgodišnjeg gimnazijalca, dječka III. razreda. Jednom ga učitelj opomenu, da ne čita sve, što mu dogje pod ruku, i htjede mu uzeti ne znam sada koju knjigu, a on mu odsiječe: »Što je u glavi, u glavi je; ne da se to izvaditi«. Jednom drugi gimnazijalac, učenik I. razreda, pročitao cijelu zbirku Matičinih romana, pa što

[1]) »Hrvatstvo« br. 116, 1906.

[2]) Una rete diabolica Vol. II.

se je š njime zbilo? Promijenio gimnaziju i na koncu II. razreda vozio se parobrodom sa osmoškolcima svoje prve gimnazije, koji upoznav ga i po imenu i po djelima rekoše mu: »Ti li si onaj vražji N.?« Zar ne, da mu je taj epitet donijelo prekomjerno čitanje svakojakih štiva i opisa? Godine 1905. bilo je potjerano iz jednog sjemeništa u našim stranama nekoliko (5) sjemeništaraca, inače jednom čestitih mladića, a to zato, jer su čitali »Pokret«, pa su se u njima pokrenule strasti i preokrenula im se pamet.

Nije prije bilo zla kao danas. I prije je bilo ubojstva i plačkanja, ali ni iz daleka toliko kao danas. Strašno je to, ali ipak istinito, a na to nesretnike potiče prekomjerno čitanje pogubnih, socijalnih i ljubavnih romana. Čovjeku se zbilja ježi koža i pita: kamo ćemo dospjeti sa ovim naraštajem? Tome su najviše uzrokom novine i romani. Ne može drukčije ni biti; opisuje se u njima prekomjerno uživanje, samovoljna slobodna ljubav sa svojim excessima. Ako osoba napita tim otrovom ne dogje do naumljena cilja, uzimlje otrov ili revolver i skonča kao za šalu život budi sebi budi drugima. Mnogo su po tom odgovorni i pred Bogom i pred ljudima oni, koji su si preuzeli zadaću pisati, eda kvare ljudsko srce. Oni su tvrdo uvjereni, da od onoga, što napišu, ipak će jednom ubrati kobni plod po onoj Voltaire-ovoj: »Piši, kleveći, uvijek će nješto ostati«. O tom je bio uvjeren i sam Emil Zola, koji i ako je znao skovati i izmisliti svakakvih protuvjerskih, protucrkvenih, nemoralnih romana, ipak ih nije dozvoljavao čitati svojoj djeci,[1]) jer ih nije htio vidjeti nesretnim već i na ovom svijetu.

Nema dakle sumnje, da je zlo štivo pogubno, njim se nauči dvojiti o svemu, smatra se zlo krijepost, izvrgava se smjehu vjera i crkvene uredbe, postaje se indiferentnim. Čitajući zle knjige — veli sv. Augustin — nauči se *postati opak; tu se upozna zlo bez zgražanja, o njemu se govori bez srama, počinja ga se bez straha.* Zato su ne samo dobro misleći ljudi osugjivali zle knjige, nego i Luter, koji je htio da budu zabranjena djela Juvenalova, Marcijalova i Catullova, jer gnjusna; a Proudhon je rekao: »Čitanje romana upropastilo je naš narod«.[2])

[1]) »Smotra Dalmatinska« 1903.

[2]) Una rete diabolica, svez. II.

Romani socijalni, ljubavni i obiteljski puni su uopće pogubnih ideja, pak tih ne fali niti u Kumičića.

Prije svega pogubne su sve one ideje, što ih Kumičić osobito u »Kraljici Lepoj« iznosi proti papi, Crkvi i svećenstvu, jer se tako uspaljuje osveta i mržnja u čitatelja. Takvih mjesta imade dosta, a Hrvatska ih je Straža već donijela u svojem III. i IV. svesku godine 1903. Pogubno mora djelovati na čovjeka, kada se opisuje onako vještački budi samoubojstva, kao što čini pisac (»Teodora« str. 124. — »Olga i Lina« str. 189.), budi da nagovara drugoga na tu crnu misao (»Otrovana srca« str. 118. — »Pobijeljeni grobovi« str. 8.), budi napokon da se govori o naumu samoubojstva (»Pobijeljeni grobovi« str. 1, 7, 151, 164, 175, 180. — »Olga i Lina« str. 87, 189. — »Mladost-ludost« str. 138.) Ni ono ne može biti nego štetno srcu, gdje govori o umorstvu čeda (»Olga i Lina« 55.) nazivljujući to »*malenom nesmotrenošću*« (str. 56.) I ono je pogubna ideja, gdje o starcu župniku svjetina i listovi govore nemoralne stvari (»Preko mora« str. 76), premda je on nevin; ovako se bo uspiruje strast i mržnja ne samo na pojedince, nego i protiv cijeloga jednoga staleža.

Ni ono mi se ne svigja, što Rubinić veli dru. Nikoliću, da se okani svojih načela, da može osjećati, kako ga volja (»Saveznice« 5.) Čovjek se tek onda mora kaniti svojih načela, kada su ona štetna i pogubna društvu; dočim se plemenitih, korisnih načela valja držati uvijek. Osjećati se ne može, kako nas volja ni u politici ni o vjeri, nego osjećati valja onako, kako od nas zahtijeva Bog i korist domovine i društva. Nije katolička ideja, da se može osjećati, kako koga volja, jer kad bi se moglo osjećati, moglo bi se s istoga razloga i činiti, što je koga volja; no do česa bi se onda došlo? Dr. Rubinić je onako govorio dru. Nikoliću glede političkih nazora, ali ako je Kumičić htio karakterisati time neke ljude, koji su kadri svega se odreći, i vjere i domovine, da se dočepaju časti, ne smije se pak one riječi odobriti u ničijim ustima, jer potkapaju svaki moral.

4. Književnost. — Kumičićev verizam.

Široki je pojam riječi »književnost«; ta ona znači sve, što je napisala ljudska ruka. No ispod pera je izašlo i takvih spisa, da

ih se pametan čovjek mora sramiti, što je tako nisko pala plemenita inače narav čovječja, — ob ovoj književnosti ne treba trošiti riječi. Književnost se zove u užem smislu sve, što je čovjek napisao, a dovodi nas do istinita, dobra, lijepa i korisna. Sva su ovo četiri pojma megjusobno tako usko spojena, da se jedan od drugoga ne dade razdijeliti, i tko bi to htio učiniti, veliku bi krivicu učinio razumu. Ima ih dà žalibože dosta, koji se mnogo ne osvrću na zadnja tri pojma, nego samo na prvi, pa predmete i fakte odveć istinito opisuju, i tim iznose na vidjelo onu golotinju, koju bi svakako morali prikriti nekim velom opreznosti, da drugoga ne sablazne i ne upropaste. Nije svrha književnosti samo ugagjati oku i uhu, kako misle moderni realisti, pak onda pisati štošta i kojekako, samo da se nasladi uho, da se zadovolji strasti. »Takve tvorine, veli dr. Arnold, koje grijeh poželjnim prikazuju ili koje spolno podražnim crtanjem vrijegjaju stid, ove su u umjetničkom pogledu bez vrijednosti«.

Lijepa forma je samo sredstvo, da se postigne plemenitiju svrhu, a ta je da se dovede do moralnog, gragjanskog savršenstva koliko pojedine ljude, toliko pojedine narode i čovječanstvo. Tako su mislili o poeziji Plato, Strabon i Oracije; mnogo većim pravom možemo mi to isto zahtijevati o drugim granama literature. I Fenélon je to isto izrekao, kad je napisao, da *govor mora služiti za izraženje misli, a ove ne smiju drugamo smjerati, nego moraju poticati ljude na istinu i na krepost.* Književnost bi dakle morala poticati ljude na krepost, i dok se za tim ide, ostavlja se potomstvu neokaljano, slavno i milo ime; dočim netom se zabaci ova uzvišena svrha, i knjiga gubi sa svojim auktorom svoje ime. Homer, Demosten, Cicero, Tacit i danas se sa dopadnošću čitaju; isto vrijedi za Dante-a, Gundulića, Mažuranića; ove i njima slične auktore uzmeš li u ruku, želiš ih pročitati ponovno i više puta, a to baš stoga, jer oplemenjuju srce, što se može reći i o Zolinim djelima samo u protivnom smislu, jer jedan pročitav Zolu jednom upije i njegov otrov: uzeti će ga i opet u ruke, pak ispiti otrov do zadnje kapi.

Lijepa knjiga udešena po svojim pravilima pobugjuje u srcu lijepe, plemenite misli i osjećaje, nije li pak udešena kako valja, ostavi te turobna, nemirna i zlovoljna.

Drugoj bi se klasi mogli pribrojiti moderni realisti, koji se reć bi natječu, tko će vjernije opisati ljudske mizerije i mane, tko će više srdaca rastrovati. Nije sad moja zadaća »ex professo« govoriti o lijepoj knjizi i o verizmu, o tomu imade opširnih traktata kod drugih auktora, a i Hrvatska se je Straža dotakla do sada toga pitanja; samo ću reči, da je verizam osobito za mladež pogibeljan, jer kad ona čita ili čuje vjerno i točno opisivanje skandaloznih, nemoralnih fakata, nauči se nešto, česa prije nije znala, i tako knjiga namjesto da joj oplemeni srce, ona joj ga rastruje.

Kod Kumičića ima osim do sada navedenih mjesta još mnogo toga napisano tako živo i plastično — i ako se govori o nemoralu — što stalno ne može oplemeniti mladenačka srca. I doista »Gospogja Sabina« nam pokazuje život jedne zagrebačke gospogje; ovdje se vidi, kako je moralno propala jedna viša činovnička obitelj; Sabina je raskošna, troši više nego može; da nagje sredstva za užitkom, ne žaca se biti preljubnicom, varalicom. Majka je odgojila kćer Zorku sasvim sličnu sebi, osobito u nepoštenju, jer koliko mladića poznavala, toliko ih je i strastveno ljubila i varala . . . .

Kumičić je htio otkriti jednu ranu našega naroda, težnju za užitkom, ali ih je sam ovim gnjusnim romanom prouzročio što i jednu. Kad bi se htjelo ocijeniti ovaj roman, na dugo bi se pošlo, dosta je reći, da je on skroz i skroz pun ljubavnih opisa i epizoda; osobito je gnjusno, kad opisuje večeru kod Lazara, na kojoj su se mnogi opili poput marve; Sabinu i kćer na postelji; razgovor Zorkin sa Jakovom na plesu, posjet Jakova bolesnoj Zorki na postelji. Sve su to stranice, koje su kadre dosta nečistih misli i želja kod čitatelja pobuditi. Odveć je verističan i onaj Jovaninov pogled u Malvinu, koja u postelji čita, kao i ono, gdje govori o nedozvoljenoj ljubavi Malvine i Louisa (»Teodora«.) Onaj slučaj, sve da se je i dogodio, po katoličkom shvaćanju ne bi se smio u svijet turiti, da se zapriječi drugo zlo — grijeh.

Pripovijest »Preko mora« ima takogjer više stranica, preko kojih je auktor mogao preći, a da ne osakati svoje novele; tako je ono, gdje majka Aničina govori o svojoj prvoj (grješnoj) ljubavi (str. 71. i 74); tako je isto neestetično, kad govori o kupanju mlade ženskinje onako potanko (str. 95, 96.), i nečedno vladanje

baruna prema Anici (str. 117.) Što će se plemenita moći iz rečenih mjesta crpati? Naučiti se »ljubakati« i »plivati«!!

U »Otrovana srca« gadne su str. 17—19, 25, 29, 71, 95, 99—105, 116—119, 126, 146, 147, 150, 158, 163.

Gnjusno je i ono, gdje stara Poher nagovara Klimstera na preljub (»Jelkin bosiljak« str. 71), kao što i ono, gdje plastično opisuje djevojku, kako u postelji spava (»Primorci« str. 53, 126); gnjusna je odveć i ona stranica u »Saveznicima«, gdje dolazi k Darinki samoj pijan grof (str. 70—72.) »Olga i Lina« puna je gnjusoba od prve do zadnje stranice. Gadno je i ono gdje govori o Ivkinom i Vickinom padu (»Primorci«) po cijela pogl. IV, VIII, IX, X. iste pripovijesri. Uopće u »Primorcima« ima mnogo toga, više nego bi čovjek rekao, što pobugjuje u čitatelju živinske strasti.

Ovo bi bila najgnjusnija mjesta u Kumičića. Imade ih i još, ali kada bi sve izbrojio? U napomenutim se mjestima ili govori o slobodnoj ljubavi, ili se opisuju nemoralni čini, ili ženske osobe odveć nečedno; ili je stavljen po koji izraz, koji je kadar sam po sebi sablazniti neoprezna čitatelja a osobito mladež, koja čita Kumičića požudno, kao što je to on sâm kazao (»Jelkin bosiljak« str. 62). Sve je to proti katoličkom mišljenju, po kojem nije dozvoljeno sudjelovati tugjem grijehu.

5. Roman i njegova pravila — U čemu je pogriješio Kumičić?

Ono, što je u poeziji ep, to je u prozi roman. I jednu i drugu vrst lijepe knjige svijet pomamno čita. Kao što svaka vrst sastavaka imade svoja posebna pravila, tako ih ima i roman, i tko se o njih ogriješi, ogriješi se o književnost, nju ponizuje. Kod modernih se romana mnogo griješi. I ako se gleda na točnost jezika — a i taj je mnogokrat nakažen ortografičnim i sintaksičnim pogrješkama — ne gleda se na drugo.

Kod romana i kod novele valja gledati na neka pravila, ako hoćemo da se čitatelja ugodno dojimlje; ta se pravila mogu naći u svakoj knjizi, koja se bavi tim predmetom. U svakoj se knjizi ne će možda naći ovo glavno pravilo, da naime u romanu mora *vladati uopće moralnost.* Naravski, književnost bi morala uopće navoditi na ono, što je plemenito i lijepo; dakle to isto mora biti i kod romana. Tko stoga ne vidi, kako u tom griješe oni, koji na drugo ne gledaju, nego kako će što ljepše, istinitije, biranijim frazama opisati zlo, manu, strasti, a o kreposti nijesu kadri ni jedne jedine riječi prozboriti? Ja ne ću sada reći, da se romanu uzme tema iz života svetaca iz prvih vijekova kršćanstva, gdje bi se moglo naći veoma krasnih opisa, orisa, karakteristika, digresija, pouke i zabave, kao što se toga nalazi u Fabijoli, Severili, Benhuru, Valeriji, Golgotskom mučeniku i drugim sličnim; ali ne valja opet kartu pretrpati svake gnjusobe; treba imati obzira i od čitatelja, koji su svakovrsni, dobri i zli; valja nastojati, da zli ne postanu gorima, a dobri opakima. Kod opisivanja mane ne valja se potom raspresti opisujući njenu laskavu stranu, dosta reći njezine efekte i posljedice, a ne sustati u njezinoj primamljivosti; jer ako se u tom i malo reče, svegj je pogibeljno, pošto »frigidus latet anguis in herba«; manu valja opisati ragje, kako je ona u neprestanoj opreci sa pravednošću i istinom, a ne kako ona ugagja slaboj naravi ljudskoj. I krepost valja opisati, i to ne samo one žrtve, što ih ona od čovjeka zahtijeva, nego i onu radost i utjehu, što pruža duši, koja je njom urešena. Valja je opisati u svojem dostojanstvu, u njenoj veličini, u njenoj plemenitosti, što joj podaje Bog, pošto ona približuje čovjeka Bogu. Što se potom mora reći ob onim romanima, u kojima uvijek podlegne pravedan čovjek, dočim triumfira opak i zao? u kojima se ismijehiva krepost, u kojima krivac ima uvijek pravo, u kojima se potiče u čovjeku samo želja za gospodstvom, uživanjem, za živinskim strastima?

U tomu ih je mnogo pogriješilo pa i Kumičić. I on u nekojim svojim romanima opisuje odveć živo ljudske strasti, odveć razvija rane društva, a da ih ne popravlja, odveć potiče na mržnju i na prezir vlasti, osobito crkvene. Kod njegovih romana pobijedi zlo; zato Sabina, žena ohola do skrajnosti, rasipnica i preljubnica prvoga reda, uživa, krade i posao joj ide za rukom. Pa kad bi se očekivalo, da će je raskoš dovesti do propasti, ona se zna izvući i naći 16 hiljada forinti, da podmiri svoju rasipnost. Isto je sa beznačajnim Prokenom; i on ih je dosta učinio, dosta prevario i ocrnio, a pak? Prolazi gospodski svoje dane. Malo je koji Kumi-

čićev moralni propalica naopako svršio. Dočim kako je svršila poštena Darinka?

Čovjek bi se razveselio, kad bi vidio, da je znala muški obraniti svoje poštenje, a kad tamo ona ne može drukčije, pa se baca u Savu. Darinka je bila čestita, poštena djevojka, pa ragje nego se utopiti, bila bi učinila kao i Lukrecija, bila bi se ubila nožem, to je manje podla smrt, nego se utopiti. A još pak najbolje bi bilo, da se je Darinka spasla oštrom riječju; jer premda je bila ona slaba ženska, to ipak u nekojim skrajnim momentima oštar glas nevina stvora uništi i zasrami pa bilo najgore pijanice, kakav je bio onaj put grof Albin.

Olga je takogjer čestita osoba, pa je za nagradu svoje kreposti bila zadavljena od Line! Bog doduše pohagja kreposne osobe za života, i više nego opake, ali ih na samrtnom času onako ne ostavlja. Da je Olga umrla shrvana od bolesti opraštajući Alfredu i opominjući ga na kreposni život, čitatelj bi je isto smatrao mučenicom, ćutio bi za nju sućut isto, kao kad znade, da je bila zadavljena.

Sabina i Zorka su bile opake ženskinje, one su morale tako zaglaviti, da se je Vojnić naljutio na nje i da je zatražio nazad od Sabine ono 16.000, a nju da je od sebe otjerao. Zašto da joj svaka progje lijepo? Pa da se je faktično onako i dogodilo, zar u romanu valja sve reći? Opisati točno fakte spada na povjest, a roman mora ragje nego poučiti »oplemeniti« čitatelja.

6. Istinu valja gdjekod premučati.

Laž govoriti ne smijemo nikada ni pod koju cijenu, jer je to grješno: mi smo na svijetu, da Boga slavimo, a ne možemo ga slaviti lažući, ta »Bog sve mrzi, što je laž i varka« (Šenoa.) Ljudi ipak veoma često upadaju u ovu pogrješku i ako je Bog to pozitivno zabranio (II. Mojs. 23, 7.); ali tako škode sami sebi, jer svatko izbjegava i mrzi lažljivce. Istinu dakle valja vazda govoriti; na to nas obvezuje zakon naravski i Božji. No nije uvijek umjesno izreći sve, što se zna; mnogokrat će biti veoma pametno koješta ne iznijeti na vidjelo i ako je stvar istinita. Isus nas inače na to upozori veleći: »Estote prudentes sicut serpentes« (Mat. 10, 6.), koje riječi tumače kat. exegete baš tako, da moramo višekrat

istinu u svom srcu sačuvati. I neka nikoga ne boli stoga glava, kao da je možda zalagao, jer jedno je lagati, a drugo istinu premučati; ako ovu premučimo, nijesmo zato lažljivi, nego pokazujemo svoju razboritost. »Non est mendacium, veli sv. Augustin, cum silendo absconditur verum, sed cum loquendo promitur falsum«.[1])

Može se dakle premučati istinu, pače i mora se po kat. načelima, i to zato, da zapriječimo veće zlo.

Premučati istinu valja i onda, kad znamo čiju manu, koja je poznata malom broju ljudi, ili se je na nju već zaboravilo. Stoga i kod pisanja povjesti valja biti oprezan; i ako povjesničar ne smije lagati, ipak, veli lijepo Ambroz Stapf, ne smijemo bez dovoljna razloga iznijeti na vidjelo mizerije svojih pregja. Opačine prošlih vijekova mogu se napisati, ako se bez njih ne može inače razumjeti vez dogagjaja, ili ako bi one potakle potomke, da se čuvaju sličnih mana.[2])

Pretpostaviv ovo, svatko može lasno razabrati, da je i Kumičić mogao mirne duše ispustiti sve ono, gdje govori u »Uroti« o pokvarenom svećenstvu, »koje da misli samo na svoju kesu, na udoban život« (207.) Suviše je mogao s manjega učiniti, a da ne govori o papi Formozu i o zloporabama 10. vijeka u kat. Crkvi. Jer i ako je ono žalibože istinito, i ako se vidi iz onoga, da Bog upravlja svojom Crkvom, pošto je ona sjajno odoljela svoj pokvarenosti vremena, ipak mnogi, koji pročitaju ono u »Kraljici Lepoi«, svu će svoju ogorčenost i mržnju upraviti uopće na svećenstvo naših dana. Tko ne zna, kako su toliki i u Hrvatskoj raspoloženi protiv Rima, i uopće protiv svećenstva? »Kraljica Lepa« nije povjest nego roman, auktor je potom morao imati na umu oplemeniti njim srce, prikratiti vrijeme, a ne pobuditi u srcu čitateljevu mržnju protiv crkovne vlasti i svećenstva. S istoga razloga moglo se ispustiti i onaj razgovor u kraljevskom dvoru u Solinu (str. 95 i naprijed), pošto je i ono za roman posve suvišno. »Užasno je kardinal Ivan smutio dušu našeg naroda« (str. 95), bit će više od jednoga čitatelja promislio mutatis mutandis i gnjevom uskipio na Rim, imajući pred očima naše prilike i ne poznavajući dobro državne diplomacije.

[1]) Contra mendacium C. 10. n. 23.

[2]) Tom. III. §. 405, n. 2.

Ako je auktor morao premučati do sada navedena mjesta, morao je to učiniti takogjer govoreći o nečednim poljupcim, zagrljajima i sličnim stvarima, a tih ima na pretek. Morao je to učiniti, jer s jedne strane pripovjest ne bi bila baš ništa izgubila od svoje lepidnosti, a s druge rečenim opisima se stalno sablažnjuje čitatelj, jer sablazan napokon nije drugo nego neka riječ ili djelo, koje nije na svome mjestu, te daje povoda drugomu da sagriješi. Mi znamo, kako se je Isus zagrozio sablažnjivom čovjeku: »Vae homini illi, per quem scandalum venit« (Mat. 18, 17), a sablažnjivo je pisati o nemoralnosti, pisati protiv Pape i svećenstva. Ni ono nije u redu, kad piše o zapisima na Rijeci i Trsatu kod fratara (»Sirota« 196.), jer i ako se katkada može naći koji nesmotren crkovnjak u tim stvarima, ipak tko ono pročita, ne će cijeniti niti blagoslove, a ipak znamo, da je sacramentalia Crkva ustanovila, i da ona postignu efekt ex opere operantis, dakle mogu koristiti osobi, kada ih jedna čini, a druga prima sa zaufanom i živom vjerom. Ni ovo nije smio napisati, kao da bi župnik bio izdao tajne sv. ispovijedi (»Sirota« 308.) To se još nije nikad dogodilo, uza sve da ima dosta zaspopica i svrzimantija, pa su nemoguće i one riječi župnikove; iz njih se vidi, kao da on tobože govori ob onom, što je čuo na ispovijedi. Nije li to napisano tendencijozno radi mržnje na sv. sakramenat? Pa i ako nije, svakako onu periodu mora osuditi svaki katolik.

Ni ono u »Siroti« nije pametno napisano o svećenstvu: »Pop, pop! Hum! ala ste smiješni! zanat, braćo, kao svaki drugi zanat. Kao što ja prodajem kavu, vino, slador i drugo, tako vam pop prodaje riječ, kako vi mislite, božju« (56), pa opet: »A onda polić staroga (vina). To će nas bolje okrijepiti, nego li župnikova riječ« (ibid. 57.) »Preti, preti! znate è? Svemu su krivi popovi« (ibid — 70, 154.) »Oni su već smutili puk. Monege de Koneje« (ibid, 70.) »Da svemu je kriv biskup« (ibid. 95.) Tko ne vidi, da te riječi i ako ih je govorio načelnik Maras, protivnik hrvatskog svećenstva, ipak ne stoje dobro u romanu, pošto njime napada bilo directe ili indirecte na svećenstvo u Istriji?

7. Kumičić o Bogu i vjeri.

Iz raznih mjesta Kumičićevih djela može se razabrati, kako on vjeruje u pravoga, dobroga Boga ispovijedajući Njegova savršenstva osobito dobrotu, providnost. To se inače od njega moglo i očekivati kao od onoga, koji je i djelima znao očitovati svoju vjeru u Boga. Ipak sve ovo nije auktora smetalo, da se na nekojim mjestima ne nabaci na Boga ne lijepim frazama, pa došle one iz tugjih ustiju. I doista, ako je čovjeku zabranjeno bez potrebe izgovarati Ime Božje, a fortiori mu je zabranjeno njim se kleti; zabranjeno je takogjer psovke stavljati na usta osobama tomu obiklim, kako to čini Kumičić pišući: »Boga mi« (»Jelkin bosiljak 60, 87, 99), »po Boga« (ibid. 50), »tako mi Boga« (»Sirota« 53), »per Dio« (ibid. 92.) Nada sve valja paziti u pisanju na pristojnost, koja zahtijeva, da se prema Bogu pristojno vladamo. Ne mari zato ništa, da ljudi obično imaju u ustima slične interkalare, to je nezgrapno, kao što je nezgrapno pisanjem u tom ih oponašati. S istoga razloga ne smije se kleti ni svecima, jer je i ta zabrana uključena u drugoj zapovijedi. Kumičić nije doduše na mnogim mjestima njimi se kleo, ali je i o njima napisao: »Tako mi sv. Špira« (»Jelkin bosiljak« 87.), »sveca mi«, »sv. mi Marka« (»Primorci« 13, 14, 54). Što se pak ima reći, kad pišući o ljudima nakresenim vinom (»Olga i Lina« 113) veli, da »nisu ni najmanje zamjerovali pradjedu Nóe-u, što se je bio jednom, ili možda i *više puta* onako grdno zaboravio«; nije li to rugati se očito svecem, smatrati ga pijancem?

Još su krupnije, nego do sada navedene one stavke, u kojima se pripisuje Bogu nešto, što On nije, ili Ga se lišava Njegovih savršenstva.. Tako n. pr. megju ostalima veli rastužena majka: »O, i Gospodin Bog nije uvijek pravedan«. (»Primorci« 92.) Kumičić je pošao i dalje, pa Boga nazivlje začetnikom samoubojstva; govoreći bo o ludoj Jelki, koja se je utopila, nastavlja: »potamnila joj je ljubeća duša, a sad ju valjda *sam Stvorac k Sebi zove*, jer ona nije odgovorna za grozan korak«. (»Jelkin bosiljak« 166.).

Kumičić, rekoh, vjeruje u Boga, drago mu je, da i drugi vjeruje, a žao mu je, što se na svijetu nalazi nesretnika, koji bi htjeli kod ljudi iščupati vjeru; takvi su nadrimudraci najveći protivnici i neprijatelji čovjeka patnika (»Crn Božić« 169.)« Vjera u Boga čini čovjeka sretnim i dobrim; i ako je svijet opak, to se ima pripisati pomanjkanju vjere, »ne bi tako bilo, da ljudi vjeruju

u Boga« (»Pobijeljeni grobovi« 89.) Vjera i ufanje u Providnost Božju pruža ucviljenim dušama melem (»Jeljkin bosiljak« 96.)

Te se ideje nalaze kod Kumičića, a da su one posve istinite, mogao se je lasno uvjeriti svaki, koji pozna nešto povjest 20 vijekova. Oni, koji su ostavili Boga, izgubili su naravsko poštenje i sućut prema bližnjemu; njima nije ništa milo ni sveto, pa gule, progone i ubijaju ljude, da je grozota; najnoviji dogagjaji u Francuskoj govore jasno. Dočim gdje se poštuje Boga, sve je drugačije: tu se kršćanska djelotvorna ljubav proteže i na druge, ide za tim, kako bi što više usrećila jadnike. Ovu ideju razvija Kumičić u »Crnom Božiću«. Vjera u Boga čini svaki dan mnoštvo čudesa, ona je preobrazila divlje pustare u pitoma mjesta. Kršćanstvo preobrazuje lice zemlje. Naravski da se tu hoće kršćanske samozataje i požrtvovnosti, a to su moralne vrline, bez njih ne može ni najveći umnik ništa učiniti za čovječanstvo. Krepost je ono, što čovjeka potiče na junačka djela, zato je pravo i dostojno kreposne ljude slaviti i cijeniti; stoga pošten čovjek, a nekmo li *pošten katolik* ne može potpisati onu stavku Kumičićevu, što stavlja u usta pijanom čovjeku: »A smrt krijeposnim, ako ih ima!« (»Olga i Lina« 20.) I ako je ono rekao čovjek pri piću, ipak nekoje delikatne stvari bolje je nikada ne spominjati, nego li dati povoda drugomu, da ismijehava ono, što je dobro i plemenito. Nitko pa ni pijan čovjek ne smije se kreposti rugati, pa ne valja pogrdne fraze ni napisati.

8. Klevetati se ne smije — Kumičić kleveće.

U osmoj nam se zapovijedi zabranjuje lagati, licumjeriti, krivo suditi, ogovarati i klevetati. Ova dva zadnja glagola su sinonimna: prvi znači bez potrebe kazivati tugje pogreške, a drugi znači izmisliti pogreške, kojih drugi nema; ili ako ih ima, onda ih povećati. Tko drugoga ogovara i kleveće, dužan je po kat. moralci opozvati, što je lažna rekao, i nadoknaditi svaku štetu prouzrokovanu svojim klevetanjem. Ogovaranje i klevećanje je griješno, i čim je ocrnjena osoba dostojnija, tim je i grijeh veći. Ovaj je grijeh tako raširen, da se je već sv. Jeronim u svoje vrijeme tužio, kako u nj upadaju i oni, koji se čuvaju i ostalih mana: »Tanta hujus mali libido mentes hominum invasit, ut etiam qui procul ab aliis vitiis recesserunt, in istud tamen quasi in extremum diaboli laqueum incidant«.

Da vidimo sada, koga je Kumičić najviše klevetao. Kako je u »Kraljici Lepoj« nišanio na rimsku Crkvu uopće, a napose na sv. oca Papu i latinsko svećenstvo, to je već izišlo u »Hrvatskoj Straži«, netom je bio prvom izišao onaj roman. Ali još prije »Kraljice Lepe« Kumičić je bio naperio ne znam s koga uzroka svoje strjelice u svojoj »Uroti« i to osobito protiv Isusovaca. To mu je »crno Lojolovo sjeme« zazorno i ne može ga vidjeti: ono je krivo po njegovu sudu mnogoj nesreći, što je snašla Hrvatsku. Ta Leopold je smaknuo dva najodličnija ogranka hrvatska, a on je činio »sve ono, što hoće Isusovci« (»Urota« 140)! Tako je inače morao i činiti, drugčije nije znao; nije bio samosvijestan svojih vladalačkih dužnosti, te je bio samo »igračka u jezuitskih ruku« (ibid. 142). Ne znam, u kojoj je povjesti našao Kumičić, da se je ovako izrazio Petar Zrinjski u razgovoru sa svojim bratićem Orfeom. Po svoj prilici ovo je auktorovo mnijenje, a ne Petrovo. Ovaj je bio dušom katolik, kako svjedoči i njegovo ponašanje ocrtano u »Uroti«, ne bi se dakle bio onako izrazio o redu, protiv koga se onda nije još rovarilo kao sada. Osim toga da su ono riječi Zrinjskoga, Kumičić bio bi to pokrijepio povjesničkim vrelom, kao što obično čini u ovom romanu kod drugih važnijih tvrdnja. Da li je pak Leopold u istinu bio prosta isusovačka lutka, hoc probandum est: povjest o tomu muči; ona samo spominje, kako je on bio odregjen za svećenički stalež i odgojen od Isusovaca, što je bilo običajno u ono doba. Kao zahvalni gojenac morao je sačuvati njeku ljubav naprama svojim uzgojiteljima, to je pravo i dostojno; ali iz toga još ne slijedi, da je on njih u svemu slušao, pa bilo i u politici. Mogao je stoga Kumičić ispustiti navedene dvije tvrdnje, kao i ono na str. 211 i 219, pošto se njima potiče mržnja proti redu toliko zaslužnom za Crkvu i — za Hrvatsku.

Nada sve Isusovce morao bi biti oduran svakom Hrvatu O. Müller, Leopoldov ispovjednik, jer on vedri i oblači u cijelom carstvu, dakle i u Hrvatskoj. »Po savjetu svemožne dvorske stranke, kojoj na čelu bijahu O. Müller, kraljev ispovjednik i španjolski poslanik, sastavi sada carski dvor judicium delegatum ... (450.)

I Rački govori u svojim ispravama ob ovomu sudu navagjajući imena sudaca, ali nema nigdje Müllera, koji bi stalno bio bar koji put spomenut u Račkoga djelu. Ko na prvi mah pročita Kumičićevu tvrdnju, rekao bi, da su Isusovci, dotično Müller, bili krivi Petrovoj smrti — valjda nijesu imali drugoga posla, nego istraživati političke krivce. A ipak isti Müller nagovara Leopolda, da bude milostiv Zrinjskomu (ibid. 312), a mogao se je zbilja i on zauzeti za Zrinjskoga, pošto se je i Papa za nj bio zauzeo. Leopold je naginjao na blagost, a poslije ipak promijeni mnijenje, jer ga je Lobkovic na to nagovorio (»Monumenta« XIX. 196.) Grdnu klevetu baca stalno na Isusovce, kad govori, da su ministri nastojali razdražiti nezadovoljne velikaše jednoga protiv drugoga i to lažnim i patvorenim pismima, izmišljotinama, a »to se je sve majstorski i šareno mijesilo, varilo, pa provarilo u ministarskoj kuhinji pod vještim ravnanjem nekih *crnih* ruku« (307.) Te crne ruke bile su neiskrene, podle i pokvarene do mile volje, pa mjesto da šire ljubav, istinu i slogu — siju po svijetu nemoralnost. Da je pod crnim rukama razumijevao Isusovce, razabire se iz onoga, gdje veli: »U ono vrijeme bili su *Isusovci* najglavniji, najveći kotači u državnom stroju, a pomanji kotači: dominikanci. Čč. oo. ispovjednici, dvorski kapelani, razni fratri i kapucini, i svi su bili tajni savjetnici, glasnici i pouzdanici sad jedne, sad druge stranke na dvoru, a mnogokrat i jedne i druge istodobno«. (290.) Da je koji protestanat napisao ove riječi, a nekmo li *gorljivi katolik*, ne bi bio gore napisao.

Popovi, fratri i Isusovci, ti podli laskavice! Oni su krivi i u Hrvatskoj premnogim nevoljama, jer ju je po smaknuću Zrinjskoga Leopold htio preurediti, ali se nije usudio to učiniti da ne bi učinio što protuzakonita; htio je prije vidjeti, da li tako smije učiniti, zato »kralj da to odmah sazna, da umiri svoju savjest, žurno pozove povjerenstvo: jednoga franjevca, jednog kapucina, jednog dominikanca, jednoga svećenika (kao da ostali nijesu bili svećenici) i — tri ježovita. To povjerenstvo dobilo je ovo pitanje: Jesu li Ugri i Hrvati, pošto su se pobunili, izgubili sva svoja prava. Povjerensto jednoglasno izjavi, da su Ugri i Hrvati izgubili sva prava«. (515.) Ne znam zbilja, otkle je izvadio ovaj dokumenat; mora biti iz svoje glave.

Leopold je u istinu htio preurediti Hrvatsku, ali to mu je predložio i obrazložio general Herberstein još prije smrti Zrinjskoga, naime u siječnju 1671. (»Monumenta« XVI. 337.) Istu je spomenicu Herbersteinovu podastrlo Leopoldu slijedeće godine 9. aprila gradačko ratno vijeće. (Ibid. 342.) Leopold je 6. aprila 1675. dao novi naputak na ratno vijeće u Gracu, ali nije nigdje ništa zabilježeno o povjerenstvu, što ga je Kumičić iznio, po svoj prilici za nakit romana i iz mržnje napram Isusovcima, koji su se baš imali opet nastaniti u Zagrebu u ono vrijeme, kad je izlazio Kumičićev roman, kao što su se i nastanili, a to nije bilo ni malo po ćudi liberalnim ljudima. A da je i Kumičić pripadao ovoj skupini, to najbolje dokazuje ono, što je samo u »Uroti« napisao proti Isusovcima.

(Svršit će se.)

Syllabus.

1. »Savremenik« i »Syllabus«. 2. Stara pjesma.

Novi urednik »mjesečnika društva hrv. književnika« ističe u svojem programu: . . . »mi ćemo se i nadalje služiti u umjetnosti *potpunom slobodom bez spona vjerskih, »patriotskih«, didaktičnih i svih drugih*, koje svojim posebnim formulacijama i zakonima unose u umjetnost njoj protivne i škodljive elemente«. (»Savr.« 2.) Da to ne će činiti samo u umjetnosti već u svim granama, jamči N. Nodilo u članku: *Klerikalizam i liberalizam*. Nadrobio je u njem svašta: i s koca i s konopca, i s brda i s doline. Zadio se u svašta: i u politiku i u vjeru i u popove i u biskupe i u sv. Oca i u sv. Pismo. I kad čovjek štije njegov članak, sjeti se nehotice onog »proroka« iz Wartburga, štono je u svojim »Tischreden« nastojao oblatiti onoga, do koga nije moglo doseći blato njegove duše; nehotice čovjek pomisli: e je katedra učenog profesora viša od katedre Petrove . . Razmahao se mudri *liberal*, pa lomata po papinskim težnjama i odlukama, ter sve misliš: smrvit će ih u prah i zlogukomu će klerikalizmu nestat glasa i oglaše, a spaso-

nosni će liberalizam rastaviti Crkvu od države, kršćanskoj će ženidbi izbrisati značaj sakramentalni, toleranciju će općenitu raširiti, svećeničku *odoru struniti* s politike i povratiti u svijet *čistu nauku i tanko osjećanje visokoga Isusa, najvećega moralnog propovjedača na zemlji.* Učenjak je, istina, skroman, pa priznaje: »Mi nismo zvani, da se u bogoslovnim pitanjima sa crkovnim osobama natežemo, ali biće nam časom dopušteno nešto primijetiti, dakako letimice i površno«. Liberal je učeni pisac, al je i katolik. Stoga ne dira izravno u vjeru i Crkvu katoličku. Prepušta drugima, neka se »sa crkovnim osobama natežu«. Njemu je na pameti nešto drugo, što ga najviše tišti i uzrujava njegovu liberalnu dušu. Na pameti mu je kamen pravi smutnje velike, kako ono reče stari mislilac, a to je — »Syllabus«. »Da je silab, taj pravi izliv klerikalne mržnje na svaku liberalnu tekovinu modernoga društva, silab, sav opleten bludnjama napredne pameti, da je, velimo, za svakoga katolika, hoćeš ne ćeš, »dogma fidei«, ovo niječu i neki od samih katoličkih crkovnjaka«. »Kad kažemo klerikalce, time razumijevamo crkovnjake i pristaše im, što . . . drže, da je glasoviti silab pretkan zlatnim žicama najspasonosnijeg nauka. Hoće taj silab da oživljava sve zamrlo iz drevnog srednjovjekovnog kršćanstva, koje izobilovaše, vele oni, najčistijom vjerom«. (Savr.« 9.) I učenjak mlati po silabu i po onima, koji drže do njega, pa nastoji oboriti u prašinu *opaki liberalizam nove dobi i novoga svijeta!*

Stara pjesma! Kad je izašao »Syllabus«, graknuše liberalci sviju dlaka na sve strane: »Crkva se bori sa sadašnjom kulturom. Pijo IX. se diže na osnove političnog poretka i nauka, hoće da uništi čitav duhovni napredak nove dobe i da svijet uroni u srednjovječne forme . .« (Ks. Jan Rostworowski, T. I.. Liberalny katolicyzm, 23.) Bilo ih je dapače, koji tegnuše branit Boga proti silabu. »Monsieur Henri de Lacretelle en pleine chambre des députés . . le 7 avril 1876. poussa cette interruption superbement sotte: *Nous défendons Dieu contre le Syllabus*«. (Petstalot, Le syllabus, Paris 1877. X.) Očekivat je, da će i suradnici »Savremenika«, vitezovi a la Don Kihote, braniti Boga proti silabu, ko što i stručno glasilo za vjerske i t. d. interese — »Pokret« — brani prisnu nauku Isusovu proti — klerikalizmu. Ne mine godina, a da se bilo koji liberalni junak ne džilitne u silab, a mimo njega u ultra-

montanizam, klerikalizam, mračnjaštvo i t. d. i t. d. Megju svim se tim perjanicama ističe odmetnik Hoensbroech, koga je s gnjušanjem odbila rogjena mu bolesna majka, jer je pogazio sve, što mu je bilo najdraže i najsvetije, a on se baca blatom na negdanje ideale, da umiri glas savjesti. (Przegląd Powszechny 1907. z. 4. str. 35.) Lukaviji je od njega starokatolik Leop. Karl Goetz, koji se na oko čuva, da ne bi povrijedio katolička čuvstva, a gdje može, bijesno lomata po Crkvi. Naši liberalci, kolikogod bili podmukli i bijesni, ipak nijesu drugo van jeka iz tugjine. Kako u svem slijede tugjince, tako ih slijede i u navali na Crkvu, na njene službenike i odredbe; pa tako su i navale na silab, moglo bi se reći, plagijat starijih i mlagjih liberalaca tugjinskih. Ne će biti u nehoru pokazat, s kakvim se pravom nabacuju na silab, s kakvim pravom jurišaju na katolike, koji rade prema odredbama papinskim, boreć se proti tvrdnjama, osugjenim u silabu. Da vidimo, kako je nastao i što sadržava taj »mrki silab«!

3. Postanak, 4. ugled i tumačenje silaba.

Vijekove se bori lažni liberalizam proti istini, vijekove zavagja ljudstvo pod jaram oca laži. Crkva se katolička, čuvarica istine, opire lažnomu liberalizmu, skida mu krinku, vodi ljudstvo k Izvoru istine, dobrote i ljepote. Poznato je, svjedoči povjest, učiteljica života, kakva je sve sredstva upotrebljavao liberalizam, kako se znao premetnuti i u angjela svjetla, samo da zaludi kratkovidne. U prošlom vijeku proklija otrovni korov liberalni na sve strane i na svim područjima. Svagdje se, i u filosofiji i u teologiji i u moralu i u društvenom životu, nastojaše odmaknuti svijet od križa Isusova i od njegovih načela.

Papa Pijo IX. dobro poznavaše sve zablude, što se pomoliše u svijetu. Svijestan svoje dužnosti i prava osugjivaše u raznim prigodama pojedine zablude, a spremaše se već 1849., da sve poglavitije zablude osudi zajedno i tako dade katoličkome svijetu neke ruke putokaz, koji će ga voditi, da ne zaluta od katoličke istine.

Godišta 1852. naloži papa stožerniku Fornariju, da sporazumno s nekim biskupima i učenjacima sabere sve novije zablude. Isprvice se mislilo osudit sve zablude, kad bude proglašena dogma o Bezgrješnom začeću Marijinu. Kasnije naloži papa povjerenstvu,

što je sastavljalo bulu *Ineffabilis Deus*, da sakupi sve nove zablude. Radilo se sporo. Godine 1861. imenova papa Pijo IX. novo povjerenstvo (polovicu mirških svećenika, polovicu redovnika), koje sabra do 61 zabludu i svakoj pojedinoj pridade posebnu censuru. Biskupi (oko 500), što dogjoše u Rim prilikom kanonizacije japanskih mučenika 1862. izjaviše svečano papi: »Osugjujemo zablude, što si ih ti osudio; preziremo i zabacujemo nove i tugje nauke, što se šire amo tamo na štetu Crkve; ne odobravamo i osugjujemo svetogrgja, otimačine, povrede crkvene slobode i druge sramote, što se zbivaju proti Crkvi i proti Petrovoj stolici«. Megju tim se liberalci dočepaše onoga popisa bludnja, što ih osudiše papa i biskupi, i valjda radi toga ne bi popis objelodanjen. Pijo IX. imenova novo povjerenstvo, koje sastavi novi popis zabluda i to na podlozi raznih papinih okružnica i besjeda, u kojima je već prije osudio bludnje. Dne 8. prosinca 1864. izagje papina enciklika *Quanta cura*. Po nalogu papinu razasla stožernik Antonelli svim ordinarijima katoličke Crkve popis osugjenih 80 zabluda pod naslovom: *Syllabus complectens praecipuos nostrae aetatis errores, qui notantur in allocutionibus pastoralibus, in encyclicis aliisque apostolicis litteris Sanctissimi Pii Papae IX.* U popratnici upozoruje stožernik na papine besjede i spise, u kojima su nabrojene zablude zabranjene i zabačene. Buduć nijesu možda svi biskupi dobili svih onih spisa, da je papa naredio, neka se pokupe sve osugjene zablude, da ih svi natpastiri uzmognu imati pred očima. Stoga da je papa naložio njemu, da taj popis (Syllabus, Σύλλαβος, popis) razašalje s »drugom enciklikom«.

Kako se moglo očekivati, uzrujaše se vladari (osobito franceski) i proti papinoj enciklici i proti silabu, ter nastojahu zapriječiti, da se ne objelodane. Nu zaman. Gotovo sav katolički episkopat primi veselo silab, proti komu ustadoše liberalni vikači raznih dlaka. (»Katholik« 1867. II. 137. sl.)

N. Nodilo ističe u »Savremeniku« (1907. str. 7.): »Da je silab . . . »dogma fidei«, ovo niječu i neki od samih katoličkih crkovnjaka. Dok austrijski Jezuit Schrader, glavni sastavljač njegov, (Glavni je bio barnabit Bilio, kasnije stožernik!) . . . tvrgjaše, da je u njemu jasno izrečena osuda svih slobodarskih pogrešnih nazora, svega kužnog liberalizma, dotle čuveni orleanski biskup Dupanloup,

član francuske akademije, mišljaše, da te stroge osude u silabu nema«.

Istina je, da je Dupanloup u spisu: *La convention du 15 septembre et l' encyclique du 8 décembre*, što ga je izdao odmah, kad je objelodanjena papina enciklika i silab, odrješito branio papinu svjetsku vlast i dokazivao vatreno, da nije osudio papa: *ce qu' il peut y avoir de vraiment libéral et chrétien dans le libéralisme.* (Rostworowski, Liberalny katolicyzm, 24.) To će potpisati svaki katolik i dan današnji, nu to je posve nešto drugo, no što tvrdi učeni »liberal« profesor Nodilo. Kršćanstvo je izvor prave slobode i slobodarstva, i koliko to slobodarstvo potječe od kršćanstva, papa ga i ne može osuditi, dok mora osuditi lažni, nekršćanski, neliberalni liberalizam.

Nego pravo kaže učeni pisac, da svi katolički crkovnjaci ne drže, e je silab »dogma fidei«. Ima ih više, i osim Isusovca Schradera, koji tvrde, da jest i pozivlju se osobito na činjenicu, da je gotovo čitav episkopat veselo prihvatio silab.

Mogli bi se još pozvati i na popratnicu stožernika Antonellija, koji silab razasla s »drugom enciklikom«. Dosljedno bi i silab bio neke ruke enciklika. A jer papa piše enciklike kao pastir i učitelj čitave Crkve, govori »ex cathedra«, ter enciklike vežu u savjesti sve katolike: i silab bi papa dao *ex cathedra*. Prema tomu bi zbilja silab imao dogmatski značaj.

Nu imade mnogo odličnih katoličkih učenjaka, koji poriču silabu značaj dogmatski, tvrdeć, da ga papa nije dao »ex cathedra«. I zbilja, Rim još nije rekao svoje. A dok sv. Stolica ne rekne konačnu, odlučnu riječ, slobodno je svakomu dvoumiti o dogmatskom značaju silaba. Nego nije slobodno dvoumiti o nekim zasadama, koje su osugjene očito *ex cathedra*. U enciklici »Quanta cura« osudio je papa do 16 takovih zasada, a sabor je vatikanski osudio bludnje, što se tiču panteizma i t. d.

Što je do ostalih zabluda, sadržanih u silabu, ako ih i nije papa osudio definitivno kao pastir i naučitelj, ako dakle silab i nije dogma, ipak nije slobodno pristajati uz one zablude. Papa je, kako je znano, poglavica Crkve katoličke, vrhovni učitelj i zakonoša. Njemu je kano nasljedniku Petrovu dana sva kolika vlast. Štogod on sveže na zemlji, bit će svezano i na nebesima; a štogod

razdriješi na zemlji, bit će razdriješeno i na nebesima. Papa je pastir neprevarljivi, koji ima čuvati i pasti stado Isukrstovo; a to stado mora slušati svoga pastira. Tko sluša papu, sluša Isukrsta; tko prezire papu, i Isukrsta prezire.

Papa kano neprevarni učitelj ima odregjivati još neodregjene članke vjere, ima čuvati istinu, a osugjivati zabludu. Kad papa odregjuje (definuje) vjerske istine, što ih ima vjerovati svaki kršćanin, kaže se, da govori »ex cathedra« — sa stolice Petrove. Članak je vjere katoličke, da je papa neprevaran (infallibilis — bolje *neprevaran* nego *nepogriješiv*), kad govori »ex cathedra« o stvarima, što se tiču vjere i morala. Što je do drugih stvari, istina, nije članak vjere, dogma, da je papa neprevaran, al je posljedak dogme. Ima stvari, koje su u uskom savezu s vjerom i s moralom (primjerice filosofija). Nedvoumno se i u tim stvarima može zabasati stranputice. Filosofska zabluda može prouzročiti zabludu vjersku. Ko će razuman poricati papi pravo, da sudi — i to neprevarno — i o onim stvarima, što su u tijesnom savezu s vjerom?!

I ako papa ne definuje onih istina, što nijesu sadržane u Božjoj objavi, al su u savezu s objavom, već samo nešto zabranjuje ili zapovijeda, svaki je kršćanin dužan u tim stvarima slušati papu.

Buduć je papa svojom vlašću dobivenom od Isusa osudio zablude sabrane u silabu, ne smije onih zabluda nitko braniti ni pristajati uza nje. Nije krivovjerac istina, tko brani ili pristaje uz one zablude, što nijesu osugjene kano krivovjerne; al je vrlo slab katolik, tko ne sluša onoga, komu je u Petru predana punina vlasti.

Silab je dakle, ako nije dogma, neke ruke program i ravnalo za katolike, koji u metežu sadašnjosti žele i hoće misliti i raditi katolički.

Osamdeset je zabluda osugjeno u silabu, a k jednu je ustaljeno osamdeset istinitih zasada, koje svak može držati bez straha i bez pogibelji. Te će se zasade naći lako, ako se uzme tvrdnja protuslovna osugjenoj tvrdnji t. j. takova, koja niječe i sadržinu i opseg osugjene zablude. Pri tumačenju silaba treba paziti i na razne prilike, a osobito na mjesto, odakle je uzeta osugjena zabluda. Tako će se moći laglje razumjeti mnoge inače nejasne tvrdnje; a i vidjet će se, da u silabu nisu osugjene stvari povjesne,

već načela kriva, koja zasijecaju u polje vjersko i moralno. Silab je razdijeljen po gradivu u 10 paragrafa.

5. §. I. Pantheismus, Naturalismus et Rationalismus absolutus.

U I. §. osugjuje mrki silab tri vrsti zabluda starih, da drevnih, al vazda novih, koje potkapaju ne samo vjeru katoličku već i svaku pozitivnu i uvagjaju i na polje intelektualno i moralno i društveno potpunu anarhiju i rasap.

Panteizam ne razlikuje dostatno ili ni malo Boga od svijeta, već ga istovjetuje sa svijetom. Naturalizam poriče opstojnost svega nadnaravnog i tvrdi, da je čovjek dostatan sam sebi. Apsolutni racijonalizam poriče mogućnost nadnaravne objave i tvrdi, da je čovječji razum izvor sve spoznaje.

Prva osugjena zabluda glasi:

1. »*Nullum supremum, sapientissimum providentissimumque numen divinum existit ab hac rerum universitate distinctum, et Deus idem est ac rerum natura et idcirco immutationibus obnoxius, Deusque reapse fit in homine et mundo atque omnia Deus sunt et ipsissimam Dei habent substantiam; ac una eademque res est Deus cum mundo et proinde spiritus cum materia, necessitas cum libertate, verum cum falso, bonum cum malo et iustum cum iniusto*«.

Prvi put je Pijo IX. osudio tu zabludu u alokuciji *Maxima quidem* 9. Iun. 1862.

Vatikanski je sabor 3. i 4. kanonom osudio panteizam i definovao dogmu, da je živi i istiniti Bog stvoritelj i gospodar neba i zemlje. Panteizam osugjuje i zdravi razum, jer se panteizam protivi nutarnjemu i vanjskomu iskustvu, pa i načelu protuslovlja.

Poslije definicije sabora vatikanskoga nitko ne smije pristajati ni uz panenteizam F. Krause-a, ni uz sustav Amalriha iz Chartresa, prema komu je Bog oblik svijeta i bit svih stvari; ni uz Davida a Dinanto, komu je Bog *materia prima*, ni uz Hegela, ni uz Schellinga, Hartmanna, Spinozu i t. d., jer je svečano osugjena svaka vrst panteizma.

Druga je zabluda:

2. »*Neganda est omnis Dei actio in homines et mundum*«.

Osugjena je prvom, kad i ona prva. Dogma je kršćanska, da je Bog stvorio svijet. Ispovijedamo to u Vjerovanju, a defino-

vao je sabor lateranski i vatikanski. A nauka je katoličke Crkve, da Bog uzdržava i upravlja svijet. Svjedoči sv. Pismo, da Bog sudjeluje pri svim činima stvorova i to neposredno i fizički. Isporedi Jevr. 1, 3. Djela Ap. 17, 28. Iv. 15, 15. Fil. 2, 13.

S punim je pravom Pijo IX. osudio 2. zasadu, s punim pravom možemo držati istinitu zasadu:

»Ne smije se nijekati svako djelovanje Božje na čovjeka i na svijet«.

Treća je osugjena zabluda:

3. »*Humana ratio nullo prorsus Dei respectu habito unicus est veri et falsi, boni et mali arbiter, sibi ipsi est lex, et naturalibus suis viribus ad hominum ac populorum bonum curandum sufficit*«.

I ta je zabluda osugjena 1862.

Ne ponizuje papa ljudskoga razuma, ne tvrdi, da nije sudija istine, da nije pravilo, kojega se moraš držati u životu. Papa samo tvrdi: Razum nije *bez ikakva obzira* na Boga *jedini* sudija.

Jer ako je Bog, i stvoritelj je i apsolutno Biće i sudija i pravilo za ljudske čine i zadnja svrha i prava sreća. Ako li je ljudski razum sam sebi sudija i zakon, ako su mu dostatne naravne sile, onda je razum apsolutno biće, dakle božanstvo. Dosljedno, koliko je razuma, toliko je bogova ... Nije li to glupo? A kakvi će biti zakoni, koji poteku od zgoljnoga razuma, kakav li red u ljudskom društvu? Sve će biti relativno, a k jednu i apsolutno. Prema tomu će iščeznuti razlika izmegju dobra i zla.

Četvrta je zabluda u neku ruku nadopunjak treće:

4. »*Omnes religionis veritates ex nativa humanae rationis vi derivant; hinc ratio est princeps norma, qua homo cognitionem omnium cuiuscunque generis veritatum assequi possit ac debeat*«.

Tu je zabludu Pijo IX. osudio u enciklici *Qui pluribus*, 9. Nov. 1846., u enciklici *Singulari quidem* 17. Mart. 1856. i u alokuciji *Maxima quidem* 9. Jun. 1862.

Zabludu je tu osudio konačno sabor vatikanski u 3. sjednici kan 1. 2. i 3. i cap. 3.

Peta zabluda, osugjena u enciklici *Qui pluribus*, 9. Nov. 1846. ter u alokuciji *Maxima quidem* 1862., radi o napremici objave i razuma:

5. »*Divina revelatio est imperfecta et idcirco subiecta continuo et indefinito progressui, qui humanae rationis progressioni respondeat*«.

Katolička je nauka, da je objava Božja savršena ter da nema objektivnoga porasta. Pojedine se istine istina mogu razglobiti, razjasniti, al time ne će narasti poklad objave Božje.

Šesta je zabluda ko nastavak pete, a osugjena je kad i peta:

6. »*Christi fides humanae refragatur rationi; divinaque revelatio non solum nihil prodest verum etiam nocet hominis perfectioni*«.

S pravom se Pijo IX. u pomenutoj enciklici obara na tu zabludu, koju je oborio već sv. Toma (Contra gentes I, 7.) U Bogu ne može biti protuslovlja. Nu Bog je izvor istina nadnaravnih i naravnih. Stoga se istina ne može protiviti istini ni vjera razumu.

A da vjera razumu škodi, a ne koristi, može tvrditi samo onaj, koji drzovito niječe sve najočevidnije činjenice, koji zabacuje pripovijedanje povjesti. Da nije bilo kršćanske objave, gdje bi danas bila svjetska uljudba i prosvjeta! Krasno je razložio korist objave Lav XIII. u enciklici *Aeterni Patris* 4. Aug. 1879, da i ne spominjemo izjava velikih katoličkih učenjaka.

Sedma je zabluda osugjena s pregjašnjima. Dok ove dvije poriču korist objave po ljudski razum i po napredak čovječanstva, sedma se zabluda obara na izvor objave, poričuć istinitost sv. Pisma, a niječuć i eksistenciju Božanskog Spasitelja:

7. »*Prophetiae et miracula in sacris litteris exposita et narrata sunt poëtarum commenta et christianae fidei mysteria philosophicarum investigationum summa; et utriusque testamenti libris mythica continentur inventa ipseque Jesus Christus est mythica fictio*«.

Dogma je katolička, što ju je definovao sabor vatikanski, da su sve sv. knjige cjelokupne sa svim svojim dijelovima od Boga nadahnute (sess. 3. can. 4.) Dogma je, da je Isus Krst, Sin Božji, pravi Bog i čovjek, da nije dakle bajovna utvara. Dogma je, da čudesa, o kojima govori sv. Pismo, nijesu bajke.

U svakoj ćeš apologiji kršćanskoj naći obranu tih dogmata katoličkih, sve tamo od prvih kršćanskih apologeta pa do dana današnjega.[1])

[1]) Lijepo i temeljito raspravljaju osobito o Božanskom Spasitelju Rusi prof. Mihail Tarčev, *Žiznj i učenie Hrista*, pak prof. dr. med. Šiltov, *Mysli o Bogočelověkě*.

6. §. II. Rationalismus moderatus.

Nijedan iskreni katolik, pa bio i liberal, ne će mirne duše moći prigovarati osudi panteizma, naturalizma i apsolutnog racijonalizma. Svaki će vjerovat, da je Isus Bog i čovjek, povjesna osoba, otkupitelj roda ljudskoga; vjerovat će dakle, da opstoji Bog različit od ovoga svijeta. Ako Bog opstoji, može se objaviti i objavom svojom obogatiti omegjašeni razum. Ako Bog opstoji, početnik je i mjerilo sve istine, dobrote i ljepote. Tko toga ne vjeruje, nije katolik ni kršćanin.

Zazornije će biti liberalima, što se silab obara i na umjereni racijonalizam, koji istina priznaje Boga i Njegovu objavu, al izjednačuje razum i objavu, kanda su to dva usporedna, posve neovisna vrela spoznaje.

Kolovogje su umjerenih racijonalista Jakov Frohschammer, odmetnik, bivši profesor filosofije u Monakovu; A. Günther, koj se pokorio, prem ogorčen, odluci sv. Stolice; ter Baltzer, pristaša Güntherov, koj je prešao megju starokatolike.

U alokuciji *Singulari quadam* 9. Dec. 1854. osudi IX. osmu zabludu silaba:

8. »*Quum ratio humana ipsi religioni aequiparetur, idcirco theologicae disciplinae perinde ac philosophicae tractandae sunt*«.

Dva su vrela ljudske spoznaje razum i objava. Nu ta dva vrela nisu jednaka. Razlikuju se objektom svojim: razum bo obuhvata istine razumne, naravske, objava nadnaravske. Razlikuju se motivom: vjerujemo radi Božjega auktoriteta, znamo radi očevidnosti neke istine. Razlikuju se i savršenošću: razum je vrelo naravsko, objava nadnaravsko, razum slab i prevarljiv, objava stalna i neprevarljiva. Buduć da se spoznaje razuma u velike razlikuju od spoznaja, što ih dobivamo objavom, jasno je i očevidno, da se s bogoslovnim naukama ne smije postupati kao s čisto filosofijskim t. j. takovim, koje se ni malo ne obziru na objavu ili ju možda i pobijaju.

Pošljedak je osme zablude deveta bludnja, što ju je papa Pijo IX. osudio u listu *Gravissimas*, što ga je 11. prosinca 1862. pisao Grguru monakov-frizinškomu nadbiskupu, pak u listu *Tuas libenter* 21. prosinca 1863. U prvome listu kaže papa, da je to mnijenje »posve tugje nauci Crkve katoličke« u drugom veli, da je »naopaki način filosofovanja«. Vatikanski sabor (sess. 3. cap. 4. can. 1.) kaže jednostavno, da je krivovjerje. Glasi ta zabluda:

9. »*Omnia indiscriminatim dogmata religionis christianae sunt objectum naturalis scientiae seu philosophiae; et humana ratio historice tantum exculta potest ex suis naturalibus viribus et principiis ad veram de omnibus etiam reconditioribus dogmatibus scientiam pervenire, modo haec dogmata ipsi rationi tamquam objectum proposita fuerint*«.

Vjera ne smije biti slijepa, mora biti razumna. Da čovjek uzmogne objavljene istine razumno vjerovati, treba mu znati, da Bog opstoji i da Bogu treba vjerovati; treba dalje znati, da je Bog zbilja objavio neku istinu. Da Bog opstoji, može čovjek upoznati zdravim razumom, kojim spoznaje i Božji auktoritet. A da je Bog objavio neku istinu, upoznat se može s pomoću t. zv. »motiva credibilitatis«, megju kojima se ističu osobito čudesa i proročanstva. Kad se dozna, da je Bog nešto objavio, mora se vjerovati; nu ta vjera t. j. čvrsto pristajanje uz objavljenu istinu, nije pošljedak umnoga dokazivanja. Umovanje mnogo pomaže, da se upozna objava, da se objavljene istine dokažu i obrane od napadaja i t. d. Nego razum ne može prodrijeti u sve objavljene istine. Prema tomu sve vjerske istine ne mogu biti objekat filosofije, kojoj su objekat samo istine naravske. Neke istine može razum shvatiti s pomoću drugih objavljenih istina, dok mnoge ostaju za razum čovječji u ovom životu nedohitna tajna. Tako primjerice tajna presv. Trojstva i dr.

S pregjašnjom je zabludom Pijo IX. osudio i desetu:

10. »*Quum aliud sit philosophus, aliud philosophia, ille ius et officium habet se submittendi auctoritati, quam veram ipse probaverit; at philosophia neque potest neque debet illi sese submittere auctoritati.*«

Istina je, drugo je filosof kao čovjek, drugo kao filosof. Kao čovjek se mora pokoravati vlasti, a kao filosof? Nije li filosof i kao filosof ovisan o Bogu? Zadnje je vrelo svega pa i filosofije Bog. Dakle ili treba priznati, da je filosof neovisan o Bogu, dakle biće apsolutno, ili treba priznati, da se i filosof mora pokoravati nekoj vlasti; dosljedno da filosofija ne može i ne smije biti potpuno slobodna, bez ikakvih spona i granica. Upravice filosofija nije

podložna nikomu, jer je kraljica znanosti, al je podložna neupravice.

A kojoj je vlasti podregjena filosofija? Vidi se to iz jedanaeste zablude, osugjene u poslanici *Gravissimas*:

11. »*Ecclesia non solum non debet in philosophiam unquam animadvertere, verum etiam debet ipsius philosophiae tolerare errores eique relinquere, ut ipsa se corrigat*«.

Crkvi je svojoj predao Božanski Spasitelj poklad svoje objave. Crkva ga naučajuća (papa s biskupima) moraju čuvati i braniti. Da uzmogne vršiti svoju uzvišenu zadaću, Spasitelj je dao Crkvi dar neprevarljivosti; u stvarima se vjere i morala ni papa ni Crkva s papom na čelu ne može prevariti, pogriješiti. Crkva ima ne samo pravo već i dužnost čuvati objavljene istine, a prema tomu ima i pravo i dužnost žigosati sve, što se kosi s objavljenim istinama. Stoga Crkva ne može i ne smije mirno gledati, gdje se šire razne filosofske zablude, koje su posve oprečne Božjoj objavi. Kad bi bila »philosophie pour la philosophie« (kao »l'art pour l'art«), kad ne bi bila ni u kakvom savezu ni dodiru s vjerskim i i moralnim istinama, Crkva bi ju pustila s mirom. Ovako ne može.

Nu ne priječi li Crkva napredak ljudski sudeć i o filosofiji i o ostalim znanostima? Tvrdi to zabluda dvanaesta, što ju je osudio Pijo IX. u poslanici *Tuas libenter*:

12. »*Apostolicae Sedis Romanarumque congregationum decreta liberum scientiae progressum impediunt*«.

Komu ne pada na um razvikani, ozloglašeni indeks!? (Ta pokretaši su i »Hrv. Str«. proglasili indeksom!) Tko se ne sjeća s jezom strašnoga Torquemade, Galileja i drugih strašila? »Pa ipak osugjuje papa tvrdnju, koja konstatuje povjesnu činjenicu«. Ne radi se o povjesti, već o načelu. Povjest svjedoči, da je katolička Crkva učinila za slobodni razvoj znanosti sa svim Torquemadama i indeksima i t. d više nego svi vikači i protivnici Crkve. Šta je do *slobode*, Crkva je bila i bit će proti »slobodi« znanosti, koja nije drugo već anarhija. Slobodna je znanost ona, koja kroči stazom istine, čuvajuć se svih zabluda. Takovu je znanost Crkva vazda podupirala.

Ako se čini kadgod, da Crkva priječi razvoj i napredak bilo koje znanosti, treba uzeti k srcu, da pioniri znanosti ruše i obaraju vrlo često načela bez ikakvog uporišta, da niču, gdje ih nije posijalo i da u stvarima, što zasijecaju na razna polja, mjere istom mjerom. Takovim predstavnicima znanosti mora Crkva prikratiti krila, kao što i država obuzdava one, koji potkapaju temelje dobrobiti i poretka.

O strašilu indeksa može svak steći pravi pojam iz knjige dr. Pazmana: *Crkvene naredbe o zabrani i censuri knjiga*. Zagreb 1904.

U poslanici je frizinškomu nadbiskupu: *Tuas libenter* osudio papa Pijo IX. i trinaestu zabludu:

13. »*Methodus et principia, quibus antiqui doctores scholastici Theologiam excoluerunt, temporum nostrorum necessitatibus scientiarumque progressui minime congruunt*«.

»Zasukani skolastik«, »natražnjačka skolastika« i slične krilatice lepršaju zadnjih godina i po hrvatkoj knjizi. Skolastika je »baubau« za prostodušne naprednjačke nadobudnike.

Čim ugledaš »distinguo«, čim vidiš, da se pisac pozivlje na stalna pravila logike, znat ćeš odmah, da je to čedo srednjega vijeka.

O skolastičnoj je filosofiji bilo govora u »Hrv. Straži« g. III. str. 143. i sl. Tamo je razloženo, što se razumijeva pod skolastičnom filosofijom, što je uzrok cvatu i padanju skolastike i t. d.

Nu zašto papa brani metodu i načela skolastična?

Skolastici su se držali kršćanske predaje i gradili na crkvenim ocima; držali su se Crkve i njezinih naredaba i nauka. Gvozdenim su logičkim zakonima dokazivali svoje tvrdnje. Da što, naprednomu svijetu, koji je prelomio štap nad sv. ocima i nad svom kršćanskom predajom, koji je izgubio posve duh crkveni i brodi protucrkvenom strujom, koji se odavno posvadio s logikom — tomu svijetu ne prija zasukana skolastika. Dobro. Al za što zamjerati Glavi Crkve, što preporučuje i brani ono, na čem je osnovan sav umni napredak?

Zadnja je zabluda u području umjerenog racijonalizma četrnaesta, osugjena zajedno s pregjašnjom u poslanici *Tuas libenter*:

14. »*Philosophia tractanda est, nulla supranaturalis revelationis habita ratione*«.

Osniva se ta zabluda na krivoj predmnjevi, da su filosofija i objava dva jednaka vrela spoznaje i da je filosofija u neku ruku autonomna. Apsurdno je tvrditi, da je autonoman razum, došljedno i djelovanje razuma. Filosofija dakle ne može biti slobodna u svakom pogledu, tako te bi se mogla protiviti i objavljenim istinama. Mora se filosofija podložiti višoj vlasti, da što ne upravice ni u svakom pogledu. Mora se podložiti objavi, al opet neupravice i u toliko, da ne pobija objavljenih istina; jer se istina ne može nikad i nikako kosit s istinom.

Na koncu II. §. ima silab NB: »*Cum rationalismi systemate cohaerent maximam partem errores Antonii Günther, qui damnantur in Epist. ad Card. Archiep. Coloniensem: Eximiam tuam, 15. Jun. 1847. et in Epist. ad Ep. Wratislawiensem: Dolore haud mediocri 30. Aprilis 1860*«.

U prvoj poslanici osugjuje papa razne bludnje Güntherove o sv. Trojstvu i t. d., a za filosofiju kaže: »Humanam rationem et philosophiam in religionis rebus non dominari sed ancillari omnino debere«.

7. §. III. Indifferentismus, Latitudinarismus.

U III. § osugjuje silab četiri zablude, što zasijecaju i šire ili indiferentizam ili latitudinarizam. Razlikuju se megju se te dvije struje, jer latitudinarizam drži, da nije spas samo u Crkvi katoličkoj, već da se može spasti i drugdje, dok su indiferentizmu sve vjere jednake, bolje: ne haje za vjeru, već samo za »čestit život.«

U breveu *Multiplices inter* 10. Iun. 1851. i u alokuciji *Maxima quidem* 9. Ian. 1862. osudio je Pijo IX. petnaestu zabludu, što ju sadržaje silab:

15. »*Liberum cuique homini est, eam amplecti et profiteri religionem, quam rationis lumine quis ductus veram putaverit*«.

Na prvi će se mah i katoliku, kamo li ne liberalcu, učiniti čudna osuda te tvrdnje. Dakle se čovjek može siliti na vjeru?! Zabluda je ta uzeta iz djela: *Defensa de la autoritad de los Gobernios y de los Obispos contra las pretenciones de la Curia Romana. Lima 1848.* Napisao je to djelo Francisco Vigil. Da se uzmogne razumjeti smisao tvrdnje, treba posegnuti za čitavim kontekstom. Pisac tvrdi: »Svak može slobodno ogrliti onu vjeru, što ju bude držao istinitom svjetlom razuma« — i to samo razuma! Prema tomu bi katoliku bilo slobodno odbaciti objavljenu vjeru katoličku i preći primjerice na buddhizam. A to je krivo. Razumom čovjek spoznaje, da je Bog istinit, a po tomu da mu treba vjerovati. Čim pak upozna, da je Bog objavio neku istinu ili niz istina, mora vjerovati ne zato, što bi zgoljnim razumom proniknuo u objavljene istine, već zato, što ih je Bog objavio. Prema tomu je Vigilova zabluda u tom, što odviše uzdiže vrijednost razuma, a zameće ugled Božji. Čovjek ne smije birati vjere zgoljnim razumom, već istraživati, koja vjera ima biljege prave Božje objave; i tu mu valja ogrliti, pa se razum i protivio. (Da što, protivit se može samo nerazložno!)

Dalje zasijeca šesnaesta zabluda, osugjena u enciklici: *Qui pluribus* 9. Nov. 1846., u alokuciji *Ubi primum* 17 Dec. 1847., ter u enciklici *Singulari quidem* 17. Mart. 1856.:

16. »*Homines in cujusvis religionis cultu viam aeternae salutis reperire aeternamque salutem assequi possunt*«.

Dogma je katolička, da izvan Crkve nema spasa. Ne kaže se time, da se uopće ne može nitko spasti, ko nije katolik. Ima ljudi, koji nisu nikad čuli za vjeru katoličku, živu čestito, vrše po svojim silama zakon Božji, pa se mogu i spasti, makar ne bili ni kršteni. Nu ti se ne će spasti radi svoje vjere, radi svojih zasluga, već radi zasluga Spasitelja Isukrsta. Ti ljudi u neku ruku već pripadaju Crkvi, i kad bi za nju doznali i kad bi znali, da je volja Božja, da postanu članovi Crkve, jamačno bi postali. Za njih se može reći, da su kršteni krstom želje. Jasno je po tome, u čem stoji bludnja šesnaeste zasade. Ljudi se istina mogu spasti, pa prijanjali uz koju god vjeru, al samo oni, koji prijanjaju u dobroj vjeri, držeć, da je prava i od Boga objavljena. Znadu li pak, da ima jedna jedina prava vjera, a ipak tvrdokorno ostaju u drugoj krivoj vjeri, nije moguće, da se spasu. Bog ne može biti ravnodušan prema istini i laži, prema dobru i zlu. A ako se ljudi mogu spasti u svakoj vjeri, zašto je Isus došao na svijet? Zašto je prolio dragocjenu krv? Zašto je osnovao Crkvu?

Sedamnaesta je zabluda kao nastavak šesnaeste, a osugjena je u alokuciji *Singulari quadam* 9. Dec. 1854. i u enciklici *Quanto conficiamur* 10. Aug. 1863:

17. »*Saltem bene sperandum est de aeterna illorum omnium salute, qui in vera Christi Ecclesia nequaquam versantur*«.

Spomenuto je već, da se čovjek može spasti u svakoj vjeri, al ne kao član one vjere. To se ne niječe osudom ove zablude. U njoj se osugjuje tvrdnja, da se možemo s *razlogom* nadati spasu onih, koji *nikako* ne pripadaju Crkvi pravoj, koji dakle ni po sv. krstu nisu postali udi Crkve ni po želji svojoj, a ni po životu ne pripadaju k Crkvi, već mala fide borave izvan Crkve. S razlogom bi se moglo nadati njihovu spasu, kad bi na koji god način pripadali Crkvi. Inače ostaje prazna riječ Spasiteljeva: »Koji uzvjeruje i pokrsti se, spast će se, a tko ne uzvjeruje, osudit će se«. (Mark. 16, 15.)

Konačno je Pijo IX. osudio u enciklici *Nostis et Nobiscum* Dec. 1849. osamnaestu zabludu:

18. »*Protestantismus non aliud est, quam diversa verae eiusdem christianae religionis forma, in qua aeque ac in Ecclesia catholica Deo placere datum est*«.

Tvrdnja se ta protivi načelu protuslovlja, jer je sama u sebi protuslovlje. Ništa ne može zajedno biti i ne biti. Protestantizam je negacija katolicizma. Ne može dakle protestantizam biti isto što i katolicizam. Od katolicizma je zadržao protestantizam samo nekoje istine, što ih je izabrao po volji. A vjerski sustav, koji izabire istine po volji, pa jedne zadržava, a druge zabacuje, nije oblik iste vjere, već je hereza. Nu jer hereza vrijegja Boga, ne oslanjujuć se na Njegov ugled već na ljudski razum i volju, u heretičkoj se sljedbi ne može ugagjati Bogu kao u Crkvi katoličkoj, koja vjeruje sve objavljene istine radi ugleda Božjega.

8. §. IV. Socialismus, Communismus, Societades clandestinae, Societates biblicae, Societates clerico-liberales.

Silab ne raspreda posebice o svakom napomenutom sastavu, već naprosto upućuje na razne enciklike i alokucije, u kojima ih je papa već prije osudio.

»*Ejusmodi pestes saepe grivissimisque verborum formulis reprobantur in Epist. encycl. Qui pluribus 9. Nov. 1846.; in Alloc. Quibus quantisque 20. Apr. 1849., in Epist. encycl. Noscitis et Nobiscum 8. Dec. 1849; in Alloc. Singulari quadam 9. Dec. 1854; in Epist. encycl. Quanto conficiamur moerore 10. Aug. 1863*«.

Općeno je poznato, za čim ide socijalizam, koje je u zadnje doba naperio sve svoje strijele proti Bogu i proti svemu, što je Božje. Zna se, kud šiba i komunizam. Ne treba trošit riječi, eda se upozna, s kolikim je pravom osudio papa te kuge, što ih je lijepo osvijetlio i Lav XIII. u raznim enciklikama, osobito *Quod apostolici* 28. Dec. 1878., *Auspicato concessum* 17. Sept. 1882., *Graves de communi* 18. Jan. 1901. i t. d.

Tko znade, za čim idu potajna društva, na čelu im slobodni zidari, kojim je svrha izbrisati ime Božje iz srca ljudskoga, ne će se čudit Piju IX., što ih je osudio. Ta slijedio je predšasnike svoje Klementa XII., Benedikta XIV., Pija VII., koji su takogjer osudili slobodne zidare. I Lav XIII. ih je osudio u lijepoj enciklici *Humanum genus* 20. Apr. 1881.

Biblijska društva idu za tim, da sv. pismo raširé u narodnom jeziku. Nu zna se, da štošta ispuštaju u prevodu, štošta krivo prevode, i tako zabašuruju istinu. Razumije se, da se time vjerni katolički puk može zavesti u bludnju. Stoga se vrhovnomu pastiru i učitelju ne smije zamjeriti, što vukove razdirače tjera od Isusova stada. Osuda klerikoliberalaca šiba one talijanske popove prošloga vijeka, koji su ili otpali od Crkve ili se uporno borili proti crkvenoj stezi i širili ideju o slobodnoj Crkvi u slobodnoj državi u Italiji.

9. §. V. Errores de Ecclesia ejusque juribus.

Dvadeseti vijek evo već opstoji veliko društvo, rašireno na sve strane, šireć se sve više, obuhvatajuć čitavog čovjeka, upravljajuć sve njegove čine prema zadnjoj svrsi. To je Crkva. Otkuda Crkva, za što, kakvu imade vlast? Ta se pitanja pretresaju već dvadeseti vijek. Juriša se na Crkvu neprestance, navaljuje se na njezinu vlast, a sve zaman. »Vrata adova ne udobljejut jej«. Koliko se društava promijenilo, koliko je država propalo, a Crkva — katolička Crkva — stoji stalna na Petrovoj stijeni i prkosi bijesnim burama i olujnim nasrtima, što se ponavljaju sve žešće, zlosrdnije. Najprije poganski carevi, pa bizantinski car-pape, pa dvorski ulizice gledahu, da i u teoriji i u praksi potkopaju temelje Crkvi. Tako se pokušalo i u 19. vijeku. Crkvi treba oduzeti vlast i prava, učinit ju robinjom države, pa je sprela. Za tim eto ide i devetnaesta osugjena u silabu zabluda:

19. »*Ecclesia non est vera perfectaque societas plane libera nec pollet suis propriis et constantibus juribus sibi a divino suo Fundatore collatis, sed civilis potestatis est, definire, quae sint Ecclesiae jura ac limites, intra quas eadem jura exercere queat*«.

Osudio je Pijo IX. tu tvrdnju u nagovoru *Singulari quadam* 9. Dec. 1854, u nag. *Multis gravibusque* 17. Dec. 1860. ter *Maxima quidem* 9. Jun. 1862.

Savršeno je društvo ono, koje ima u sebi *actualiter* ili *virtualiter* sve, što je potrebno, da postigne svrhu svoju, koje je prema tomu o drugom društvu neovisno i slobodno u svojem djelovanju. Ako ćeš slušati hrvatske nove mesije, katolička je Crkva tvorevina državna, svećenici su državni namještenici, koji su se svrstali u posebnu kastu. Da što, ako je to istina, Crkva ne može biti društvo savršeno, jer je posve neslobodna, ovisna o državi. Nu ako je istina ono, što uči zdravi razum i povjest već devetnaest punih vijekova, Crkva nije proizvod državni, već je djelo Božje. Isus je osnovao Crkvu svoju, Isus joj je dao svu vlast, Isus joj je obećao, da je ne će nadvladati vrata paklena. Nije Isukrst rekao Petru: »Što ti god država dopusti, da svežeš na zemlji ....« već: »Što god svežeš na zemlji, bit će svezano ..« Dakle potpuna, neomegjašena vlast, neovisna ni o kom. A tako je i moralo biti. Država obuhvata čovjeka, u koliko je gragjanin, Crkva ga obuhvata, u koliko je čovjek. Država se ima brinuti za vremeniti boljak, Crkva za vječnu sreću čovječanstva. Društva stoje megju se kao i njihove svrhe. Buduć je svrha Crkve nad svrhom države, ne može Crkva biti podregjena državi. Podregjena bi mogla biti samo onome društvu, koje bi imalo višu svrhu; a buduć nema ni takove svrhe ni društva, Crkva mora biti slobodna, nepodregjena. A jer je Crkva apsolutno potrebna, da čovjek postigne pravu svrhu; jer izvan Crkve *ne može* te svrhe postići, a postići ju *mora*, i Crkva mora imati u sebi sredstva potrebna za postignuće svrhe. Mora dakle Crkva biti društvo savršeno. Mora došljedno imati svoja prava, što joj ih je dao sam Bog Isus Krst; a ta prava, jer božanska, moraju biti čvrsta, neosporiva, nepovredljiva. Nikakvo dakle društvo, pa ni država, ne smije dirati u prava crkvena, jer time vrijegja prava Božja

U nagovoru *Meminit unusquisque*. 30. Sept. 1861. osudio je Pijo IX. dvadesetu zabludu u silabu:

20. »*Ecclesiastica potestas suam auctoritatem exercere non debet absque civilis gubernii venia et assensu*«.

Tom se zabludom istina ublažuje i slabi zamah pregjašnje, a ipak se i ona temelji na posve krivoj osnovi. Ili Crkva ima svoju vlast od države ili neposredno od Boga. Ako ima od Boga, država se nema uplitati u crkvenu vlast, koju Crkva može vršiti slobodno i nesmetano. Ako li vlast crkvena potječe od države, Crkva je samo državna pomoćnica i sluškinja. Nu buduć je apsurdno, da općenito bude pod česnim, apsurdno je, da i Crkva bude pod državom; jer Crkva obuhvata čitavoga čovjeka, a država samo gragjanina.

Posljedica je vjerskog indiferentizma zabluda dvadeset i prva, što ju je Pijo IX. osudio u apost. pismu: *Multiplices inter* 10. Jan. 1851.

21. »*Ecclesia non habet potestatem dogmatice definiendi, religionem catholicae Ecclesiae esse unice veram religionem*«.

Isus je osnovao jednu Crkvu, učio je jednu vjeru. Jedna dakle može biti prava Crkva, jedna prava vjera. A ta može biti samo ona vjera i Crkva, koja potječe od Isukrsta. Buduć je apsolutno potrebno vjerovati pravu vjeru, jer bez vjere nije moguće ugoditi Bogu: potrebno je i znati, koja je ta prava vjera. Dakle: ili je Isukrst uskratio Crkvi nešto, što je neophodno potrebno za spas vjernika: a to je apsurdno; ili je dao Crkvi vlast, da može definovati, e je katolička vjera jedina prava vjera: a to Crkva može očevidno dokazati.

U poslanici je, upravljenoj frizinškomu nadbiskupu, osudio Pijo IX. dvadeset i drugu zabludu:

22. »*Obligatio, qua catholici magistri et scriptores omnino adstringuntur, coarctatur in iis tantum, quae ab infallibili ecclesiae judicio veluti fidei dogmata ab omnibus credenda proponuntur*«.

Slično misli profesor N. Nodilo. (Savr. 7.)

Prema tomu bi bilo slobodno slušat i ne slušat Crkvu po miloj voljici u svim stvarima, što ih nije Crkva neprevarno predložila kao dogme, što ih ima svak vjerovati. Dobro. Al čemu onda Crkvi zakonodavna vlast? Čemu crkveno učiteljstvo? Crkva

je društvo savršeno, sastavljeno od ljudi i za ljude. Stoga se crkvenoj vlasti imadu pokoravati svi članovi u svim stvarima, što su potrebne za postignuće društvene svrhe. Nisu li odredbe crkvene vlasti u savezu sa svrhom Crkve, već posve indiferentne, pokoravat im se mora onaj, koga se tiču i u koliko ga se tiču.

Dvadeset i treća zasada, osugjena u silabu i prije u poslanici: *Multiplices inter* 10. Jun. 1851., sadržava očitu herezu:

23. »*Romani Pontifices et concilia oecumenica a limitibus suae potestatis recesserunt, jura principum usurparunt atque etiam in rebus fidei et morum definiendis errarunt.*«

Što je do prvoga dijela tvrdnje, nije toliko načelna stvar već quaestio facti. Treba dokazati — a affirmantis est probare — da su pape i općeniti sabori prekoračili granicu i prisvojili vladarsku vlast. Mogu se pozivati na srednji vijek. Nu koji se na nj pozivlju, pokazuju, da im ili nije ozbiljno do istine ili da su zaslijepljeni. Drugo je otimačina vlasti, drugo primanje vlasti od onoga, tko ti ju nudi. Ako su pape u srednjem vijeku imali golemu vlast, pa i kraljevsku, ako su se i kraljevi utjecali pod njihovo okrilje i priznavali se njihovim kletvenicima, je li to krivnja papa? Je li to otimačina kraljevske jurisdkcije? Dogma je katolička, da je neprevarljiv papa i općeniti sabor. Nijekanje je te dogme hereza. Mnogi su se trudili, ne bi li dokazali, da je u vjerskim i u moralnim stvarima pogriješio papa ili sabor — al sve zaman. Stoga je spomenuta zabluda i hereza, a i teška uvreda za Crkvu i za papinstvo.

U apoštolskom pismu *Ad Apostolicae* 22. Aug. 1851. osudio je papa dvadeset i četvrtu zabludu, uzetu iz spisa turinskog profesora Nuytza:

24. »*Ecclesia jus inferendae potestatem nov habet, neque potestatem ullam temporalem directam vel indirectam.*«

Izravno se time poriče Crkvi vlast kazniti vremenitim kaznama, a neizravno i duhovnim, a dosljedno se poriče i jurisdikcija. Ako Crkva ne može kaznit prestupnika svojih zakona, čemu joj zakoni? Ako Crkva kazni duhovnim kaznama, te kazne vuku sa sobom redovito i vremenite posljedice. Osim toga može biti takovih, koji se bez sile ne će da pokore duhovnoj kazni. Ili treba tvrdit, da Crkva nije savršeno društvo, što je pobijeno; ili tvrdit, da je društvo duhovno, što je apsurdno: ili dopustit, da Crkva ima pravo kaznit vremenitim kaznama, pa i silu uporabiti, što je istinito i ispravno.

Drugi dio tvrdnje radi o crkvenoj vlasti u svjetovnim stvarima. Znano je, da se o toj vlasti mnogo i dugo prepiralo. Dok su dvorski pravnici i ulizice poricali Crkvi svaku vlast u svjetovnim stvarima, desilo se zanosnih sinova Crkve, koji su pali u drugu skrajnost, pa tvrdili, da Crkva imade upravnu vlast i u svjetovnim stvarima.

Osugjujuć papa 24. zabludu, nije odredio izravno ništa o vlasti crkvenoj u svjetovnim stvarima, van jedino da Crkva imade neku vlast. A trijezni se učenjaci slažu, da Crkvi pripada neizravna vlast. Već je spomenuto, da društva, prema tome i društvene vlasti stoje megju se kao i svrhe društava. Ako je svrha jednoga društva podregjena svrsi drugoga, i prvo je društvo podregjeno svrsi drugoga. Prema tomu je i vlast drugoga društva nad prvim, nu samo tada i toliko, koliko je svrha prvoga društva podregjena svrsi drugoga. Crkva dakle ima u svjetovnim stvarima vlast, koliko te stvari vode k svrsi njezinoj ili odvode od svrhe. U stvarima čisto svjetovnim, koje ne stoje ni u kakvom savezu sa svrhom crkvenom, nema Crkva nikakve vlasti. Toga da što »Pokret« ne može razumjeti, pa se obara na »Hrvateku Stražu«, na »Hrvatsvo« i na »Katolički List«. (Prilog »Pokreta« br. 108. g. 1907.) Nu *trijezni, bigotni* sin »pobožnog« misijonara »Obzora« mnogo toga ne može razumjeti . . .

Iz djela je turinskoga profesora uzeta i s pregjašnjom osugjena i dvadeset i peta zabluda:

25. »*Praeter potestatem episcopati inhaerentem alia est attributa temporalis potestas, a civili imperio vel expresse vel tacite concessa, revocanda propterea, cum libuerit, a civili imperio.*«

Da se dobro razumije, u čem stoji žalac te zablude, treba paziti i na kontekst, odakle je uzeta, i na same riječi. Nije tu govor o svjetovnoj vlasti, koju su pojedinci zbilja dobili od svjetovnih vladara; već o vlasti, što ju je dobio episkopat. Time se biskupska vlast dijeli u dvoje: jednu bi dobili biskupi od Boga, drugu od svjetovnih vladara. Prvu bi mogli vršiti po svojoj volji vazda, drugu samo po volji svjetovnih vladara. A vladari bi tu vlast

mogli suziti i oduzeti. Kako je Josip II. posizao u čisto crkvenu vlast, tako se i u toj zabludi svjetovnim vladarima načelno dopušta, da posižu u vlast biskupsku, koju je tobože episkopat dobio od svjetovne vlasti, te je, prem crkvena, ipak vremenita.

Dvije se slijedeće zablude tiču crkvenoga posjeda, pa hoće da opravdavaju otimačinu crkvenih dobara.

Dvadeset i šesta je zabluda osugjena u nagovoru: *Nunquam fore* 15. Dec. 1856. i u enciklici: *Icredibili* 18. Sept. 1863.:

26. »*Ecclesia non habet nativum ac legitimum jus aquirendi ac possidendi.*«

Prizna li se Crkvi pravo na opstanak, mora joj se priznati i pravo stjecati i posjedovati dobra. Crkva bo je društvo vidljivo, a vidljivo društvo treba i vidljiva sredstva za postignuće svrhe. Crkva je društvo savršeno, a savršeno društvo ima sva sredstva koja su mu potrebna. Crkva je društvo potrebno, neovisno o volji pojedinaca. Mora dakle po naravskom pravu imati sve, što joj treba; mova dosljedno imati pravo stjecati vremenita dobra i posjedovat ih. To joj je pravo dao i sam Sin Božji, koji ju je utemeljio.

U nagovoru je *Maxima quidem* 9. Jun. 1862. osugjena dvadeset i sedma zabluda:

27. »*Sacri ecclesiae ministri Romanusque Pontifex ab omni rerum temporalium cura ac dominio sunt omnino excludendi.*«

Ako vrijedi ta zasada, opravdana je svaka otimačina crkvenih dobara, opravdani su zakoni o dohocima »mrtve ruke«, opravdan je i onaj općeniti poklič: »Popovi u sakristiju!«

Ako Crkva imade pravo stjecati posjed, pravni je subjekat, prema tomu može i posjedovati. Tko može uzeti Crkvi i njezinim službenicima pravo vlasništva? Crkva se, ako ništa drugo, mora izjednačiti s pojedincima. Kao što njima ne može bez naknade nitko uzeti njihova vlasništva, tako ni Crkvi. To je očevidno. Osim toga su crkveni službenici i državljani. Vrše li sve državljanske dužnosti, moraju imati i sva državljanska prava, dakle i pravo vlasništva. »Mrtva ruka« je samo strašilo. Zna se, da je »mrtva ruka« mnogo življa i blagoslovnija od ikoje druge. Tko ne će da pljuje u lice istini, morat će to priznati, jer je činjenica, koja se ne da pokriti.

Crkveni službenici moraju imati i sva druga prava, što ih imaju i ostali državljani. Pravo su i dužnost korelativni pojmovi. Jedno se bez drugoga ne da pomisliti. Tko će pravedan tražiti od svećenika, da plaća porez, da radi sve za opće dobro, a da se ne smije miješati u politiku i t. d., već se mora stisnuti u sakristiju! I još! Svećenik je pastir svoga stada, kojemu mora u svemu prednjačiti, pa i u politici. Osim toga politika spada u područje morala, a to je područje svećeničko. Konačno je dan današnji politika usko skopčana s vjerskim i moralnim pitanjima, koja se bez sudjelovanja crkvenih službenika ne mogu i ne smiju rješavati.

Dvadeset i osma zabluda podgrijava staro zelje, a osugjena je u nagovoru *Nunquam fore* 15. Dec. 1856.:

28. »*Episcopis sine Gubernii venia fas non est, vel ipsas apostolicas literas promulgare.*«

Rijetko će komu biti nepoznat zloglasni »placetum regium«, »pareatis« ili »exsequatur«. Nu svak znade, da Isus N. G. nije tražio državne dozvole, da može propovijedati evangjelje, osnovat Crkvu i dati joj zakone. Svak znade, da su Apoštoli smjelo odgovorili: »Više se treba pokoravat Bogu nego ljudma«. A svak znade još, da zakon veže svakoga, čim dozna za nj. Jedan je samo *placetum regium* potreban, i to placet onoga Kralja, koj je rekao: »Što god svežete na zemlji, bit će svezano i na nebesima.«

Drzovitija je od pregjašnje dvadeset i deveta zabluda, osugjena zajedno s pregjašnjom:

29. »*Gratiae a Romano Portifice concessae existimari debent tanquam irritae nisi per Gubernium fuerint imploratae.*«

Dok pregjašnja zabluda radi samo o *dopuštenosti*, ova načelno proglašuje *nevaljanima* sve milosti, dobivene mimo vladu državnu. Ili je država nad Crkvom ili nije. Ako je država nad Crkvom, svrha je državna viša od svrhe crkvene, vlast je državna šira, općenitija od vlasti crkvene, Crkva je u državi i posve ovisna o državnoj vlasti: a to je očevidno apsurdno. Ako pak Crkva nije ovisna o državi, u svojem području Crkva može mirno raditi, što hoće, i svi će njezini čini biti sami po sebi valjani bez sudjelovanja ikakve druge vlasti. Ako stoji drugo, ludo rade, koji hoće da oblate Crkvu radi tobožnjih povreda državne vlasti; ne-

pravedno rade, dirajuć u pravo crkveno; bezbožno rade, ružeć onu, koja je od Boga dobila svoja prava. Ako bi per absurdum stajalo prvo, Crkva bi već odavno svojim protupravnim postupkom bila potkopala sve svoje temelje. A hvala Bogu, Crkva stoji stalna i vrata je paklena ne će nadvladati.

Tri se slijedeće zablude tiču povlastica duhovničkih, a idu po mogućnosti za tim, da se dokinu povlastice, što ih Crkva i duhovništvo uživa. Povlasticu može ukinuti, ko ju je dao. Stoga se tvrdi u tridesetoj zabludi, osugjenoj u apošt. pismu: *Multiplices inter* 10. Jun. 1851.:

30. »*Ecclesiae et personarum ecclesiasticarum immunitas a jure civili ortum habuit*«.

Ne spominju se tu posebne povlastice, već se sve trpaju u jedan koš; za sve se tvrdi, da potječu od gragjanskoga prava. A nije li papa pogriješio, kad je osudio tvrdnju, koja naprosto ustanovljuje povjesnu činjenicu? Ta znano je, da je car Konstantin dao Crkvi i svećenstvu velikih povlastica. Za druge se takogjer znade, otkud potječu. Ne radi se o povjesnoj činjenici, već o načelnom pitanju, a to je pitanje: koji je zadnji korijen, zadnji izvor i razlog duhovničkih povlastica? Nije gragjansko pravo, svjedoči jasno neumitna povjest. Čovjek je od naravi sklon na vjeru. Ta vjera mu je najpreča potreba, bez koje, bila u kakvom obliku, ne može živjeti. S vjerom su usko skopčani službenici vjerski. Stoga čovjek po naravi već osjeća prema tim službenicima neko počitanje, a to je počitanje i razlog, da duhovnici uživaju povlastice, kojih ne uživaju obični ljudi. Uživaju ih dakle kao duhovnici, radi velikoga svoga dostojanstva. A buduć je to dostojanstvo od Boga, na Božjem se pravu osnivaju i Božje i crkvene povlastice u najdubljem svojem korjenu. Pozitivni je zakon ljudski samo bliži izvor svih tih povlastica.

Megju povlasticama se ističe od pradavna i pravo, da kleru sudi crkveno sudište i u svjetovnim stvarima.

Zabluda trideset i prva, osugjena u alokuciji *Acerbissimum* 27. Sept. 1862. ter u alokuciji *Nunquam fore* 15. Dec. 1856., hoće da se to sudište posve dokine:

31. »*Ecclesiasticum forum pro temporalibus clericorum causis sive civilibus sive criminalibus omnino de medio tollendum est, etiam inconsulta et reclamante Sede apostolica.*«

Sv. Pavao (u I. Kor. 6, 1. sl.) kori kršćane, što se pravdaju pred poganskim sudovima i time sablažnjuju pogane i daju im prilike, da im se izrugavaju; pak ih opominje, neka izmegju sebe izaberu suce, koji će poravnavat njihove razmirice. I zbilja prvi kršćani poslušaše opomenu Pavlovu. Mjesto pred pogansko sudište igjahu pred svoga biskupa, koji im je krojio pravicu. Biskup je sudio i svećenstvu i svjetovnjacima. Prvi kršćanski vladari dopustiše svim kršćanima, da izaberu slobodno ili biskupa ili svjetovnog suca, da im rješava parnice. Svećeniku je redovito sudio biskup baš radi svećeničkog dostojanstva, koje su častili i vladari i podložnici. Pape su u konkordatima dopustili, da i svećenicima sudi svjetovni sud; al načelno nisu odustali od one povlastice, koja se osniva na Božjem pravu, a i ne mogu odustati. Stoga je i osugjena pomenuta zabluda, koja hoće, da *uopće* i *bez privole*, pa i *proti volji* sv. Stolice prestanu crkvena sudišta.

Trideset i druga tvrdnja, osugjena u poslanici *Singularis Nobiscum* 29 Sept. 1864., traži, da se dokine druga povlastica:

32. »*Absque ulla naturalis juris et aequitatis violatione potest abrogari personalis immunitas, qua clerici ab onere subeundae exercendaeque militiae eximuntur; hanc vero abrogationem postulat civilis progressus maxime in societate ad formam liberioris regiminis constituta*«.

Čudni su ljudi ti propovjednici novog reda, širitelji novih misli! U jednu hoće da svećenika posve istisnu sa svjetovnog polja i stisnu megju četiri zida, u drugu mu navaljuju telećak i šaru u ime ravnopravnosti i napretka. Naravni zakon da se ne protivi, da i svećenik služi u vojništvu? Kad bi vjera Isusova bila bojovnička, osvajalačka, imali bi pravo. Nu Isus je bio krotak i ponizan, a takvi je htio da budu i njegovi službenici. Pa i svak od naravi nekako osjeća, da mora biti tako. Svak u svećeniku gleda posrednika izmegju neba i zemlje, svakomu je svećenička halja časna, svećeničke ruke posvećene. A kako se slaže halja svećenička i vojnička, kako da krvave ruke dijele blagoslov i primaju Onoga, koj je krotak i ponizan, koj je kano krotko janje odveden na sramotnu Golgotu! Ne, ne slaže se s ćudi, sa srcem ljudskim, da svećenik, službenik oltara, pod puškom gubi dane. Pa to nije ni pravo. Svećenik je istina državljanin, a zar svaki državljanin mora baš

služiti u vojništvu? Hoće li propasti država, što one dvije tri godine ne odsluže toliki, koji su nesposobni? Kad bi pravičnost zahtijevala, da u vojništvu služe svi gragjani, morali bi služiti i slijepi i hromi i kljasti. U ostalom nije dokazano i teško će se dokazati, da se militarizam, koji otimlje toliko radnih sila, osniva na pravičnosti. A kad bi sve bilo tako, kad bi pravičnost zahtijevala, da služe i svi gragjani, ne bi li svećenika ispričavala uzvišena njegova čast i dužnost? Ako je za napredak pojedinih država potrebna vojnička snaga, potrebnija je snaga moralna, duhovna. Vele, da je na sve strane u vojsku prodro već buntovni duh, da se ni u vojsci ne drži do auktoriteta. Neka svećenici neko vrijeme ne vrše svoje dužnosti, neka se ne bore mačem istine, neka podanike ne uče posluh prema oblastima i to iz vjerskih pobuda — ne će hasniti ni najveća oružana sila, jer će prevjerili u odlučnom času.

Dakle ni pravičnost ni državni napredak i boljitak ne zahtijeva ni naravni osjećaj ne dopušta, da službenik oltara vrši vojnu dužnost s onima i pokoran onima, kojima mora biti pastirom i učiteljem, a možda pokoran i nevjernicima, koji će ga nastojati osramotiti. U ostalom kad zahtijeva boljitak domovine, svećenik se ne će strašiti pohititi na bojno polje. Svjedoči nam to hrvatska naša povjest, koja zlatnim slovima bilježi Berislaviće, Mesiće, Ibrišimoviće, Fintiće i druge svećenike i junake.

Trideset i treću je zasadu osudio papa u poslanici: *Tuas libenter* 21. Dec. 1863.:

33. »*Non pertinet unice ad ecclesiasticam jurisdictionis potestatem proprio ac nativo jure dirigere theologicarum rerum doctrinam*«.

Nije ta misao mlada. Treba se samo sjetiti »bruder-sakristana« Josipa II. i njegovih težnja, koje su se hvala Bogu sve rasprskale.

Nekome se hoće uplitati u bogoslovne nauke, dakle u stvari čisto crkvene. A komu je dana ta vlast? Isus je poslao svoje Apoštole, da uče sve narode, da propovijedaju evangjelje i t. d. Petru je i poslije svim Apoštolima s njime rekao: »Štogod svežete . .« Apoštolima je obećao Duha sv., koji će ih naučiti svaku istinu. Crkvi je dakle svojoj, i to samo Crkvi, dao vlast, da širi Njegovu nauku i da njome ravna. I stoga je prirogjeno pravo Crkve ravnati bogoslovnim naukama, kojih se ne smije laćati bez njezine privole . . .

Iz djela je turinskoga profesora Nuytza uzeta, a u apost. pismu: *Ad Apostolicae* 22. Aug. 1851. osugjena trideset i četvrta izreka:

34. »*Doctrina comparantium Romanum Pontificem principi libero et agenti in universa ecclesia doctrina est, quae medio aevo praevaluit*«.

Dakle ništa manje nego: papa nije vladar, koji slobodno može raditi u čitavoj Crkvi. A što bi onda bio papa? Tko prolista samo letimice povjest, vidjet će, kakvu su čast i zadaću namjenjivali papi razni »reformatori«. Megju tim je papa od iskona vršio vlast, danu mu od samoga Boga. Nije mogao istina vršiti sve potpuno, dok je Crkva čamila pod teškim jarmom poganskih careva. A kad je zasjalo sunce slobode Crkvi, i vlast se papina počela bolje opažati. Sabor je florentijski svečano definovao, da je papa pravi namjesnik Isusa, glava čitave Crkve, otac i učitelj svih kršćana, kojemu je Isukrst u sv. Petru predao potpunu vlast pasti, voditi i vladati čitavom Crkvom. A vatikanski sabor izopćuje one, koji poriču papi prvenstvo jurisdikcije u čitavoj Crkvi i u stvarima vjerskim i moralnim i u disciplini, ter tvrde, da papa nema potpunu puninu vlasti. A tko imade puninu vlasti, jednak je vladaru, koji radi slobodno. Da papina punina vlasti nije zasnovana u srednjem vijeku, već da potječe izravno od Isukrsta, dopustit će svaki ne samo katolik već i nepristran čovjek koji vjeruje sv. Pismu i povjesti; a svaki katolik to mora vjerovati kao članak vjere, od Boga objavljene.

S pregjašnjom je zabludom osugjena i slijedeća:

35. »*Nihil vetat alicujus concilii generalis sententia aut universorum populorum facto summum pontificatum ab Romano Episcopo atque urbe ad alium episcopum aliamque civitatem transferri*«.

Tko se ne sjeća, što je pred par godina pisao jedan hrvatski dekan u zagrebačkom »pobožnom« glasilu iz Gundulićeve ulice. (Sad su Gundulićevoj ulici tri!) I on je već proricao pad rimskog katoličanstva i pomišljao o prenosu sv. Stolice drugamo. (V. »Hrv. Stražu« g. II. str. 186—246.)

Profesor Nuytz htijaše ovom tvrdnjom potresti vlašću i ugledom sv. Stolice, nad koju stavlja i općeniti sabor ili čovječanstvo. Ne samo da općeniti sabor ili čovječanstvo može Petrovu Sto-

licu prenesti iz Rima drugamo, već i rimskomu biskupu može oduzeti čast i vlast biskupsku i predati ju drugomu. Što je do samoga mjesta, svjedoči povjest, da papa nije vazda prebivao u Rimu. Treba se samo sjetiti avinjonskog sužanjstva papa. Nu papa je i u Avinjonu ostao rimski biskup. Drugo je pitanje, bi li papa mogao svoju stolicu za uvijek prenesti iz Rima, pa kao rimski biskup prebivati u drugom mjestu. Učene se glave u tome ne slažu, a Crkva nije odredila ništa. Bilo što mu drago, tu se radi o prenosu, učinjenu s voljom samoga pape; ne spada dakle na pomenutu zabludu Nuytzovu. Stalno je, da općeniti sabor, ni volja naroda ne može uzeti rimskomu biskupu i rimskoj stolici papinske vlasti. Prima sedes a nemine judicatur. Nad papom nema više vlasti osim vlasti Božje. Papa je nad odćenitim saborom, koji se bez pape ne može ni pomisliti; a da što da je i nad svim narodima. Rimski je biskup Petrov nasljednik i u biskupstvu i u papinstvu. Izravno je od Boga i po Božjem pravu rimski biskup dobio i papinsku vlast. A tko može proti Božjemu pravu?!

Dok pregjašnja zabluda stavlja općeniti sabor nad papu, trideset i šesta zasada, osugjena s pregjašnjom, ide dalje:

36. »*Nationalis concilii definitio nullam aliam admittit disputationem, civilisque administratio rem ad hosce terminos exigere potest*«.

Time se narodnomu crkvenomu saboru daje vlast, kakve nema ni općeniti sabor. Dok i odluke općenitoga sabora vrijede samo onda, ako ih potvrdi papa, tvrdi se, da odluke saboru narodnog vrijede bez ikakvog obzira, bez ičije potvrde. Prema tomu bi narodni sabor mogao odrediti, što mu padne na um, ne obziruć se ni na papu ni na općene zakone i potrebe. Koliko je umješna ta tvrdnja, vidjet će svak, ako samo pomisli, što bi bilo od države, kad bi vrijedile odluke pojedinih županija bez ičije privole i potvrde! K tomu pridolazi konačno, da bi prema trideset i šestoj tvrdnji mogao narodni crkv. sabor *definovati* i stvari, što se tiču vjere i morala. A znano je, da je nepogrješljivost, neprevarljivost dana čitavoj Crkvi, a ne crkvenim pokrajinama. Prema tomu bi narodni sabor mogao laž definovati za istinu, i to bi bila dogma vjere!

Dok ta tvrdnja ugrožava jedinstvo vjere i Crkve, trideset i sedma zasada, osugjena u alokuciji: *Multis gravibusque* 17. Dec.

1860. ter u alok. *Jamdudum cernimus* 18. Mart. 1861., očito hoće da pocijepa Crkvu.

37. »*Institui possunt nationales ecclesiae ab auctoritate Romani Pontificis subductae planeque divisae?*«

U vjerovanju apoštolskom ispovijedano, da je Crkva jedna jedina, a to je rimska katolička. To je vjera svih vijekova. Izvan te Crkve nema spasa. Tko hoće da pocijepa jednu jedinstvenu Crkvu u narodne crkve, radi hoćeš ne ćeš o tome, da uništi djelo Isusovo. »Jedan Gospod, jedna vjera, jedan krst« (Ef. 4, 5.), prema tomu i jedna Crkva; a gdje je Petar, tamo je i Crkva; gdje je Crkva, nema smrti. već vječni život«. (Sv. Ambroziji in ps. 40. n. 30.) Sve dakle »crkve«, što nisu u savezu s Petrom, što se otrgoše od papinske vlasti, nisu crkve u potpunom smislu riječi, već vjerske sljedbe, koje ne pomažu već priječe, da djelo otkupljenja ne rodi obilatim plodom.

I u nas se u Hrvatskoj od neko doba piše i govori o »narodnoj hrvatskoj crkvi«. Većina njih ne zna, što radi, van, priznajemo, radi u dobroj vjeri, zaboravivši i ono, što se uči u malom katekizmu. Mnogi ne misle dirati u crkveni organizam već izričaj »narodna crkva« uporabljuju samo, da označe posebno obilježje katoličke Crkve u Hrvatskoj, koja je nekada posvuda, a kasnije samo u nekim krajevima upotrebljavala narodni jezik u službi Božjoj. Ti istovjetuju, da što krivo, Crkvu i jezik crkveni. A ima ih mnogo, koji živo i žilavo rade, da se narod hrvatski zbilja otrgne od Rima, da zbaci vlast papinsku i osnuje posebnu »hrvatsku crkvu«. Tim ljudma nije stalo ni do vjere ni do Crkve, već svijesno ili besvijesno hoće da prekinu onu svezu, što nas je vijekove vezala sa stablom života; da hrvatski narod izbace iz Petrove lagje i rinu u burno more, komu je dosele stojno prkosio. Pokretaši su u zadnju tač očito razvili barjak proti Rimu. A imade listova i listića, koji se kite pravaškim imenom, a ipak nekoji uckaju narod, da Hrvatsku pretvori u Ricmanje. Tako primjerice gospićski »Starčevićanac« i dr.

I trideset i osma je tvrdnja uzeta iz djela profesora Nuytza i osugjena u apost. listu; *Ad Apostolicae* 22. Aug. 1851.

38. »*Divisioni ecclesiae in orientalem atque occidentalem nimio Romanorum Pontificum arbitria contulerunt*«.

Na prvi bi mah čovjek rekao: pa to je i mognće. I pape su bili ljudi, a zna se, da pape baš nisu odviše popuštali Bizantincima, dakle su svakako svoju doprinesli, da se Crkva raščehne. Nu iz konteksta se razabire, da se misli, e je kriva *samo papinska samovolja* crkvenomu raskolu. Ako je to istina, Grci su se s pravom odijelili od Rima, a došljedno prvenstvo papinsko ne služi, da se očuva jedinstvo Crkve, van naprotiv uništuje to jedinstvo, cijepajuć Crkvu. A to je nešto posve drugo. Kako se Crkva raskolila, svjedoči neumitna povjest. Krasno je to sve razložio dr. I. Marković u epohalnom djelu; *Cesarizam i bizantinstvo*. Jasno je prema njegovu razlaganju, da je baš papinska samovolja najmanje doprinesla, te se Crkva razdijelila. Dakle je povjesna neistina, da je ta samovolja bila jedini uzrok raskolu. A to je i teška uvreda papinstvu i posve krivo opravdanje postupka bizantinskih prepredenjaka.[1])

Kažiput po labirintu moderne književnosti.

»L'art pour l'art«

Danas živimo u vrijeme milozvučnih fraza. Ali treba biti na oprezu, jer nije sve zlato, što se blista. Osobito je mnogim modernim frazama zajedničko ovo svojstvo: nekakav *preljevni sjaj*; — kad ih gledaš sa raznih strana, pokazat će ti sasvim različite boje. Ovo svojstvo dobro služi pokretačima nekih modernih struja za njihove taktične svrhe, ali ne služi bistrenju pojmova i širenju istine. Tako je n. pr. gotovo sa svim onim frazama, u kojima se ozvanja riječ »sloboda«: sloboda savjesti, sloboda štampe, vjerska sloboda, sloboda privrede i t. d. Sve to može značiti nešto vrlo dobro, ali i nešto zlo, — kako tko shvaća stvar.

Tako je i s ovim geslom mnogih modernih književnika i umjetnika: »L'art pour l'art«, ars propter artem, *umjetnost je sama sebi svrha*. Istina, umjetnost nije privezana praktičnim svrhama, nego može sasvim samostalno stvarati, i u tom smislu jest sama sebi svrha, kako je dobro istaknuo V. Klaić u »Glasu Matice Hrv.« (g. 1906. st. 34.) Ali i u tom pogledu ima iznimaka: *arhitektura* n. pr. broji se od vajkada megju prave umjetnosti, pa ona ipak stoji u službi praktičnih svrha; a i druge umjetnosti, kao slikarstvo i kiparstvo, opet stoje ne rijetko u službi arhitekture, pa ipak tim ne gube ni malo od svoga dostojanstva. Dapače u starih Grka — prototipa umjetničkih naroda — slavilo je kiparstvo svoj najveći triumf baš u službi arhitekture, koja je sa svoje strane opet služavka — ma kako plemenita — drugih, a ne umjetničkih svrha.

[1]) Tko hoće opširnije, neka čita: Schrader, S I: Der Papst u. die modernen Ideen II. H. Wien 1865. Rinaldi, Il valore del Sillabo (Civ. Catt. 1886/7.), osobito Dr. Fr. Heiner. Der Syllabus. Mainz 1905.

Dakle i u tom dobrom smislu, u kojem možemo bez zablude prihvatiti onu: »L'art pour l'art«, ipak je vrijednost toga gesla u raznom smjeru ograničena.

Ali u tom smislu ne razumiju ove riječi naši modernisti. To se vidi već iz onih parafraza i srodnih izreka, kojima oni istu ideju izrazuju. Tako govore n. pr. o »apsolutnoj slobodi umjetnosti od svake relacije, od svakog odnosa prema svrhama izvan nje«; dapače neki ekstremni zastupnici modernizma proglašuju svaki drugi obzir, osobito svaki obzir na vjeru, na moral, na patriotizam kao štetan za umjetnost, kao spone, verige, kojima se veže i steže sloboda umjetničkog stvaranja. Tako nabacuje n. pr. »Savremenik« u svom programu za god. 1907., da treba umjetnost od svih spomenutih »spona« potpuno osloboditi. — Kao da vjera, moral, patriotizam nijesu neizmjerno važniji i nužniji čimbenici ljudskog života, nego umjetnost, beletristika, i kao da ima ona umjetnost prava na opstanak, koja smeta narodu u najsvetijim i najprečim interesima. Da je tu i velika zbrka estetičnih pojmova po srijedi, nuzgredno budi rečeno. Jer što je u opreci s vjerom, sa ćudorednošću, sa patriotizmom, to do temelja ruši sklad individualnog i narodnog života, pa stoga ne može biti lijepo, nego je ružno; dakle je već zato u sebi nesposobno, da bude predmetom lijepe knjige, lijepe umjetnosti.

Iz svega toga je jasno, što hoće neki moderni književnici i umjetnici svojim geslom: »L'art pour l'art«. Hoće naime da im bude u umjetnosti dopušten svaki grijeh proti vjeri i kršćanskim

krjepostima, megju koje spada i pravi patriotizam; hoće da mogu u umjetnosti izliti sav kal svoje raspuštene mašte, a da im se ne bi ništa moglo prigovoriti sa stanovišta kršćanskog morala; jer vele, umjetnost je sasvim slobodna od svakoga odnosa i obzira, potpuno autonomna, »l'art pour l'art!«

Sa »umjetnicima« ove vrste ne ćemo se ovdje opširnije baviti, jer njih ipak ne ćemo moći svojim razlaganjem popraviti, a za poštene ljude nije potrebito oprovrći takove nazore, koji sami sebe pobijaju.

Ali ima i umjerenijih zastupnika one slobode umjetnosti, koja se brani rečenom devizom. Oni priznaju, da se umjetnost ne smije kositi s moralom i uopće s onim, što je dobro. Jer, vele, ljepota se ne da lučiti od dobrote, kao ni od istine. Zato, što nije dobro ili što nije u filosofskom smislu istinito, to ne može biti lijepo, pa stoga niti je prikladno, da bude samo po sebi predmetom umjetnosti, nego može tek služiti da kao umjetnička opreka s tim više podigne pravu ljepotu, kao n. pr. Falstaff u Shakespeare-ovu »Henriku IV.,« Terzit u Homerovoj Ilijadi.

Sve u redu, s tim se sasma slažemo. Ali sada nastavljaju: Ipak umjetnost *ne smije služiti nikakvoj tendenciji.* Pjesnik ne smije pjevati i slikar ne smije slikati, da nas uči kojoj istini ili da nas potakne na koje dobro i plemenito djelo: to bi bilo izvan okvira zadaće, koja je opredijeljena umjetnosti, jer je umjetnost sama sebi jedina svrha: »l'art pour l'art«.

Tako je megju drugima govorio *Lessing*, — onaj isti Lessing, koji je u svojoj drami »Nathan der Weise« stvorio upravo tip *tendecijozne* drame. Sâm piše: »Ako budem svojim »Natanom« ma samo jednoga čovjeka odvratio od vjere u apsolutnu vrijednost njegove religije — dostigao sam svoju svrhu«. Eto *tendencije* toga dramatičkog djela, koja u ostalom izbija gotovo iz svakog njegovog prizora. I taj Lessing veli, da umjetnost ne smije imati tendencije dapače mnogi tvrde, da je Lessing uz Kanta prvi zastupao ovo načelo, premda ovo porijetlo nije posve jasno.[1])

Što treba dakle držati o tom načelu? Je li istina, da je svaka tendencija isključena iz okvira zadaće, koja je opredijeljena umjetnostima? Je li istina, da prava umjetnost ne smije i ne može imati nikakove svrhe izvan same sebe?

Da je to istina, onda bismo iz redova pravih umjetnina morali brisati velik broj umjetničkih djela, koja je svijet dosada štovao kao najsjanija remek-djela. Onda ne bi valjale one Pindarove pjesme, kojima on hoće da oduševi svoj narod za junačku obranu domovine i za mnoge druge plemenite ideje; onda nikako ne bi valjale Horacijeve epistole i satire, koje imaju vrlo izrazite tendencije; ne bi ni valjala Vergilijeva Eneida, kojom je pjesnik htio da uči Rimljane:

»Tantae molis erat, Romanam condere gentem«, i da prikaže Julijevu kuću u svjetlu mitološkog podrijetla. Onda uopće ne bi bilo umjetničke vrijednosti u svih onih djela, koja služe patriotičnim, didaktičnim a prije svega vjerskim svrhama, pa ipak su te plemenite tendencije nadahnule najveće umjetnike svih vremena te ih zanosile pri umjetničkom stvaranju: Dante-a, Kalderona, Racine-a, Miltona, Rafaela, Michelangjela, Palestrinu i bezbroj drugih pjesnika, slikara, kipara i glazbenika. Dapače može se kazati, da je svaki veliki umjetnik živio i djelovao za jednu veliku ideju, kojoj je u prvom redu posvetio svoj umjetnički dar, i svako njegovo veliko djelo izrazuje težnju — *tendenciju* — umjetnikovu za ostvarenjem te ideje.

U tom smislu piše *Dante* o svojoj »Božanskoj komediji«: »Pitaš li, koja vrsta filosofije vlada ovom pjesmom, odgovorit ću: moralna, — etika. Jer nijesam je ispjevao, da se samo promatra i razmišlja o njoj, već da se po njoj živi i radi«.[1]) Po teoriji modernih estetičara trebalo bi dakle ovo orijaško djelo svjetske književnosti — brisati iz popisa pravih pjesničkih djela. Svi se poznavaoci literature doduše slažu, da je u Božanskoj komediji« više nego u ikojoj drugoj velikoj pjesmi u divnoj harmoniji spojeno neizmjerno bogatstvo pjesničke mašte s dubokim znanjem i filosofskim oštroumljem. Ali sva čarobna ljepota ne vrijedi ništa, kada pjesma ima — moralnu tendenciju. Tako nas uče zastupnici gesla »L'art pour l'art.«

Što se tiče *glazbe*, već je *Platon* često istaknuo, da je ona divan dar Božji, kojim može čovjek čuvstva svoja svoditi u lijepi

[1]) Sr. Lessingov »Laokoon« odio IX. i XXXI. i Kant »Kritik der aesthetischen Urteilskraft« §. 44.

[1]) U pismu, kojim je svoju »Božansku komediju« prikazao kardinalu Grande-u della Scala.

sklad, i tako srce svoje oplemeniti i podići iz nizina životinjskih nagona i strasti.[1]) Evo plemenite *tendencije* te umjetnosti, koja doista izbija iz najvećih glazbenih djela. Ne možeš slušati, recimo Beethovenovu devetu sinfoniju ili njegovu operu »Fidelio« ili Haydnovo »Stvaranje svijeta«, a da ne budeš barem za par dana bolji čovjek, jer čitava rijeka uzvišenih ideja i afekata struji u toj tako reći nebeskoj glazbi.

Divne su riječi velikog *Leibniza*, muža iz malenog broja onih, kojima se učenjaci *svih* smjerova klanjaju kao prvacima na polju znanosti. On veli: »*Vrijednost i znamenitost svake umjetnosti mora se prije svega tim pokazati, da služi za proslavu Boga Gospodina, Stvoritelja svijeta*«.[2]) I to su u istinu sve umjetnosti činile od početka svoga, dapače u službi Božjoj su se rodile, religiji zahvaljuju svoj postanak i razvitak, kako nas sva kulturna povijest uči. Prve pjesme bile su himni u slavu Božju, i u službi religije slavila je arhitektura, kiparstvo, slikarstvo, glazba svoje najsjajnije triumfe.[3]) Tomu se nije ni čuditi, jer za plemenitog čovjeka nema jačeg poticala na rad i razvitak svih duševnih sposobnosti od vjere i od ljubavi prema Bogu. Zato je i vrlo mudro govorio oštroumni engleski državnik i književnik *Burke*: »Mi znamo, što je još više i bolje: mi ćutimo u dubljini duha svoga, da je *religija prvi osnov svake civilizacije, jer je ona prvo vrelo sve ljepote i dobrote*«.

Htjeti dakle umjetnostima zabraniti, da djeluju u službi koje uzvišene ideje, prije svega vjerske, to znači otrgnuti ih od onoga tla, na kojem su od vajkada najkrasnije i najbujnije rasle i cvale. Otmi umjetnosti zanos za religijozne, moralne, patriotične ciljeve, pa si joj oteo pravi život. Još će možebit neko vrijeme jadno životeariti, a onda će iznemogla uginuti, jer će joj zdraviji dio naroda okrenuti legja. Zato je u Hrvatskoj umjetnost, osobito lijepa knjiga, tako nastradala pod egidom modernizma, te je narod izgubio svu volju za taj »užitak«, kako su to razni literarni glasovi s potpunim pravom istaknuli.[4])

[1]) Tako n. pr. u knjizi de republica, ed. Slallbaum (1858.) str. 215.
[2]) Sr. Jungmann D. I. Aesthetik, 3. izd. (Freiburg 1886.) 2. svez. str. 620. sl.
[3]) Opširno radi o tom E. Lasaulx, »Philosophie der schönen Künste« (Monakovo 1860.) str. 28. ss.
[4]) Sr. »Hrvatsko Kolo« g. 1906. str. 299. 301. 308. sl. »Hrv. Dnevnik« g. 1907. br. 68. str. 12. sl.

Ali — kažu nam neki — svrha i zadaća umjetnosti jest: *prikazivanje lijepoga*. Svaka tendencija pak pridodaje toj svrsi umjetnosti nešto tugje, što je *izvan nje*, što dakle ne spada na bitnost i zadaću umjetnosti. Pridodaje naime težnju za istinom ili dobrotom — bila ona prava, bila prividna — jer u tom stoji *tendencija*. Dakle je tendencija nešto, što je izvan svrhe, zadaće i bitnosti lijepih umjetnosti, stoga je treba isključiti iz umjetničkog stvaranja.

Iznijeli smo evo posve jasnim riječima onaj glavni prigovor, koji se kod današnjih modernista često nalazi zamotan vrlo tamnim frazama.

»Svrha i zadaća umjetnosti jest: prikazivanje lijepoga«, — s tim se potpuno slažemo. »Svaka tendencija pak pridodaje toj svrsi nešto tugje, naime težnju za kojom istinom ili dobrotom«, — ne, tako nije. Nije to »štogod *tugje*, ljepoti *pridodano*«, jer sve što je lijepo, *mora zajedno biti istinito i dobro*, inače ne može biti lijepo. Istinito mora biti u filosofskom smislu, kako bi n. pr. pjesničko prikazivanje značaja Ahilova kod Homera bilo istinito, i ako ne bi nikad živio Ahil. Gdje manjka ova istinitost, tamo ne može biti pjesničke ljepote, kako je to već Horacije klasičkom jasnoćom pokazao u »Epistola ad Pisones«. Isto tako ne može biti pjesničke ljepote, gdje nije dobrote. Značaj zločestoga, podloga čovjeka, lašca, tata, preljubotvorca, ubojice, nikad ne može u sebi biti lijep, pa zato nikad ne može sam po sebi biti predmetom pjesničkog prikazivanja, nego jedino u koliko služi kao sredstvo u prikazivanju koje ljepote, kao n. pr. značaj Klaudijev u Shakespeare-ovu »Hamletu«, kojim pjesnik predočuje pravedni sud Božji već u ovome životu, ili značaj Sigismundov u Kalderonovu »Život — san«, kojim prikazuje pjesnik moć ozbiljne, plemenite volje nad najsilnijim strastima. Dakle lijepo ne može biti, što nije istinito i dobro, *zato i ne može biti predmetom lijepe umjetnosti, lijepe knjige, što nije istinito i dobro*.[1])

Umjetnik dakle ne samo može, nego *mora* prikazivati istinu, ali u koliko je *lijepa*, pa isto tako i dobrotu, u koliko je *lijepa*. Dakle je posve krivo reći, da je težnja za istinom i dobrotom

[1]) Filosof i pjesnik *R. Kralik* razlaže ovo temeljno načelo svake estetike u svojoj vrlo vrijednoj knjizi: »Weltschönheit« (Beč g. 1894.) str. 9. ss.

zadaći i svrsi umjetnosti *tugja*, nasuprot ova težnja joj je bitna i nerazdruživa. Ova težnja pak nije ništa drugo nego ono, što smo prije nazvali *tendencijom*. U tom smislu mora dakle svaki pravi umotvor imati tendenciju, pa je očevidna i velika zabluda, kada hoće moderni da u ime one: »L'art pour l'art« isključe tendenciju iz umjetnosti.

Opet ne valja pustiti s vida, da se *tendencija u umjetnini smije jedino služiti umjetničkim sredstvima,* inače bi u istinu bila tugja zadaći umjetnosti. Umjetnička sredstva pak su samo ona, koja su kadra da podignu *ljepotu* umjetnine, — što je proti ljepoti, to je proti umjetnosti. Zato smeta tendencija u onim djelima, u kojima se ona služi dugim govorima i refleksijama, kao n. pr. u Fogazzarovu »Il santo«, kao i u nekim romanima od Bolandena, kojima on u ostalom nije ni htio da stvori čiste puke umjetnine, nego teoretične i praktične upute u obliku pripovijesti. Hoće li pak umjetnik, da stvori pravo umjetničko djelo, onda mu ne smije tendencija ići *usporedo* s ljepotom, nego mora biti kao utjelovljena u mjetničkoj ljepoti umjetnine; drugim riječima: — istina i dobrota ne smiju biti elementi odijeljeni od ljepote, nego savršeno sjedinjeni s njom. U tom jedinstvu triju velikih ideja istinoga, dobroga i lijepoga leži neprolazni i neodoljivi čar pravih djela umjetnosti.

Tim pada jedno od glavnih i temeljnih načela modernizma. Ta ujedno je to pred nepristranom kritikom smrtni udarac modernističkoj — *tendenciji.* Jer ne varajmo se: *oni* se bore proti tendenciji u umjetnosti napokon samo zato, da mogu *svoju* tendenciju s tim lakše provesti. Danton je nekoć rekao: »Sloboda stoji u tom, da smo mi gore, a drugi dolje«. Tako je i s umjetničkom slobodom naših »modernista«: umjetnost mora biti slobodna od vjerske ili moralne tendencije, da bude više mjesta za njihovu protivjersku i nemoralnu tendencijn.

Po tom receptu je radio Zola, zabranjujući tendenciju u beletristici, a pišući romane »Rim«, »Lourdes« i mnoge druge s izrazitom protucrkvenom tendencijom. Isto tako rade naši »mladi« u Hrvatskoj, kako smo jur vidjeli. Urednik »Savremenika« deklamuje u spomenutom programu za god. 1907., kako valja hrvatsku književnost osloboditi od svih spona vjerskih, patriotskih i drugih

tendencija, pa u istom broju iznosi kao ilustraciju toga načela jednu novelu, koja je upravo tip bezvjerske i nećudoredne tendencije. I za sve to im služi geslo: »L'art pour l'art«.

Zato, ako je De Lamennais ikada mudro govorio, onda sigurno kad je rekao: »L'art pour l'art« est une absurdité«. Jest, u smislu moderne estetike je ovo geslo apsurdno.

Spasimo domovinu!

Realizam.

S idealizmom smo obračunali. Naše geslo je: realizam! Zato i dogjoh u Prag.

Dosada, da iskreno kažem, nijesam nikad ni promislio, što je zapravo realizam. Istom otkako slušam predavanja prof. Masaryka, postaje mi stvar jasna.

Realizam je, što no se veli, vjera u stvar — »res«. Realist je, onaj koji ispovijeda ovu vjeru. Da pak ova vjera imadne čvrst i nepokolebiv osnov, sve stoji do toga, kakva je ona »stvar«. Pri tome valja nam biti na oprezu, e razum ne bi postao plijenom utvare. Doslije se ljudski rod hranio svakojakim iluzijama.

Jedino sigurni put pokazuje nam u tome August Comte. Filosofski sustav njegov označuje se kao *pozitivizam*. Tek ono, što se prikazuje očima — quod prae oculis positum est — što se sjetilima shvatiti može: jest stvarno, realno. Drugo, ma što bilo, ne dopuštamo! Njemu nema mjesta u našem sustavu

Sjetilo zamjećuje, što se zbiva u trenutku, ne dopirući do onoga, što je bilo prije ili što će biti poslije onog trenutka. Drugim riječima: Jedini predmet spoznaje jest dogagjaj, činjenica. Činjenica je istina, činjenica je pravo i dobro, činjenica je lijepo . . .

Sva se spoznaja ograničuje na ono, što potpada pod sjetila; to jedino je realno. *Filosofija* ne bavi se drugim nego istraživanjem i izlaganjem pozitivnih činjenica. *Poezija i umjetnost* uopće prikazuje golu prirodnu zbiljnost bez ikakva idealizovanja. *Etika* ide jedino za korišću. *Znanost* ograničuje se na realije. Književni *klasicizam* zaglupljiva

Mi smo trenutni pojav vječne prirode. Mi živimo za trenutak. Sve nastojanje naše smjera na trenutak. Nastoj svim silama, da si osladiš trenutak! Ne pitaj, što će doći, što bi moglo doći; niti si dozivaj u pamet, što je bilo, nego — uživaj! Trenutče, moj si, držat ću te! A da trenutak bude što ugodniji, da ti ne uteče: udesi prema tomu sav svoj rad. Rad čovjeka realista valja da je konkretan, pozitivan, riječju *realan;* a to opet znači, da ne ide za ostvaranjem idealâ; niti da se pusti sputati kojekakvim okovima moralnih propisa; niti da si stavlja daljne ciljeve: nego da ide jedino za tim, što je upravo sada, u ovom trenutku podesno, te je kadro što prije i sigurnije donijeti užitak, za kojim čeznemo. Realističkom moralu odregjuje zakone podesnost; oportunizam je realistu vrhovno pravilo.

Agnosticizam.

Sinoć susretoh u sveučilišnoj auli Vaclava. Plemenita duša! On kao da ništa ne zna, što se zbilo izmegju mene i oca njegova. Otpratih ga kući.

Zapodje se megju nama živahan razgovor. Napokon se iznije naravski, *realizam.*

»Vi realisti, tako će Vaclav, ispovijedate ateizam. Vi obarate svaku religiju».

»Podnipošto! mi ispovijedamo tek *agnosticizam*«.

»A što da vam znači ovaj *agnosticizam?*«

»Nam znači agnosticizam: o Bogu, o duši, o udesu poslije smrti, uopće o svemu, što spada u carstvo metafisike, niti što tvrditi a niti što nijekati«.

»A uz to se pozivate na Comte-a? Zar ne obara baš Comte vjeru u Boga i u neumrlost duše?«

»Nama je u tome auktoritet Spencer. Spencer ne poriče Boga; on tek tvrdi, da se na bivovanje Boga, te uopće nadnaravnoga svijeta, ne može iznijeti nikakav dokaz. Čovjek doduše osjeća, da mora bivovati nešto više od onoga, što se sjetilima zamjećuje; ali to, ma i bivalo, ne može se dokazati. S toga zove Spencer metafisično božanstvo kršćanske vjere i filosofije: »Nespoznatno«. Ovo »Nespoznatno« Spencer prepušta religiji, koja može istina opstojati pored znanosti, dok sa znanošću nema ni jedne dodirne točke. Jer u znanost spada jedino, što je spoznatno,

Upita li tko modernoga fisiologa: kako to, da se n. pr. ustrojstvo uha zametne i počne razvijati već u majčinoj utrobi, a u novorogjenčeta sve se više usavrši, dok ne dogje u muža do one akustične finoće, kojom veliki glazbenici zadivljuju svijet — on eto odgovara sa Tennysonom: »Ne znamo ništa o tome«. Kad bi pak tko na dalje tvrdio, da to potječe od Boga, agnostik bi na to šutio, jer svaki prigovor sa stanovišta moderne znanosti da je nemoguć«.

»Ti dakle, Cvijetko, misliš, da čovjek u takvim pitanjima može biti posve indiferentnim: pa bilo što bilo, šta je meni za to? ili: ja i onako ne mogu išta o tomu da reknem? No ja mislim, da to nije tako. Ja smatram, da je neutralnost razuma u ovakvim pitanjima nemoguća. Duhu je bitno i prirogjeno, da mišlju teži za prvim počelom, on se ne može zaustaviti kod onoga: niti poricati niti tvrditi; duh neodoljivom silom ide dalje, dok neporecivo ustanovi: ili »*ne*«, ili »*da*«; ili »*tako*«, ili »*onako*«; tertium non datur«.

»Ja te ne razumijem, prijatelju. Zašto se ne bi mogao čovjek zaustaviti kod onoga, što mu pruža sjetilno iskustvo? Zašto ne bi mogao čežnji svojoj za spoznanjem tamnih metafizičkih problema nasuprot staviti kategoričnu odluku: Bilo što bilo s onu stranu: preko ove granice ja ne ću pa ne ću!?«

»Zašto? I ja sâm ne bih znao zašto. Nego tako jest. Da se vratimo k ustrojstvu čovječjeg uha. Cvijetko! Ma kako se tko silovao ostat indiferentnim napram stavci: da ustroj uha potječe od Boga — on će konačno ipak prema ovoj stavci, a da sâm za to i ne zna, zauzeti odregjeno stanovište: pro ili contra. Svi ljudi, ne izuzevši ni vas realista, na ono će pitanje po svoju odgovoriti, a svi će se odgovori svesti na dva odgovora: jedan sa »da«, drugi sa »ne«. Jedni će tvrditi, drugi će nijekati, da je Bog udesio ustroj čovječjeg uha. Jer stvar upravo zahtijeva jedan ili drugi odgovor. Zahtijeva kategorično, Cvijetko«.

»Meni je zagonetno, što govoriš«.

»Čuj dakle! Uzmimo jedan primjer. I ti se baviš glazbom. Svaki će priznat bez prigovora, da su orgulje po svojem kompl ikovanom ustrojstvu nešto divno, veličajno. Mi bi onoga, tko bi tvrdio, da su velikanske orgulje jedne naših ketedralka nastale slijepom igrom tvarnih sila, kao da su se različite sastavine od drva

i kovine slijepim udesom ili slučajem spojile u umjetnu zgradu, što je zovemo orgulje — mi bi, velju, ovakva čovjeka naprosto ludakom prozvali. Konstrukcija orgulja iziskuje inteligentan uzrok; iziskuje majstora, koji je velebnu zgradu duhom zamislio i pojedine dijelove prema odregjenom cilju jedinstveno udesio. Nije li tako?

Dobro! A sada pitam: Čime se je graditelj orgulja kao sudilom služio, eda bi sagradio instrumenat za provagjanje tako velebnih, a ujedno i tako nježnih i tankih akorda? Uhom.

No uho je mjerodavno ne samo kod konstrukcije, nego i kod ocjene izragjenih već orgulja. Prema akustičkim zakonima, što ih kazuje uho, glazbeni se instrumenti pače sve više i više usavršuju; a tko bi mogao predvidjeti, koji će stepen savršenosti glazba još postići?

Ako je dakle nesmisao gradnju jednih orgulja pripisati slijepome udesu, ako *razum* za ovakav umotvor bezuvjetno zahtijeva inteligentan uzrok: ne zahtijeva li a fortiori isti razum i za ustrojstvo uha inteligentan uzrok? U takvom slučaju obustaviti sud, jer da govoreći s Tennysonom, ne znamo ništa, veće je još bezumlje nego ne htjeti priznati, da su orgulje produkat inteligentnog uzroka. Zaludu dakle otimati se razumu, koji tako jasno, tako neoborivo svjedoči, da bistvuje inteligentan uzrok, koji je kako uho, tako i sve drugo u svemiru, po izvjesnim zakonima udesio prema odregjenoj svrsi.

Tko ne će da pristane uz ovaj postulat razuma, on mora došljedno da niječe i bivovanje inteligentnog osobnog Boga, prihvativši ateizam ma u kojem mu drago obliku. Na to će ga neodoljivom silom natjerati zakon, što no se zove »isključenje trećega«. Negacija jednoga uključuje afirmaciju drugoga.

Pozitivisti i agnostici nas istina uvjeravaju, kao da ne prekoračuju granica sjetilne spoznaje; pitanja metafisičke naravi, kao ono o Bogu, prepuštajući tobože religiji. Ali tomu nije tako. Ta otac pozitivizma, Comte, na mjesto osobnog nadsvijetnog Boga izrijekom stavlja boga-čovječanstvo. Time prelazi on preko granica pozitivno sjetilne spoznaje; jer da je čovječanstvo ili materija vječna, to mu zacijelo ne kazuje nijedno sjetilo. A i Spencer. Uz negaciju stvorenja iz ničesa, uz vječnost materije a uz teoriju apsolutne relativnosti nema mjesta »Nepoznatnom«, ma kakvo ono bilo ili ne

bilo. Takvo »Nepoznatno« tek pomisliti je apsurdum. Spencer, ne htijuć prihvatiti afirmaciju o bivovanju Boga, pada u negaciju Boga. Spencer je ateist, makar toga i ne htio priznati. Ateisti su manje ili više otvoreni, kao što i njihovi sljedbenici; no kao takvi živu oni u neprestanoj opreci sa vlastitim razumom. Razum, praktični, realni razum njihov je tužitelj a ujedno i — mučitelj...«

* * *

». . . . Quare posuisti me contrarium tibi, et factus sum mihimetipsi gravis?... Terrebis me per somnia, et per visiones horrores concuties...«[1])

»Et si est scientia in excelso...«[2])

Realistička politika.

»Mi ovdje — piše mi Jakša — pomnjvo pratimo, što se u vas piše i radi, Cvijetko Kuzmiću. Mnogi od naših čitaju i češki. Predbrojili smo se i na vaše glasilo. I ja se u zadnje vrijeme mnogo bavim štivom češkim. Prekjučer naigjoh na članak: »Realni ciljevi politike«. Iz potpisa — pseudonim iz one prve gjačke dobe, kad smo u drugom gimnazijskom razredu u užem saučeničkom krugu izdavali svoj list — prepoznah tebe.

Začudih se, Kuzmiću moj. Ostah zapanjen. Ne povjerovah svojim očima. Je li moguće?

Valjda se još sjećaš, Kuzmiću, onog svečanog prizora, što se u ono doba — bilo to u sedmom razredu — odigrao megju nama. Neprijateljska nam ruka, na javnom trgu, skinula hrvatsku trobojnicu pogazivši je u blato. Kano munja s neba sinu vijest o tome činu u naše redove. Na večer sastadosmo se u čitaoničkoj dvorani svi višegimnazijalci bez razlike, ma kako inače bili megju sobom rascjepkani gledom na vjerske nazore. A i to nijesi još valjda zaboravio, tko je bio onaj, koji je stupio pred nas na pozornicu, te podigavši hrvatsku trobojnicu s nečuvenim ushitom, elektrizujuć dušu i srce, ovako besjedio: »Sveti stiježe, svjedoče hrvatske slave, koji si na čelu hrvatskih kraljevskih vojska u neprijateljske redove unašao strah i smrt; stiježe slavni, pod kojim su Hrvati poput lavova krvarili za »Krst časni i slobodu zlatnu«; stiježe nepredobni, neo-

[1]) Job. 7.
[2]) Ps. 72, 11.

kaljani, na kojem su krvlju naših otaca neizbrisano zapisana naša prava, naši ideali! A tko, tko tebe hrvatska trobojnice, napada? Tko ....? Neka znade taj čovjek, da još živu potomci hrvatskih Zvonomira i Zrinjskih. Mi smo .... Mi ...« — Pa onda zaključi. »Kunemo se tebi, hrvatski stiježe! Stiježe *hrvatski* — bez svakog dodatka! (Urnebesno povlagjivanje). Kunemo se čistoj hrvatskoj ideji. Živjela pravaška misao!« I zaori se: »Još Hrvatska nij' propala ...«

Tako govoraše, velju, one večeri gimnazijalac Cvijetko Kuzmić. A da vidimo, kako danas, nakon pet godina, piše akademičar realist Cvijetko Kuzmić.

Quomodo cecidisti de coelo, lucifer! Kako nisko pade, idealisto Kuzmiću! »... Jedino zdrava politika jest politika realistička. To jest politika, koja se ote svakom utjecaju religije, morala, idealizma. Stavljati si u politici a priori ne znam kakve visoke svrhe, koje da ćemo u nedoglednoj budućnosti postići; ili omegjiti si politički rad granicama ne znam kakvih etičkih načela ili zapovijedi, koje da ne valja prekoračiti: nesmisao je, glupost. Jer tko zna, kako će zaokrenuti već sutra tijek povjesti, biva tijek nesvladivih činjenica, slijedeć neumitne zakone evolucije? Tko mi jamči, da ne ću morati ovom ili onom etičkom »načelu« žrtvovati najsjanije političke uspjehe? Nerazložito, naivno je iz prošlosti narodne crpati direktivu za politiku budućnosti; ili iz »slavne« povjesti naših pregja graditi si političke programe za budućnost, bodriti i oduševljivati se za političke ideale. Na takav je način lako stvarati »narodne države« Ta i Platon je jednu takvu drzavu stvorio — na papiru. Istina, kaže se: »Historia magistra vitae«. No prošla su vremena, gdje se tako mislilo. Držalo se naime, da se čovjek od povjesti može nešto naučiti, te će prema tome udesiti svoj rad za budućnost. Evolucijonizam sa svojim zakonom željezne nužde ovaj nazor obara.

Politika ne stvara ideala ... Politika ne uspokojuje ni misli ni strasti ... Politika zdrava i realna tek zadovoljava momentanim potrebama života. Prema tome ona jedino računa sa zbiljskim prilikama idući za tim, kako će u *ovim* prilikama postići toliko, koliko treba da si za *danas* priugotovi ugodni položaj, užitak. Ona radi prema onome: »Carpe diem!« Šta će biti sutra preksutra, zato neka se brinu oni, koji će živjeti sutra, preksutra.

Šta ćemo prema tome s našim pravaškim idealima? Djetinjaste sanje. Gluposti zaista! Gotovo mrtve ude hrvatskog narodnog tijela, koji rascjepkani i razmetani od glada ginu — ove ude htjeti sakupiti, pa od njih sagraditi lakrdijaša s hrvatskom krunom na glavi! Kuda ćete s ovakvim monstrumom? Bedaci! Mjesto da se ponizite pred mogućnim gospodarima, koji drže ude hrvatskog tijela u svojim pandžama, te s njima ugovorite, da gladnim udima dadu kruha, e da ne poginu!

Realistička će se mladež znat otresti lakrdijaških sanjarija ovakve politike pa računajuć s pozitivno danim prilikama, ona će svoj rad tako udesiti, da ne dira ni na jednu stranu. Ona će se marljivo čuvati, da je ne zadesi žalosni udes onoga, koji, dok je upirao oči u zvijezde, pao u ponor!«

Je li istina, prijatelju, da je vaš realizam grobar najsvetijih naših političkih ideala? Hoće li domovina ovakvom naraštaju povjeriti svoju budućnost?

Ja sam svoje drugove upozorio na ovaj članak, i protumačiv ga pokazao pogibelj, što prijeti Hrvatskoj od realizma. Dosada, mišljasmo, dijeli nas tek vjerski nazor; no sada vidimo, da se i u politici razilazimo skroz oprječnim pravcima. Tko će još tvrditi, da vjera ne zasijeca i u politiku?

Mi shvaćamo, kakve će posljedice imati ovakva politika za našu domovinu. Nadoći će doba, kad će junaci realističke škole ugovarati s našim narodnim dušmanima, kako će im za zdjelu leće, za unosno mjesto nuditi slobodu i neovisnost Hrvatske. I ovo izdajničko djelo oni će okititi imenom zdrave realne politike!

No tuj će se — a to treba da znaš i ti i drugovi tvoji — tuj će se zapodjeti borba na život i smrt izmegju takve izdajničke inteligence i izmegju nas. Jest, mi natražnjaci, mi crno stado, mi mantijaši, i kada bi sve pošlo klanjati se zlatnom teletu, mi ćemo ustat na obranu naših svetih pravaških ideala. To poručujemo izmegju ovih zidina tebi i hrvatskim tvojim drugovima«.

* * *

Nekoliko poglavlja našeg pozitivnog rada.

Dne 12. svibnja 19... — Sinoć se sastadosmo u prostorijama jedne od ovdješnjih čeških loža. Dogjoh na poziv moga

šefa Kohna, koji zaprema u loži mjesto potpredsjednika. Upoznah se tuj s B. d. C. On dolazi iz Moskve.

Drug i urednik Lorenc izvješćuje o sastanku u Kladnu. U Kladnu utanačilo se konačno, da se češka napredna mladež formalno spoji sa socijalno demokratičkom radničkom strankom češkom. Oni će se megju sobom bratski podupirati.

Brat L. predstavi agenta »Slavije« za južne pokrajine. Onda čita podulji izvještaj o uspjesima, što ih dosada postigao megju slovenskom mladeži za svoga petgodišnjega boravka megju Slovencima. Opaža se živahno gibanje u gjaštvu slovenskom. Snuje se i ferialno društvo. Doskora će se u Beču pokrenuti i gjačko glasilo.

Napokon upravi potpredsjednik Kohn poziv na »Omladinu«, kako joj valja stupiti iz reserve na polje javne akcije.

»Van na ulicu! Gjak neka stupi na čelo radništvu. Svagda valja publici pružiti dokaz, kako društvo u svojem krilu nosi vatruštinu, što može svaki čas buknuti na vidjelo. Dobro je, ako se publika podržava u nervoznom stanju, eda joj se pomuti pamet, te ona izgubi trijezni razbor«.

*

Tri dana kasnije.

Hvala Bogu! *(*Ima li »Bog«?) Za ovaj put sretno spasoh kožu, Ovaj prvi pokušaj srećno uspio. Naša je parola glasila: »Noćas valja oštetiti i zamazati sve carske orlove i natpise u »Starom gradu«. Tek kod zadnje štacije zateče me straža. Pukim se slučajem zgodilo, te me ne uapsili ... Straža na konju petnaest koraka za mnom, kad eto na raskršću dviju ulica nadogje povorka od pet kočija. Bili su valjda svatovi vraćajući se s pira. U ovom se sudaru straža zaustavi izgubiv mene s vida. A ja se uklonih s ulice kroz otvorenu avliju jedne kuće.

*

Istog dana u večer.

Stvar ipak nije izašla tako glatko. Ima i žrtava. »Politik« donosi: »Kod noćašnjih gjačkih izgreda u »Starom gradu« detektivu B. uspjelo uapsiti dvojicu ovdješnjih čeških akademičara; no za imena im dosada ne mogosmo doznati«.

*

Ovaj čas netko pokucao na vrata moje sobe. Ako se ne varam, ovoga čovjeka već više puta vidjeh na ulaznim vratima redarstva u »Starom gradu«. Plaho mi uruči knjigu — i odjuri. Otvorih.

»Prijatelju! Progoni me udes. Upravo mene odabra svojim plijenom. Uapsiše me baš u momentu, kad bacih jaje u carskog orla policijskog ureda. Nedaleko od mene stajaše drug Legner. Šta se s njime zbilo, ne znam. Po svoj prilici i njega je zadesila ista sudbina, kao i mene. Sjedim tuj. Nema sumnje, da će se stvar sa svom birokratičkom strogošću istraživati. Molim i zaklinjem sve drugove, neka se junački ponesu, budu li pozvani na istražni sud. Dolje s njime, tko bi izdao pa bilo i najmanju tajnu našu. Javi drugovima, što se sa mnom desilo.

Politička bi oblast mogla narediti premetačinu u mojem stastanu. Zato pogji još večeras k mojoj gospodarici; neka ti otvori moj kabinet. U pisaćem stolu naći ćeš nekoje papire i bilješke, što se odnose na naš uži klub »Podzemski Prag«.[1]) Otkako nam je policija ušla u trag, i mi prestali sastajati se u tebi dobro poznatoj konobi u Josipovu gradu, ja sam sve to tamo pustio, ne misleći da bi moglo tako daleko doći sa mnom. Med istim papirima naći ćeš i nacrt, što ga sastavih za novi klub »Krvava sjekira«, a naumismo ga osnovati na mjesto »Podzemskog Praga«. — Tvoj Rudolfo Mrva.«

* * *

18. kolovoza 19..

Sinoć opet upriličismo antidinastičku demonstraciju pred hotelom »U císaře rakouského«. Stvar zamislismo u »Omladini«. Svakog od nas zapade odregjena uloga. Naši se ponijeli ama baš uzorno. Kolико znam, nijedan nije uapšen. Policija je provela danas dopodne premetačinu po svim praškim tiskarama, ne bi li ušla u trag izvoru letaka, kojima smo sinoć poplavili cijeli grad. Megjutim naša se klupska štamparija nalazi u tako sigurnom skrovištu, te nam se nije ni najmanje bojati.

*

[1]) Bilo to tajno društvo, a članovi mu se sastajali u nekoj konobi.

Najnovija me vijest zabrinjuje. Kao da naviješta nastajuću oluju. Čitam: »Veliku je jutros sensaciju pobudilo uapšenje advokatskog koncipijenta dra. Rašina. Netom što stupi u ured, eto za njim policijskog agenta, koji ga u ime zakona pozva, da ga slijedi na komisarijat. Govori se i za nekoje druge, koje da policija smatra intelektualnim vogjima tajnog društva »Omladine«. Policija ima tobož sijaset pozitivnih dokaza, da sve veleizdajničke i protucrkvene demonstracije zadnjih mjeseci potječu od »Omladine«. Osnovana je i sumnja, da mora »Omladina« gdjegod imati svoju tiskaru, gdje se štampaju antidinastički i revolucijonarni letaci, što se u ponoćno vrijeme rasiju po praškim ulicama«.

Ovo kao da odaje izdajničku ruku ...

U Moskvu.

Meni nema tuj opstanka. Što prije treba da ostavim Prag.

Sinoć sam sreo na Karlovu mostu Rusa B. d. C. Dobri smo već znanci. Uze me pod ruku i povede sa sobom, kao da će mi nešto važno saopćiti.

»Došavši u Prag prijavih se policiji: »Prof. B. d. C., član sanktpeterburške Akademije, na putovanju u svrhu proučavanja slavenskih narječja«. No moj saobraćaj sa članovima »Omladine« pobudio je valjda sumnju; pa eto stavljen sam, kako danas doznah, pod policijski nadzor. Vidim, šta će biti. Ja sutra rano putujem u Moskvu ...

Čujem, da imadu detektivi pune ruke posla. Puni su ih javni lokali, gdje se sastaju akademičari. Pazite, što govorite! Već su imena nekolicine zabilježina, pače petorica »Omladinaša« od sinoć su u zatvoru.

Čujte, što bih vas svjetovao, prijatelju Kuzmiću Sutra rano pogjite sa mnom, u Moskvu. U središtu ruske metropole pobliže ćete se upoznati s našim mišljenjem i običajima. Naučit ćete se koje čemu. Vi ste zapadnjaci čudnovati ljudi. U Moskvi će Vam se duh osvježiti«.

»Sve lijepo, profesore moj; uzeh ja, ali kako putovati bez novca?«

»Za to neka Vam je najmanja briga! Eto Vam moje posjetnice. Idite k šefu Kohnu. A sjutra rano u četiri sata znajte, da polazi brzovlak. Do vidova na postaji!«

Stari znanac.

Nevjerojatno! Jedan izmegju prvih, s kojima se u Moskvi upoznah, bio je stari znanac s daljnog juga. Slučajno se s njim sretoh nazad pet godina u Trstu. Slovenac P. Njegova je historija veoma kratka. P. je već g. 1869. svršio gimnaziju. Matura s odlikom. Pogje u Beč. No siromah doskora će se uhvatiti u ženske mreže. Bila to neka Soka. Bečko dijete. Malo po malo minu ga volja za knjigu. No živjet ipak treba, a uz to »slobodna« je ljubav skupi luksus. P. se dade na žurnalistiku. Pa kako su ruske akcije poslije rata s Turskom poskočile, ne će biti valjda, s gorega, ako se P. stavi u službu ruskog rublja. Širiti rusku i pravoslavnu misao megju južnim katoličkim Slavenima — to je djelo, za koje se oduševljuju pristaše moskovske panslavističke škole. P. je već i napisao dvije tri brošure, pa i nekoliko rasprava, što je svratilo pomnju na njega. Zato bi i u Moskvi srdačno primljen. Važni su bili razlozi, s kojih se odvažio na put u Moskvu. U ono se doba pojavio megju Slovencima katolički pokret. Liberalci, dosada svemogući, apsolutni gospodari položaja, koji su već ponovno i previše iskreno pokazali svoje simpatije za Rusiju, na jednom vidješe, kako im tlo počelo uzmicati ispod nôgû. U Ljubljani, u Gorici klerikalna se vojska s nečuvenom energijom oborila na liberalne redove. Quid consilii? P. je trebao intimnih instrukcija.

Mimo to onih se je dana obdržavala u Moskvi skupština povjerenikâ »Slavjanskog dobrodelnog komiteta«. Mišljah vazda, da ovaj komitet nema drugih svrha do dobrotvornosti. Ali sada se uvjerih, da mu je dobrotvornost tek sredstvom političke propagande. U »Slavj. dobrod. komiteta« sve su niti panslavističke akcije.

»Sveta Rusija«.

Disputacije i prepirke vjerske naravi ostavljaju me hladna. Svladano stanovište! Ipak razgovor, što se jučer kod čaja u stanu prof. B. d. C. zametnu u našem društvu, u velike me zanimao. Osim kućegazde i g. P. bijaše megju gostovima lijepi broj duboko naobražene gospode, megju njima: povjesničar Sabelin, književnik Vl. Korolenko, prof. Mihajlo Str. s visoke škole u Hel-

singforsu, kritičar Nik. Dimitrijev, Pogodin, Poljak Bronisław Krasiński.

Novo izdanje Pypinova i Spasovićeva djela: »Istorija slavjanskich literatur« bilo je povodom, te su se u krugovima ruske inteligence počela opet iznositi izvjesna pitanja povjesno-političke naravi.

Isticala su se naročito dva oponenta: poznati panslavist Pogodin i Poljak Krasiński. Uz prvog prista g. P.

»Mi Rusi, poče Pogodin, imamo sijaset razloga, da se ponosimo svojim pravoslavljem. Sveta Rusija! Jedino pravoslavlje odgovara blagoj ćudi ruskog naroda; jedino ono čini ga sposobnim vršiti zadaću, koju je Providnost odredila ruskom narodu: preporoditi svijet evangjeljem mira i ljubavi«.

»Tvrdnja, koju bi svakako valjalo obrazložiti historijskim činjenicama«, na to će hladno Poljak Krasiński.

»Činjenice? odvrati Pogodin. Stoji prije svega povjesna činjenica, da Rusi sačinjavaju najnepokvareniji dio slavenstva. U ruskom se elementu najčišće odrazuju dobra svojstva slavenske ćudi. Najbitnije svojstvo slavenstva jest, kako rekoh, blagoća srca i dubina čuvstva. Srce kroji slavenstvu zakone. Slavenu je odurno sve, što razdvaja. Prema ovoj ćudi udešava si Slaven i religiju. Priznato je, da Slaveni, dok još bijahu pogani, nijesu imali svećenikâ zvanjem. Nigdje nijesu u Slavenâ svećenici sačinjavali posebnu kastu. A to upravo svjedoči, da kod Slavena ne bijaše ni traga dogmatskoj vjeri. Religija jim bila skup moralnih načela i poetičkih predstava o stvorenju svijeta i o odnošaju megju duhom i tijelom.

Slavensko poganstvo već je u jezgri sadržavalo Kristovo evangjelje. Za Slavene ne bijaše kršćanstvo ništa novo; tek im sada postade jasno, što je prije nejasno i nesregjeno živjelo u njihovoj duši. Zato i Slaveni brzo i bez otpora prihvatiše kršćansku nauku; kod njih se nije raširilo kršćanstvo uz potoke mučeničke krvi. Ljubav, čuvstvo, poezija — ovi bitni elementi kršćanstva, nagjoše u slavenskim srcima plodno tlo, jer ovo bijahu elementi sastavljajući istu slavensku ćud.

Prema tomu kršćanstvo je za Slavene poglavito dobilo vrijednost kao ravnalo moralnoga života, dakle u praktičnom pogledu; dok je dogmatizam ostao u otražju. Kršćanstvo se kod Slavenâ u prvom redu javlja kao vjera u jednoga Bog, dobra oca svim ljudima. Dogmatičke su raspre slavenskoj naravi nepoćudne.

Naravski, da uz ovakvu shvaćanje kršćanstva ne može doći do sukoba izmegju Crkve i države, izmegju narodnosti i vjere; sukob, iz kojega je kod zapadnih naroda nastao klerikalizam i antiklerikalizam. Odatle je lako i razumjeti, zašto su slavenski narodi živući u pravoslavlju očuvali svoje narodne osebujnosti, pa i smisao za visoke zadaće slavenstva.

Pravoslavna je Crkva vjerna čuvarica staroslavenskih demokratskih institucija; u njoj je isključen cezaropapizam. Pravoslavlje je vjera narodna ... ruska Crkva nije nikad išla za tim, da si potčini državu, da s njom ratuje, ili da vladare proklinje. Ona nije nikad zaboravila riječi Isusovih, da »carstvo moje ne jest ot mira sego«.

»Izvrsno, g. Pogodine, povlagjuje g. P., jedino prava vjera slavenska je istočno pravoslavlje; njegove nauke obuhvataju prvobitne kršćanske istine i tradicije ekumeničke Crkve. Pravoslavni Slaveni nosioci su slavenske ideje; katolički su Slaveni ovu ideju izgubili. Oni valja da se povrate pravoslavlju, ako je hoće da opet nagju. Jedino jako slavensko carstvo je Rusija; a kako je Rusija ujedno pravoslavna, ona je stoga prava predstavnica slavenstva. Rusija mora slavenstvom zavladati. Rimski je katolicizam za slavenske narode poguban; uvjet slavenstva jest grčko istočno pravoslavlje. Slavenski katolicizam na zapadu, pokoravajući se krivom auktoritetu, malo se po malo slavenskoj ideji otugjio, izgubio smisao za normalne, demokratičko socijalne prilike, oborio općinski ustav. Zapadni se Slaveni ne će osvijestiti niti moralno oporaviti, ne prihvate li istočno pravoslavlje. O tome sam duboko uvjeren, pa zato eto u ovom smislu i radim megju slavenskim katolicima na jugu«.

»Mnogo sam toga čuo«, uze Krasiński; »no ja ipak u velike sumnjam, da li se sve to može uzeti kao neporecive povjesne »činjenice«. Gospodo, strani svijet ističe kao posebno svojstvo ruskoga naroda njegov praktični razum i trijeznost u prosugjivanju zbiljskih prilika. No što sam od Vas čuo, odaje sve drugo nego li trijeznost. Oprostite!

Prikazuje se Rusija kao uzor slavenstva; u Rusiji da se je najčišće očuvao slavenski tip! Gospodo! Gdje se i u kojem slavenskom plamenu čišće, cjelovitije sačuvao slavenski značaj, mučno je rasuditi. Na zapadne i južne Slavene istina utjecali su Nijemci i Talijani; no isto tako, ako i ne u višoj mjeri, utjecali su i na Ruse Tatari, Čudi, Fini i t. d. Pravoslavlje nije moglo osujetiti, a da se krv ovih barbara ne pomiješa s krvlju ruskom; kako je i srpski elemenat, uza sve pravoslavlje, mnogo vlaške krvi usisao. Historijska činjenica jest, da su mnogi slavenki narodi, živući u katoličkoj Crkvi kroz tisuću godina, očuvali svoju narodnost. Katoličtvo može se nazvati protislavenskim isto tako, kao i protigermanskim. U katolištvu ostali su i Germani i Slaveni što su bili — Germani i Slaveni. Valjda ne ćete poricati, gospodo moja, da se Poljaci i danas osjećaju Poljacima, Česi Česima, Slovenci Slovencima. Ili je možda u Čehâ i Poljakâ narodna samosvijest slabija nego u Rusâ? Niti ćete poricati, da su Česi i Poljaci u narodnoj poeziji, u knjizi ili u umjetnosti zaostali za Rusima i Srbima.

Vi gospodo, slikate Rusiju kao Eldorado demokratskih slobošćina, jer tamo da se je tobože cjelotno sačuvao ssaroslavenski socijalni organizam, kojim će se Europa osvježiti i preporoditi! Bilo što bilo u ono staro prehistoričko doba; niti ću ja starim Slavenima poricati smisao za demokratsku organizaciju — ali što slijedi odatle? Gospoda, popitajte se u povjesti! U zapadnih se Slavena istina udomaćio germanski feudalizam; ali za to su dobili istočni Slaveni druge vrsti feudalizam, feudalizam bizantski. A taj se bizantinizam megju istočne Slavene zasijao i ujedno razvijao s pravoslavljem.

Bizanc sa svojim kanoničkim pravom istočnim je Slavenima dao i političke maksime, koje su najviše doprinijele, da se je njihova starodrevna demokratska organizacija raspala. Bizantsko poimanje o auktoritetu državne vlasti tako se duboko ukorijenilo u slavensko tlo, da bez ovoga ne možemo povjesti istočnih Slavena niti razumjeti. Bugarska i Srbija, što no se reče,. miniature su bizantske uprave i bizantskog dvora. Pod utjecajem bizantskog apsolutizma u Rusiji centralizacija je malo po malo ukinula staroljudsko pravo, općinsku autonomiju, izbor knezova; dok se u isti

čas provagjalo feudalno raskomadanje zemljišta. Slavenskim romantičarima predstavlja moskovsko carstvo nekakvo utjelovljenje slavenskih nacionalnih ideala. Ali gospoda ne pomišljaju, da je upravo moskovsko carstvo dokinulo, što je još preostalo od starog običajnog prava (»Gewohnheitsrecht«) te se razvilo do prave bizantsko-orientalne despotije. Upravo za doba moskovskog carstva počeše »nacijonalni principi« propadati, jer se megju inim počelo ukidati kmetu ličnu slobodu i vezati ga na zemlju, ropstvo, od koga je ruskog težaka riješio tek 19. vijek!

Vi, gospodo, ističete kao posebnu zaslugu ruskog pravoslavlja, što ono ne dopušta, da izbija na površinu dogmatizam, te se ovim uklanjaju svakojake dogmatske prepirke, raskoli, sukobi Crkve sa državom, klerikalizam i antiklerikalizam! Gospodo! Zar i to odgovara činjenicama? Činjenica je zaista, da u »službenoj« Crkvi ruskoj vlada već od vijekova potpuni mir. No to je *grobni* mir, to je *mrtva* tišina. Jer ako je istina, da život sastoji u gibanju: onda ruska Crkva sve drugo, samo ne živi. Željezna joj pest državne vlasti ne da ni dihati, a kamo li se slobodno gibati. Zato Zato eto ona ne daje od sebe nikakva znaka ne samo dogmatičnog, nego niti vjerskog života uopće. Kako je to sve drugačije u katoličkoj Crkvi!

No uza sav militarizam carska vlada ne dâ se osujetiti sve veće raspadanje i rasulo ruskog pravoslavlja, pa niti samog antiklerikalizma! Već u 17. vijeku pojavio se raskol: u popovce i bespopovce. Od onog doba do danas sve više raste broj herezija i sektâ. Skupina »kršenaca«, skupina monaha Joba, skupina starodubska, jedinovjerci, staroobrednici, pomorci, filipovci, davivci, feodosejevci, beguni, skopci, napoleonci, skakavci, malijovanci; da ne govorimo još napose o tajnim sektama kao: duhoborci, molokani, subotnici, šaloputi, nemoljaci, nenaši, štundisti i t. d.

Još je naivnija tvrdnja, da je u pravoslavlju isključen *cezaropapizam*. Ta što je grčka, napose ruska Crkva, nego eminentno cezaropapistička institucija! Što je u katoličkoj Crkvi papa, to je u ruskoj Crkvi car; s razlikom, što papa vlada duhovnim auktoritetom bez fisičke sile. a car policijom i topovima. Naravski, da u takvoj »Crkvi« ne može doći do sukoba izmegju klreikalizma i antiklerikalizma, jnr željezna pest casaropapinskog militarizma već,

unaprijed čini nemogućim svaki pojav »antiklerikalizma«. No kako izgleda u duši naročito inteligence, koja se vidi sputana u okove apsolutističnog nasilja, što se sve u ovoj duši sanja i kuha: to će izbiti na vidjelo u nedalekoj budućnosti, a dijelomice već i izbija u obliku ruskog nihilizma.

Napokon: Slaveni, napose Rusi predstavnici su i misijonari nove kulture, kakve svijet još nije vidio! Oni će svijet preporoditi evangeljem ljubavi i bratstva! To ja zovem naprosto — pjesničkom domišljatosti, kojom sami sebe opsjenjujemo. Ne kao da Slavenima ili Rusima poričem u nacrtu Providnosti posebnu zadaću, koju imadu da vrše u povjesti čovječanstva; ali da se ova zadaća označuje kao misija mira: to mi zaista ne će nikako da ide u glavu. Ova je hipoteza, sve kad bi u istinu Providnost Slavenima namijenila takvu misiju. da se najblaže izrazim, preuranjena. Jer Slaveni napose pravoslavni Slaveni, kako nam ih prikaznje povjest, i kako ih poznamo iz savremenog života, za sve su drugo sposobniji, nego li za misiju mira i bratstva. Pojavi bratstva i jedinstva u slavenskoj su povjesti mnogo rjegjiji, nego li pojavi krajnjega partikularizma, otugjenosti, antipatija. Dok su si odaljenija slavenska plemena većinom ostala tugja, nepoznata, susjedna su živjela u neslozi i neprijateljstvu. Takvo je neprijateljstvo megju Rusima i Poljacima, megju Poljacima i Malorusima, megju »Lehima« i Malorusima, megju Česima i Slovencima, Bugarima i Srbima, megju Srbima i Hrvatima i t. d, Koliko progonstva, koliko ratova, koliko potoka bratske krvi! Slaveni valja svakako da progju još dugu školu svakojakih kušnja i iskustva, dok se usposobe za misiju mira, bratstva i ljubavi u čovječanstvu, a dok smo takvi, kakvi jesmo, bolje da šutimo, ne ćemo li, da sami sebe izvrgnemo smijehu i ruglu pred svijetom. No uzgajati slavenstvo za misiju mira i bratstva — za to je najmanje sposobno grčko pravoslavlje. Ta ono, velju bizantinizam, je odijelio istok od zapada, evropske narode megju sobom je zavadio, on je megju pojedinim slavenskim plemenima postavio ogradu rastave, rastrovao socijalni život. Bizantinizam je rak-rana na tijelu slavenstva; a prije nego se slavenstvo dade na vršenje svoje zadaće, valja ga izliječiti od bolesti bizantinizma . . .«

Razgovor postade sve živahniji, akutniji; a da ne bude g. Pogodina sluga pozvao kući, jer da je gospogji iznenada pozlilo, ne znam, kako bi se napokon naša večernja zabava svršila.

* * *

Gosp. F. P. pravi je tip ruskog — klerikalca. S njime čovjek ne može da izigje na kraj. On sav gori za »ćirilo metodijsku Crkvu«. Kao da izvan nje Slavenima spasa nema.

Pitanje »o obredima« modernog čovjeka ni najmanje ne zanima. Mi ne ćemo nikad u boj za »ćirilo metodijsku Crkvu«. Obred ćirilo-metodijski ne će nam niti obraniti kulture, niti izvojštiti samostalnosti, niti išta dodati moralnoj plemenštini našoj Mi idemo svojim putem. Slavenstvo — farà da se. Slavenstvo ne treba klerikalaca niti onih sa slavenskim niti onih sa latinskim obredom. Klerikalac je klerikalac; mijenja se lice, ostaje bît. Mi navieštamo rat dogmatizmu i klerikalizmu bez razlike. Mi se borimo za rastavu Crkve od države . . .

* * *

Brzojavka iz Praga:

»Vrati se bezodvlačno u Prag! Tvoja je prisutnost neophodno potrebita. Čekam te preksutra u tri ure na postaji. — Gašo«

* * *

Dva dana kasnije. Jutros stigoh iz Moskve. Gaše nigdje. Mjesto njega dočeka me na postaji policijski agent, pozva me u ime zakona, da pogjem š njime; doprati me do kočije, koja je već bila spremna.

Sjedim tuj . . . . .

Nove knjige.

Actiones et Constitutiones synodi dioecesanae, quam diebus 3. 4 et 5. Iulii a. d. 1906. Segniae habuit *Antonius Maurović*, episcopus Segniensis et Modrušiensis etc. etc. Segniae. Typis T. Devčić et socii 1906.

Na početku je knjige poziv na sinod, u kojem presvijetli natpastir razlaže potrebu i svrhu biskupskog sinoda, koji se zadnji put u senjskomodroškoj biskupiji obdržavao u Bakru 1589., ter pozivlje sve, koji moraju pribivati sinodu. Iza poziva je *Indictio indulgentiae plenariae*, što ju je pokojni papa Lav XIII. podijelio učesnicima sinoda. Prvi dio knjige opseže *Actiones sinodales*: pozdravni govor, razne dekrete, rasprave i t. d.

Drugi, najznamenitiji dio obuhvata *Constitutiones synodales*. Dijele se te konstitucije u pet titula. Prvi — *De religione catholica eiusque adversariis* — raspravlja o katoličkoj vjeri, najboljem dobru; o modernim bludnjama: panteizmu, materijalizmu, racijonalizmu, indiferentizmu, liberalizmu, socijalizmu, komunizmu, anarhizmu, slobodnoj zidariji, spiritizmu i ostalim praznovjercima. Nijesu to akademske rasprave (ta knjiga bi izašla preopširna!) već kratak pregled modernih zabluda s crkvenim sudom o njima ter s kratkim protudokazima. Na koncu svakog paragrafa prikričava natpastir svome svećenstvu, kako mu se držati prema pojedinim bludnjama. Dalje raspravlja o katehezi, o propovijedanju riječi Božje, o misijama, o čitanju knjiga i novina. Vrlo je zgodna zamisao bila, da se uvrsti i papina konštitucija »Officiorum ac munerum« o zabrani i o cenzuri knjiga.

Biskup opominje svećenstvo, neka čuva svoje stado od zlih knjiga i novina, neka samo svećenstvo ne uzdržava zlih knjiga i novina, neka se čuva i društava, koja drže zle novine. Zločeste se novine istina poimence ne spominju, al prema prijašnjemu razlaganju svak može znati, koje su to. Lijepo se razlaže o socijalnoj bijedi i o sredstvima, kojima se može ukloniti. Preporučuju se osobito razne udruge i nabožna društva. Svećenstvu se ponavljaju riječi velikoga pape Lava XIII., neka ide iz sakristije usred puka.

U drugom se titulu — *De cultu catholico* — raspreda o sv. obredima, o sv. sakramentima, o liturgijskom jeziku (a taj je u čitavoj biskupiji starohrvatski ili staroslavenski, koji i na odrogjenoj Rijeci ima gragjansko pravo), o crkvenoj umjetnosti, koja se već nekolike godine tumači u senjskom sjemeništu.

U trećem se, najkraćem titulu — *De maioritate et obedientia* — razlažu dužnosti svećenika i naroda prema Crkvi, prema sv. Ocu, prema biskupu. Zabranjuje se svećenstvu napadati u javnim glasilima na crkvene natpastire, razlažu se dužnosti župnika i t. d.

Četvrti titul — *De educatione, vita et honestate clericorum* — radi o sjemeništu i o sjemenišnom odgoju, o svetosti i o potrebnim sredstvima za postignuće svetosti, o glavnim dužnostima svećeničkim.

Zadnji titul — *Omnia restauranda in Christo* — radi o odgoju, o kršćanskoj porodici i t. d. Preporučuju se tu osobito sv. sakramenti, razne bratovštine, osobito Marijanske kongregacije, ter »Vojska Srca Isusova«.

U trećem su dijelu knjige razni dodaci: *Libellus procuratoris cleri* (Znamenit je osobito predlog, da natpastir zabrani pisati u javnim glasilima o moralnim pogrješkama svećenika. Biskup je to i zabranio sub poena suspensionis ipso facto incurrenda.); *Nomina synoditarum i t. d.*

Ova je knjiga dragocjeni spomenik trajne vrijednosti, što će i pozna pokoljenja podsjećati na biskupa Maurovića i na njegove velike pothvate. Prem slab i boležljiv, senjski je biskup dugo radio, da doskoči velikim potrebama, kojih je dosta u njegovoj biskupiji. Bistrim je okom raspoznao te potrebe, pa izabrao i dobar lijek. Znano je, da su bili graknuli masoni i liberalci, kad se lani u Senju sastao sinod. Graknut će i sad, kad prolistaju knjigu o sinodu. Neka grakću. Mi želimo, da svaki svećenik senjskomodruške biskupije s onim žarom prihvati naredbe i savjete biskupa Maurovića, s kojim ih je žarom zasnovao i preporučio. A knjigu preporučujemo svakomu hrvatskomu svećeniku. Naći će u njoj i zlatnog zrnja za razmatranje i krasnih savjeta za život i ponuka za rad. U njoj je u glavnim potezima sve, što je danas od potrebe hrvatskom katoličkom svećeniku.

Knjiga je pisana latinski, osim nekih dodataka hrvatskih. Latinski je jezik, osim sitnih pogješaka, gladak, bolji od ono malo hrvatskoga, u kojem, valjda krivnjom ispravljačevom ima dosta pogrješaka. Tiskarskih pogrješaka ima u knjizi više nego ih treba.

Knjiga se može naručiti u knjižari T. Devčić et Co. Senj. Cijena uvezanoj 6 kruna.

Lessing: Razgovori o slobodnom zidarstvu. Cijena 80 filira. Zagreb, Tisak u svjetlotiskarskom zavodu R. Mosinger 1907. — Čudna knjiga! Žalostan svjedok žalosne sadašnjosti hrvatske! Neznani je pisac preveo tri Lessingova razgovora o slobodnom zidarstvu, a pridodao je u I. dijelu članak: *Lessing kao slobodni zidar.* Na koncu toga članka ističe, zašto je posegao za Lessingovim razgovorima: »Krasna ova zemlja »široka od sjevera do juga, od istoka do zapada duga«, ali razkomadana, nesretna

čami u tmini preogromnih predrasuda. Pa nije toliko ovoj nesreći kriv ni vanjski neprijatelj, koliko zasliepljenost njezinih sinova. Jedan narod po krvi, rodu i jeziku nastava ju, a opet je raztrgan i po imenu i po vjerama. Tu su oni rek bi nepremostivi jazi, oni užasni nasipi, koji narod diele, hrane u njemu mržnju, ne dadu mu, da se pridigne, ujedini, uznapreduje. Zar nije potrebno baš tu, da se nadje ideja, koja će biti kadra, da premosti ove jaze, snizi ove nasipe, te stvori sretan, slobodan narod, koji će bez obzira na vjeru i ime i znati i htjeti, da svoj napredak, svojo svjetlo nadje u slozi i bratskoj ljubavi? Možda će velike misli Niemca Lessinga bar koga toga osvojiti; možda će se ipak naći na okupu ponajbolji sinovi naroda bez razlike piemena i vjere i političkih nazora, da svojski porade prema ovim idejama na sreću i procvat naroda«. (Str, 25. sl.)

Tko da se čitajuć te framasunske fraze ne sjeti riječi Mons. Meurina: »Riječi sloboda, bratstvo, jednakost, istina, krepost, domovina, dobročinstvo, sa svim drugo znače u ustima frsmasunskim nego u običnim ustima i u riječniku. Stoga se ljuto vara, tko drži da se uporabljujuć iste riječi možemo mi i oni razumjeti«! (La Framassonerie Synagogue du Satan, 104.) Nu koje su to »velike misli Njemca Lessinga«?

»Sve ovo — i država i vjera i narodnost i kaste — dieli ljudstvo, stvara medju ljudima ogromne nasipe i nepremostive jaze. Tako nalazimo, da sve ono, što promiče ljudski napredak, radja ujedno i zlim, jer razdvaja ljude i stvara od njih ljute neprijatelje. Ta zla nije moguće ni izkorijeniti ni uništiti, jer bi se time uništilo i društvo i država, a oboje je, kako je rečeno, nuždno za razvoj ljudskoga duha i za njegov napredak, pa zato možemo ta zla nazvati nuždnima«. (Str. 16)

Da se, koliko je moguće, preprieče ta zla, služi — čujte — slobodno zidarstvo! »Sve što promiče napredak, sve što je kadro proizvesti pročišćenje ljudskih nazora ili promicati idealne potrebe ljudi, sve je to slobodno zidarski rad .... Slobodno zidarstvo prema tomu izpunja idealne težnje ljudi, ono se ne da tako lako riječima opisati ... Slobodno je zidarstvo nešto nuždnoga, nešto što leži u biću ljudskom, pa zato se ono može dokučiti i vlastitim razmišljanjem jednako, kao i upućivanjem. Prava težnja slobodnoga zidarstva ide za napredkom, jer je to jedini put ćudorednomu savršenstvu.« (17.)

Slobodno je zidarstvo »novo evangjelje«, koje ima »zlatnu jezgru«. I tako prevodilac hvali i uzvisuje slohodno zidarstvo kao i Lessing. Ne čudimo se prevodiocu kano ni piscu. Ta svaki ciganin svoga konja hvali. A k tomu framasun mora imati debelu kožu. Čudimo se, kako je ova knjiga mogla ugledati svjetlo u hrvatskom jeziku. Čudimo se, kako ju je naći u knjižarama, gdje ćeš u svakom pretincu naći molitvenik, pobožnu sliku i t. d. Što je do fraza pisca i prevodioca, kojima uzvisuju slobodno zidarstvo, ne ćemo trošiti puno riječi, da ih smrvimo. Upućujemo na knjigu dra Marchettia o slobodnoj zidariji i na liepo djelce Msgra Segura: *Framasuni* što su, što rade, što hoće. Tamo su razloženi smiješni obredi, al i strašne osnove slobodnih zidara. Pokazano je, kako se slažu riječi njihove s činima osobito s obzirom na ljubav bližnjega. Brnska je »Hlídka« nedavno donijela takogjer dobar članak o razvoju i o svrsi slobodnog zidarstva. (Hlídka, č. 2. 1907.) »Vrhbosna« je naša isporedila programe slobodnih zidara i hrvatskih »naprednjaka« i dokazala je, da su ti programi slični kao jaje jajetu. Najbolje je slobodno zidarstvo prikazao Msgr. Meurin u krasnoj knjizi: *La Franc Maçonerie, synagogue du Satan.* Katolička je Crkva toliko puta osudila framasunstvo ter izopćila pristaše i pomoćnike framasunske. A da je imala za to razloga, svjedoče dnevni dogagjaji. Prevodilac Lessingovih »razgovora« tvrdi, da slobodno zidarstvo nije proti vjeri. Tjera ga u laž Garibaldi, koji se zakleo, izabran za velikog meštra: »*Giuro di rovesciare, sacrificando la mia vita, la barriera, su cui i carnefici dell' umanità hanno scritto col sangue e col fango il nome di Dio*«. Dužnost je svakog čestitog katolika, da prepriječi put framasunskim rovarima, da pazi, eda se ne širi ni ova knjižica puna baš framasunskih laži. Upozorujemo i one, koji su pozvani, da se sjete riječi i naredbe Lava XIII. u okružnici: *Officiorum ac munerum.*

Naprednjaci i hrvatsko svećenstvo. Napisao jedan svećenik. Zagreb. Naklada »Hrv. katoličkog tiskovnog društva.« 1907. Cijena 20 filira.

U zadnje se doba opazilo, da se na sve strane nastoji potkopati ugled Crkve i svećenstva katoličkog. Pala je parola: Bez popova i proti popovima«. I zbilja kuje se, ruje i snuje i u novinama i u smotrama i u skupštinama proti popovima, na žalot često puta ne bez popova; jer se i neki zavedeni popovi slažu s očitim neprijateljem svoga staleža i vjere svoje. Potreba je bila suzbiti podvale, klevete i ocrnjivanje crnih duša proti najzaslužnijemu staležu u Hrvatskoj. »Jedan svećenik« se latio toga posla. Obazreo se na sekularizaciju crkvenih dobara, na lukno i t. d. i jasno dokazao bezočnost »naprednjačku«. Držimo, da nije ova knjižica pisana dosta iscrpljivo, i popularno (što je u ostalom vrlo teško) i da joj je cijena prevelika. Nu i tako ju preporučujemo svakome, da ju proširi megju svijet, što ga zalupljuju tugji plaćenici.

I. von den Driesch: »*Savršeno pokajanje*«, *zlatan nebeski ključ*«. Preveo: *A. Buljan.* Ciena 10 filira. — Vrlo je dobra zamisao bila, da se ova knjižica, koja je na drugim jezicima već

jako raširena, i na hrvatski prevede. Nije tomu još dugo, što je jedan poznat hrvatski pisac tvrdio, da se katolička Crkva zbog oproštenja grijeha tobože zadovoljava nekim vanjskim formulama. Da takovi moderni »teolozi« svoje vjersko znanje barem crpe iz ovakovih katoličkih brošurica — kad već zaziru od temeljnih bogoslovskih djela — stidili bi se svojih predrasuda. Mi bismo tu divnu knjižicu rado vidjeli u rukama svakog kršćanina, pa zato ju preporučamo osobito gospodi župnicima i katehetama, da ju en masse šire u hrvatskom narodu. Zato je i cijena tako niska, pa će se, kako čujemo, čisti prihodak primijeniti katoličkim literarnim pothvatima. Brošura se naručuje kod prevoditelja g. A. Buljana, nadbiskupskog tajnika u Sarajevu.

Institutiones philosophicae. Auctore C. Willems, S. Theol. et Phil. Doctore. Vol. I.: *Logica, Critica, Ortologica.* Treviris, Ex officina ad S. Paulinum, 1906. XXVII, 578 p. M, 7. vol. II.: *Cosmologia, Psychologia, Theol. naturalis* XVIII. 661. M. 8.

Kad se čovjek obazre oko sebe i vidi, o čemu žive moderni svijet, mora ga zazepsti oko srca. Svrnimo samo pogled na polje mudroslovlja. Što nas sve ne susreće? Skepticizam najgore vrsti, očajanje, sanjeranje, sumnja o svemu. Nema stalnih zakona, nema nepromjenljive istine, sve je samo evolucija i opsjena — to je eto odjek modernih skeptika.

Kako je pak do toga došlo, o tome nam jasno pripovijeda povjest filosofije. U XVI. vijeku u doba prevrata ostaviše učenjaci zlatnu sredinu, koju je zastupala i još uvijek zastupa peripatetsko—skolastična filosofija ili drugim imenom kršćanska filosofija. Jedni uz Engleza Baka Verulamskog zabaciše sva vrela spoznanja osim osjećanja ćutila i tako upadoše u sensualizam, materijalizam, pozitivizam. Drugi pak pod vodstvom Descartes-a udariše upravo protivnim putem. Stadoše o svemu dvoumiti tako zvanom metodičnom dvoumicom, a jedinim kriterijem priznadoše subjektivnu jasnu ideju.

Tako zabrazdiše u onaj subjektivizam, na kojem dandanas boluje na osobiti način moderno društvo. Kant, Fichte, Scheling, Hegel i njihovi nasljednici prouzrokovaše cijeli prevrat na polju filosofije.

Tako eto s jedne strane sensualisti, materijalisti i pozitivisti, a s druge idealisti i subjektivisti pripraviše ovu zlosretnu borbu i nevjerojatni metež. Jedna se naime strana bori proti drugoj i opet pristaše pojedinih sistema megju sobom, tako te se može gotovo kazati da u nekršćanskoj filosofiji opstoji toliko sistema koliko ćudi!

U ovom metežu za što se prihvatiti, u čemu moramo tražiti i naći sidro spasa! Na to nas upućuje sama riječ metež. Metež i nered nastaju ondje, gdje nema stulnih pravila, gdje svak hoće ono što se njemu svigja, što mu strastima ugagja, a ne ono, na što ga zdrav razum upućuje. Ako hoćemo dakle izaći iz labirinta moderne filosofije, moramo se obazreti za objektivnim i stalnim zakonima, moramo nastojati, kako ćemo si prisvojiti pravi i jedino istiniti svjetovni nazor i po njemu onda prosugjivati razne filosofske sisteme. Gdje pak moramo tražiti jedino istiniti i pravi svjetovni nazor, ako ne u kršćanskoj filosofiji, koja i ljudskoj naravi najbolje odgovara i u suglasju stoji sa teologijom? To je ona filosofija, kojoj je položio temelje Aristotel, a dalje razvio i usavršio sv. Toma, te se stoga i zove peripatesko-skolastična filosofija. Kad je od tolike vrijednosti u današnjem metežu kršćanska i jedino zdrava filosofija, nije čudo ako se radujemo, kad možemo ugledati koje novo djelo te vrsti. I ako istina ostaje uvijek jednaka, ipak se jedna te ista nauka može u različitim formama prikazati i prikladnije prama prilikama vremena, u kojem živimo. Ovo zadnje možemo ustvrditi o novoj filosofiji Dr. Willems-a.

Premda opstoji mnogo izvrsnih filosofskih djela kao n. pr. kod Nijemaca Pesch, Gutberlet, Lehmen, Stöckel i t. d. a kod Talijana osobito Conti, De Mandato, De Maria, Remer, ipak možemo kazati, da zbog svojih prednosti ova nova filosofija nije ni malo suvišna, već dobro dolazi svakom mladomu filosofa, a osobito onima, kojima nije pristupačan njemački jezik.

Da dokažemo naše tvrdnje, dostaje da pregledamo dva sveska ovog djela. U predgovoru svomu kaže nam auktor slijedeće: »Imprimis vero nobis in animo fuit, veterum doctrinam cum sententiis aliorum philosophorum, praesertim nostri temporis, necnon cum iis, quae scientiae naturales certo probaverint, comparare ita ut hisce voluminibus »nova et vetera« proponantur. Inde est, quod quaestiones illas, quae spectant ad historiam philosophiae vel ad scientias naturales vel ad eas res, quas veteres minus tradiderint, fusius forte ac zlatius, quam aliquibus, saltem pro libro manuali, necessarium sive iustum videatur, exposuerim«. Što je obećao, to je pisac i izvršio. Jer zbilja iz obiju knjiga izbija svestrana filosofska naobrazda i udivljenja vrijedna načitanost. Svaka je teza opskrbljena potrebitom literaturom starom i modernom, a uz to su mnijenja protivnika jasno i jezgrovito razložena a po tom pobijena. Bistrina misli i lijepa latinština spadaju takogjer megju prednosti ove knjige. Isto nam to potvrgjuje njemačka i talijanska kritika. U časopisu »Philosophisches Jahrbuch«[2]) 19. Band. 3. Heft. 1906. čitamo slijedeće: A»ber was ihm zum wirklichen Vorzuge angerechnet werden muss, und ihn ehrenvoll in die Reihe der im gu-

[2]) Herausgegeben von Dr. Gutberlet. Fulda. Verlag der Fuldauer Actiendruckerei.

ten Sinne modernen Neuscholastiker stellt, ist die ausführliche und gediegene Behandlung der Erkenntnistheorie, ist die ausgiebige Verflechtung der Geschichte der Philosophiu in den Text, ist die recht beachtenswerte Berücksichtuging der neuen und neuesten, namentlich auch neuscholastischen, Literatur, sind vor allem auch die reichen Literaturangaben, die Willems gibt«. str. 351. Slično se izrazuje »Civiltà Cattolica« Vol 4. 1906. p. 326. »Il Willems invece pur differendo dalle idee degli avversari della filosofia cristiana si mostra in esse versatissimo e nei loro scritti, specialmente in quelli di coloro, che sono oggi di più in fama. Ognuno se ne può persuader collo scorrere copiose citazioni del testo e delle note, che se hanno un difetto, è forse quello di essere talvolta troppo copiose per un corso di scuola... Copiose sono pure le nazioni storiche dei sistemi, che tanto lume danno alla teorica. Sotto questo rispetto è interessantissimo il paragrafo »Systema idealismi (p. 279 segg.) dove espone con grande maestria e confuta i diversi sistemi del Kant, del Fichte, dello Schelling, dell' Hegel, dell' Herbart, dello Schopenhauer... e dei neo-kantiani«. Hvale ga i »Stimmen aus M. L.«. 1907. 72, 5. str. 557.

Iz svih ovih svjedočanstava možemo razabrati, da je ovaj novi filosofski kurs knjiga vrlo priručna, jer s jedne strane materijal, koji se u njoj nalazi, učenik može svladati odregjena je naime za školski tekst, a s druge strane ima u svakom pitanju pri ruci sve, što mu potrebuje za zgodnu orijentaciju.

A slijedi i drugu naša tvrdnja, da naime uza svu množinu vrsnih djela u ovom pogledu knjiga nije suvišna. Jer neka od spomenutih djela i ako imaju prednosti Willemsove filosofije, ipak nijesu tako priručna, te ih učenik ne može lako svladati zbog ogromnog materijala kao n. p. filosofija Peschova; druga su opet napisana u nijemštini, pak osim što su već zbog toga malo prikladna za školski tekst, barem su za naše bogoslovce manje pristupna. Druga opet djela, koja se dandanas upotrebljavaju kao tekst školski u raznim bogoslovijama, doista nemaju prednosti, kojima se odlikuje djelo Dra. Willemsa. Nekoje manjkavosti, koje opaža »Civiltà Cattolica« n. p. da se pisac nije uvijek držao točnih definicija sv. Tome, pak da je mogao neka pitanja od veće važnosti kao što je ono *De essentia et existentia* opširnije obraditi, a druga od manje važnosti suziti, megju tolikim se vrlinama gotovo gube.

Čuli smo da se je prvi svezak već uveo kao školski tekst u mnogim bogoslovijama Franceske, Španije i Njemačke. Željeti bi bilo, da se to i po našim bogoslovijana uvede, jer bi odatle bogoslovci bez sumnje mnogo više koristi crpi, nego li iz onih knjiga, gdje se skolastična filosofija doista tumači, ali se malo ili ni malo obzira ne uzimlje na razvitak moderne filosofije i prirodnih znanosti.

Takogjer kad bi si pojedinac htio kupiti jednu priručnu knjigu, u kojoj bi se mogao obzirom na svako filosofsko pitanje orijentovati, mi bi mu priporučili filosofiju Dr. Willems-a. Do malo će izaći i treći svezak, etika.

I. C.

Kratke ocjene, preporuke i t. d.

Čas, znanstvena revija št. 4.—6.

F. Terseglav, Kaj je resnica? (S obzirom na »Povjest filosofije« dra. A. Bazale isporegjuje modernu filosofiju sa kršćanskom.) — *Dr. A. Ušeničnik*, Hipoteze in veda. (Prema modernom shvatanju nema stalne istine, sve je relativno. Nema stalne znanosti, već skup hipoteza. Pisac raspreda o koristi hipoteze za pravu znanost.) — *Dr. A. Ušeničnik*, Svobodne misli o svobodni šoli. (Obzire se na članak Fr. Terseglava u 3. sv i raspreda o slobodnoj školi.) — *Prof. Jan Magiera.* Poljska književnost v dobi propada. — *Dr. A. Ušeničnik*, Moderno svetovno naziranje in veda. (Navagja i temeljito pobija moderne svjetovne nazore o materiji i o energiji, o životu i t. d.) — *Dr. A. Ušeničnik,* Katolicizem in moderna kultura. (Analizuje misli A. Ehrharda, razvijene u knjizi *Katholisches Christentum und moderne Kultur.)* — *Dr. J. Wagner*, Zle misli o demokraciji. (Navagja neke misli, kojima donekle osugjuje demokraciju). — *Dr. A. U.*, Nekaj odgovora. (Odgovara dr. Wagneru, braneć demokraciju). — *Fr. Terseglav*, Giosuè Carducci. (Lijepa književna študija o znamenitom pjesniku.) — *Dr. Fr. Grivec*, Ivan Grozni in Rim. (Povjesna rasprava o pokusu sjedinjenja s Rimom.) — *Dr. A. Ušeničnik*, Katoliški modernizem. (Razglaba nazore i stranputice katoličkih »modernih«, obziruć se osobito na Fogazzarov roman »Il Santo«.) Lijepih članaka ima i više pod rubrikom »Obzor«, kratkih crtica, književnih prikaza i t. d. *Čas* je sve ljepši i zanimljiviji.

Dom in Svet št. 5 i 6. *Dr. Alfonz Levičnik*, List iz zlate knjige. (Ulomci iz knjige: *History of the dioecese of Sault Ste. Marie and Marquette i t. d.* Djelovanje znamenitih slovenskih biskupa i dr. trudbenika u Sjedinjenim državama.) — *I. M.*, Henry Wadsworth Longfellow. (Kratka studija o američkom pjesniku prigodom stoljetnice njegova rogjenja.) — *Viktor Steska*, Janez Bilc, slovenski pi-

satelj. (Lijepa književna študija). *Dr. Niko Županić*, Jovan Cvijić. (Biografska študija). Osim toga obilje krasnih pripovijesti, uspjelih pjesama i t. d.

Kršćanska obitelj 3.—4.

O. R. Glavaš, Osoba Isusa Krsta. (Zgodna suvremena rasprava o Spasitelju našem Isukrstu u svjetlu kršć. objave, ter o vremenu prije dolaska Isusova.) — *O. I. B*, Vječne istine. (Raspreda vječne i neprolazne istine i potkrepljuje ih primjerima.) — *B. M.*, O slušanju sv. mise. (Kako se i s kakvom nakanom ima slušati sv. misa? Ne bi škodilo, da mnogi, mnogi proštiju one retke, ne samo seljaci i radnici.) Dobre su i druge stvarce, poučne crtice i pjesme, vjesnik i t. d.

Kršćanska škola br. 6.—10. donosi par lijepih, praktičnih članaka. Ističemo: *J. Schneider*, Zornost u zemljopisnoj obuci. — *A. Messner*, Zašto ima toliko zločeste djece? (Vrlo zgodna i promišljena rasprava.) — *Josip Marić*, Gojimo dobra načela.

Jednu bismo rado prikričati: neka »Kršćanska škola« budno prati pisanje ostalih hrvatskih pedagoških listova, pak svagda pobija njihove krive nazore. Neka prati i pisanje n. pr. »Pobratima« i dr., pa neka upozoruje na stranputice. Tako će biti »K. Š. i zanimljivija i bolje će odgovarati našim potrebama.

Luč. Izašao je već br. 8. Ne treba nam spominjati obilje lijepih članaka, što ih je donesla »Luč« dosele. 8. se broj bavi u dva članka gjačkom organizacijom, osobito skorim sastankom u Zagrebu. Lijep je članak *Fr. M.* »Nešto o dogmama jednobitnjaka,« u kojem pisac raspreda dogme monistične. Zgodan je takogjer člančić *Joze Gardoškoga*, Nešto o komentima ili repaticama. »A dobro je došao i prevod *Bertrimova*, Lourdes i savremeno čudo.« Nu najzgodniji nam se čini članak o slobodnoj školi, gdje pisac obara apsurdne tvrdnje »Hrv. djaka«. I crtice su i pjesme uspjele, a na mjestu su i ostale stvari.

Držimo, da će se »Luč« naskoro tiskati u 2000 komada. Samo napred!

Voditelj v bogoslovnih vedah. zv. 2. *Jak. Markošek*, Simbolika starozakonskih daritev. (Raspravlja uopće o žrtvama, pak napose o nekrvnim i o krvnim žrtvama u starom zavjetu.) — *F. K.*, Zvonovi in zvonjenje. — *Dr. A. Medved*, Zgodovina slovenskega cerkvenega govorništva. (Raspreda o Slomšku i o njegovim vršnjacima) — Obilato je praktično bogoslovlje (pastirstvo, liturgika i katehetika), crkveni ljetopis i t. d.

Vrhbosna, katoličkoj prosvjeti. Br. 5.—9. Glagoljica i hrvatska štampa. (Prikazuje napadaje hrvatske ali-katoličke i »naprednjačke« štampe na sv. Stolicu prigodom zadnjega dekreta o glagoljici. Rasprava je ova pretiskana i posebice, pa ju preporučujemo svakomu čovjeku dobre volje.) — *Ivan Jablanović*, Vikarijat solunski ili papinska vlast na Balkanu. (Zanimljiva povjesna rasprava.) — Škola bez Boga. (Odlomak iz pastirskog pisma Msgr. Delamaire-a) — Naprednjaci i kršćanska vjera (Kako stoji naprednjački program prema kršćanstvu? U kratko je u glavnom sve protresao jedan svećenik u brošurici, koju je pretiskala »Vrhbosna«) — Sin radnika. (Prevod iz franc. lista »Croix«.) — *Dr. I. Dujmušić*, P. Wasmann u Berlinu. (O predavanjima, što ih je taj znameniti isusovac držao u Berlinu.) — Njihov bog. (Dokazuje, da je Haeckel kradljivac, od koga kradu hrvatski kradljivci.) — Slobodnozidarski majmuni. (Isporegjuje programe slobodnih zidara i hrvatskih »naprednjaka« i dokazuje, da su istovjetni »Naprednjaci« su majmuni, koji oponašaju framasune.) Lijepi su i drugi članci i pjesme, obilat »Vjesnik« i t. d.

Zora št. 6.—8. — *v*, Ali smo brezdomovinci? (Dokazuje, kako je lud prigovor, da su katolici bezdomovinci. To bi mogla prouzročiti vjera ili Crkva ili etika katolicizma. A ipak ništa to ne priječi, da čovjek bude rodoljub. Na koncu odgovara na upit: jesam li prije kato lik ili narodnjak?) — *I. Puntar*, Nekaj misli o splošnl organizaciji in skupnem, enotnem vodstvu vsega slovenskega dijaštva. (Preporučujemo te misli i hrvatskom gjaštvu.) — *Korantov*, Mens sana in corpore sano. (Usvajamo i preporučujemo i našim mladim prijateljima, neka paze i na tjelesno zdravlje, da im bude krepči duh.) — *Philaleth*, Misli in mnenja. (O krizi u družbi Ciril-Metodovoj.) Ima još i dobrih članaka i crtica i pjesama.

Gazeta Kościelna nr. 12.—22. *Ks. pleban Pankracy*, Duszpasterze a wybory. (Razglaba dužnosti duhovnih pastira s obzirom na izbore.) — *X. Dr. K. Wais*, O rozwoju gutunków, (Raspreda Darwinovu teoriju. Ne bi škodilo, da uredništvo »Hrvatske Smotre« prouči ovu raspravu, eda bolje upozna bradu »krapinskog čovjeka«.) — *X. Józef Mazurek*, Piękności Ewangelii. (Lijepo razmatranje o ljepoti Evangjelja.) — *Dr. I. Leciejewski*, Liturgija słowiańska w Chorwacyi (Kratki pregled borbe za glagoljicu i za narodni jezik u crkvi u Hrvatskoj. Potkrala se piscu pogrješka na str. 208. *Soluna pod Spljetem* nije *Soluna*, već *Solin*. Držimo, da će braća Poljaci, a i samo uredništvo »G. K.« drukčije odsele suditi o našem crkvenom jeziku i o hrvatskim težnjama.)

Hlídka č. 4. 5. 6. *Jan Stanek*, K revisi rozvodového zákonodárství ve Spojených Státech. (Razlaže grozne posljedice zakonodavnog hiperliberalizma u ženidbenim stvarima, napominje pokuse, da se stane na put zloporaba.) — *Alois Koudelka*, Knihy »Matice Hrvatske« za rok 1906. (Kratak, ali zgodan prikaz

kjiga »M. H.«) — *V. Lankaš*, Nižši psychismus a zodpovědnost. (Raspreda o problemu odgovornosti, napose o fisiopatološkom problemu, o kažnjivosti, o centrima plhihičkim odgovornosti i t. d.)

Osim toga donosi »Hlídka« nastavke nekih rasprava, razne druge članke, osobito obilate »Posudky« i t. d.

Katolickij Shid, organ ukrajinskoj bogoslovnoj molodiži. r. IV. v. 1. *V. S.*, Rozum či istinkt. (U lijepoj raspravici odgovara na pitanje: javlja li se u djelovanju životinja razum ili instinkt?) — *Tarnavskij Jakiv*, Moderni naprjami v katoljickij eksegezi. (Vrlo načitani pisac raspreda u početku podulje rasprave o genezi modernih smjerova u kat. eksegeri, o nauci crkvenoj o nadahnuću i neprevarljivosti sv. Pisma i t. d. Suradnicima našeg priloga osobito preporučujemo, ovu radnju. Osim naobraženih ondje radnja preporučujemo, tko zna engleski: *Rev. Wiliam Barry, The higher criticism.* London and Edingburgh 1906. — *Josif Kocilovskij*, Prečista Diva Marija spiwidkupiteljka rodu ljudskogo. (Lijepo razlaže, zašto se s pravom B. D. M. može zvati suotkupiteljicom ljudskog roda.) *V. Plašoveckij*, Materijalizm, jego počatok i kinec. (Raspreda povjest materijalizma, raščinja materijalističnu nauku uopće, a posebice o duši.) Osim toga ima u ovom svesku nekoliko pjesama, te propovijedi, dalje vijesti *Z cerkovnoga žitja, Z našogo žitja* i dobra bibliografija. Osobito ističemo člančić *Borba o glagolicju v Horvatii* što ga je napisao naš mladi prijatelj *I. Vančik.*

Lijepa ova bogoslovna gjačka smotra izlazi u Lavovu ul. Kopernika, 36.

Kronika dyecezyi Kujawsko-Kaliskiej. Časopis se taj bavi poslovima K.-K. dieceze, a donosi odredbe biskupijske, dekrete sv. Stolice, povjesne crtice, putopise i t. d. Vrlo je prikladan članak: *Kardynal Manning a podstawy życia spolecznego,* gdje navagja temeljite nazore velikoga crkv. dostojanstvenika.

Kronika izlazi mjesečno u Włoławku (Królewstwo polskie), a uregjuje ju *dr Ks. P. Czapla*

Niva, časopis posvjačena spravam cerkovnim i suspiljnim č. 5 — 11. *On. Voljanskij*, Zamitki z teoljogično-medičnoj carini. (Aktualna rasprava o čudesima Isusovim o boženstvu svećenstva i o higijeni religije, kojoj su priznali i ateisti, da je jedno od najuspješnijih sredstava u liječenju.) — *Ukrainec*, »Himn do sotani«. (Razlaže poznati himan satoniod Carducci-a.) *O. Amvrozij Redkevič*, Empirizm konsekventno provedenij. (Raspreda, dokle dovodi empirizam, akp se provede dosljedno.) *O. Epifanij Rozdoljskij*, Kvestija socijaljno-politična i stanovišče duhovenstva zgljadom njei. (Zgodan referat s dekanatskog sastanka o socijalno-političnom pitanju.) *O. V.*, Nauka i žitije v oboroni katolickoi cerkvi (U I. članku raspravlja o F. Brunetieru, a u II. o katol. vjeroispovijedanju u žitotu.) — *O. V.*, Borba o narodnu školu v Avstrii. — *O. I. Čornodolja*, Cerkov i deržava. (Lijepa i zgodna rasprava o napremici Crkve i države, o katoličkom i liberalnom stajalištu, o megjusobnoj pomoći Crkve i države i t. d.). Osim toga ima i obilji drugih članaka, propovijedi, vijesti i t. d.

Przegląd Powszechny 1904. nv. 280. z. 4.

I. E. Ks. Arcibiskup Teodorowicz, Wobec zbliżających się wyborów w Galicyi. (Vrlo lijepo i temeljito, kako to već znade učeni dostojanstvenik crkveni, raspreda uoči izbora o pravima i o dužnostima svakoga pojedinca, o potrebi organizacije, o pučkim skupštinama i t. d. Zgodno kaže, ističuć potrebu gogornika na pučkim skupštinama: »Znakomity biskup Ketteler miał powiedzieć, iż św. Paweł gdyby żył w naszych czasach, zostałby dziennikarzem .... z większem jeszcze prawdopodobieństwiem chciałbym twierdzić, iż św. Paweł odwiedzałby wiece«. (str. 18*) Dobro bi bilo, da i mi Hrvati uzmemo k srcu umne riječi nadbiskupove, pa da pripravljamo svoj puk na ono, što će doći, da nam poslije ne bude prekasno.) — *Ks. Jan. Pawelski*, Nova synteza Ehrharda. (Raspravlja o nazorima, što ih je razvio poznati prof. Ehrbard u knjizi: *Katholisches Christentum und moderne Kultur.*) *Dr. Włodzimierz Czerkawski*, Dzisiejsza akcya liberalizmu (Ističe djelovanje liberalizma na raznim područjima. Dokazuje neosnovanost borbe proti Crkvi. Prikazuje osobito djelovanje liberalizma u Franceskoj od Gambette dosele.) — *Ks. Feliks Hortynski*, Teorya rozwojowa a katolicyzm. (Raspreda o knjizi isusovca Wasmanna. *Die moderne moderne Biologie und die Entwicklungstheorie.* Ističe osobito, kako su Haeckel i njegovi pozdravili Wasmannovo djelo) — *Ks. Leonard Lipke*, Międzynarodowe ustawodawstwo robotnicze na kongresach Berneńskich. (U ovome svesku raspravlja pisac o raznim kongresima radničkim i o pokuslma, kako da se zaštiti radništvo i olakša mu se trudi teret.) — *Ks. Aleksander Mohl*, Obecny ruch rozwodowy w Austryi. (Razlaže, kako je u Austriji nastao pokret za razvod ženidbeni. Ističe činjenicu, da u tome pokretu glavnu ulogu igraju židovi i loža.)

»*P. P.*« nr. 281. z. 5. *Ks. K. Czaykowski.* Zwycięski rząd francuski. (Razmatra razvoj dogagjaja u Franceskoj, napominje sve pothvate franceske vlade, eda oslabi, istrijebi Crkvu. Zaman napor slobodnih zidara! Crkva je sinula i pred očima skrajnih protivnika kano pobjednička sila, jaka, da Franceskoj dade novi konkordat. Preporučujemo tu raspravu osobito onima, što ih zalugjuje profesor Nodilo u »Savremeniku«.) — *Dr. Stanisław*

Weiner, Teren polityki kolonialnej Niemiec. (Razglaba o neuspjehu njemačke kolonijalne politike i o razdoru katoličkog centruma, Poljaka i socijalista ter njemačke vlade.)

Dr. K. W. Kumaniecki, Pierwszy austryacki kongres ochrony dieci. (O vijećanju i o doumcima toga kongresa, koji se obdržavao 18—20. ožujka. o. g. Hoće li se Hrvati katolici maknuti, da očuvaju »poklad budućnosti«, nevinu djecu, na koju sa svih strana vreba pogubna mora? Slaba je nada Mladež započinje, oduševljava se, bori, a starež — gleda iz prikrajka . .) — *Ks. Hortynski* nastavlja svoju rasprаru o Wasmannovoj teoriji, a *Ks. Lipke* prikazuje u II. odsjeku kongrese radničke obdržavane u Bernu 1905. i 1906. Obilat je i u ova dva broja pregled književnosti, razne vijesti i t. d. K tomu ima u 4 sv. odlomak drame i prevoda Ilijade.

Świat Słowiański v. III. ur. 28 *Zygmunt Gloger*, Z dwóch światów słowiańskich. (Rusi i Poljaci. Poljska se oslanjala na kulturu, na narodne običaje i slobodu; Rusija na silu mača, pesti, pravoslavlja, birokracije i ukaza. Vrlo lijepo završuje pisac: Slavenstvo mora misliti samo o sebi. Da odoli germanizaciji mora biti jako. Sva budućnost, dobrobit i sila Slavenstva stoji u tom, da u njem zavlada ne ideja državnog apsolutizma, koji je doveo najveću vlast slavensku do anarhije i revolucije, već ideja narodne slobode, individualnog razvoja narodnog, na podlozi domaćih običaja, dugovjeke kulture i knjige, ideja uzajamnog štovanja narodnih prava s bratskim napremicama unutra, a s političkom solidarnosti prema vanjštini.) — *Nieczuja*. »Dwa życia samodzielne w jednem państwie«. (To je deviza Poljaka u Rusiji. Pisac lijepo raspreda megjusobne napremice naroda u Rusji pa s pouzdanjem kliče: »Nijemci si moraju izbiti iz glave, da će im se Slaven dati nadvladati . . Rod ljudski mora żadobit jednakost za sve u obliku prava i doći do srećnog udesa, eda se ostvari — Kraljevstvo nebesko . . . Kao kršćanin vjerujem u tu natprirodnu težnju ljudstva i u njegovo neprestano preobražavanje na bolje. Nu i u to vjerujem, da će samo narodi, koji vrše moralnu dužnost ojačati i zadobiti potrebnu moć i znanje, a narodi, koji izbjegavaju tu obvezu, postat će ovisni o drugima i zginuti«. Mislimo li mi Hrvati na to? Misle li oni, koji nastoje u hrvatskom narodu iskorijeniti moralne principe?) — *A. Gryzmala Siedlecki*, Anton Czechow. (Ulomak literarne študije o znamenitom ruskom piscu.)

Wojski, Przywileje czynownictwa w królewstwie polskiem. (Izbraja povlastice, što ih uživaju činovnici Rusi, koji služe u kraljevstvu poljskom.) — Korespondencija, pregled štampe, kronika.

»*S. S.*« *nr. 29. Zdzisław Marycki*, Najsłabsze miejscu Słowiańszczyzny. (Ističe zadaću Poljaka i Hrvata, predočuje borbu Kašuba i štajerskih Slovenaca s Nijemstvom). — *Dr. Stanisław Zdziarski*, Uczeni polscy w Petersburgu. (Raspreda o poljskim humanistima, matematicima i prirodnicima, ter liječničkim učenjacima u Petrogradu.) — *Jerzy Moszynski*, Przyczynek do wyświetlenia historyi Królewstwa polskiego 1815—1841. r. — Projekt autonomii Królewstwa polskiego. — Pregled štampe. — Kronika.

Vlast, č. 6—8. *Moravan*, Dalila a moderna. (Kritika romana, što ga je napisao svećenik B. Kovařík, koji je zabrodio posve strujom reformnih katolika, pa udara na crkveni formalizam, jer da uništuje pravu živu vjeru izvanjskim kojekakvim obredima i t. d. Kritičar raščinja tvrdnje pišćeve i dokazuje im neosnovanost. Dobro bi bilo, da Hrvati proštiju lijepu tu kritiku, na koju su se žestoko oborili češki moderni; jer i u nas ima nazora Dalilinih.) — *Vaclav Lefler*, Zrcadlo prof. Masarykovi. (Za nas osobito znamenita rasprava, jer je Masaryk učitelj naših »naprednih« rušigrada. U I. odsjeku prikazuje pisac sud protestanski o Masaryku, u II. sud katoličkih apologeta. Ni jedan ni drugi nije baš laskav.) Osim toga donosi »Vlast« nastavke rasprava, pripovijesti pjesme i t. d.

Vychovatel č. 6—11. donosi nastavke o slobodnoj školi, o filosofiji Volterovoj, o laičkoj moralci franceskoj i t. d. Osim toga *I. Kašpar*, Život — důkaz jsoucnosti Boži. (Jer opstoji život, mora imati i svoj uzrok, a taj može biti samo živo biće. Pobija pisac nazore Haeckelove i dr. — *Fr. Horáček*, Autorita. (Temeljita rasprava o povodu i o znamenitosti autoriteta.) — *Fr. Neliba*, Comte a jeho kult humanity. (O nazorima nesrećnoga osnivača positivizma.) Osim toga ima i drugih članaka i vijesti, učiteljskih i katehetskih priloga i t. d.

Der Gral H. 7. 8.

L. Krapp, Dichtungen L. Rafaels. (Zgodna literarna studija.) — *Herm. Herz*, Wie bringen wir die Dichter unter das Volk? (Vrlo lijepa raspravica, prikladna i za naše strane. I u nas se širi darvinizam i materijalizam, i u nas puk ne razumije pjesnika, Mislimo i mi, kako ćemo puk predobiti za čitanje dobrih pjesama. Treba nam dobrih listova, treba dobrih pučkih knjižnica i dobrih predavanja. Odgovaraju li naši belestrički listovi svojoj svrsi?

»Gral« donosi lijepih pjesama i t. d., pa ga iznovice preporučujemo osobito mladim prijateljima.

The Month, a catholic magazine. April 1907. *I. G.* The Shepherd and the Flock. (Crta vlast pastira pape prema katoličkome stadu s osobitim obzirom na franceske dogagjaje.) — *Rev. P. de Vregille*, The Contrast of English and French concepts of Phisical Theories. (Prikazuje, u čem se razilaze fran-

ceski učenjaci od konservativnih ingleskih na fizičnom polju.) — *Rev. J. H. Pollen*, Mari Queen of Scots and the Babington Plot. (Prvi dio povjesne rasprave o poznatoj zavjeri Babingtonovoj.) — *N. N.*, A Pilgrim of Eternity. (Nastavak pripovijesti.) — *Rev. Herbet Thurston*, The early Cultus of the Blessed Sacrament. (Znameniti podaci o ranom štovanj presv. oltarskog otajstva.) — *Rev. Alban Goodier*, The Society of Iesus and Education. (Nastavak.) — *Emily Hickey*, Lois. (Nastavak pripovijesti.) — Flotsam and Jetsam. — Rewiews. — Short Notices. — Magazines.

The Month. May 1907. *Rev. Sydney F. Smith*, Mr. R. I. Campbell and the New Theology.) (Prikaz knjige i sustava Campbellova, koji zabacuje sv. Trojstvo, uči panteizam i t. d.)

Lucy Wyalth Papworth, Laundry Workand Legislation. (Raspravlja razne ustanove i odredbe o pranju.) — *Marcus K. Ambrose*, Ferdinad Brunetière. (Lijepa rasprava o velikom katoličkom misliocu.) — *I. G.*, Galileo. (Raspreda o parnici Galilejevoj, dokazuje neosnovanost podhvata proti Crkvi radi Galileja.) — *Countess de Courson*, A Royal Recluse. (O sudbini Lujze Marije, kćeri Ludovika XV.) — *Virginia M. Crawford*, St. Bernardine of Siena in Art. (Zanimljiva umjetnička raspravica.) — *Alfred Marks*, Further Light on Oates' s Plot. (Povjesna rasprava o zavjeri Oatesovoj.) — Lois. — Flotsam and Jetsam i t. d.

Stimen aus Maria — Laach, H. 2.—5.

I. Bessmer S. I., Scholastik und moderne Philosophie. (Povodom napadaja L. Günthera i E. L. Roya na skolastiku, razglaba učeni pisac o svrsi i o metodi skolastičnoj, raščinja i pobija prigovore proti skolastici, konačno dokazuje malu vrijednost moderne filosofije, koja hoće du uništi skolastiku.) *H. Pesch S. I.*, Das christlich-sociale System der Volkswirtschaft. (Završetak krasne socijološke rasprave.) — *M. Meschlr, S.* I. Bildung des Herzens. (Jasno razlaže pisac pojam srca u psihološkom smislu; razlaže razloge, s kojih nam je osobito oplemenjivati srce; konačno navagja sredstva naravna i nadnaravna. Raspravu tu preporučujemo pažnji prijatelja, osobito uzgojitelja.) — *H. Koch S. I.*, Zum gewerblichen Frieden. — *V. Cathrein*, Di socialdemokratische Familie der Zukunft. (Obje te socijološke rasprave preporučujemo osobito onima, kojima je na srcu boljak radništva; naročito drugu.) — *C. A. Kneller S. I.*, Raffaels Disputa. (O slici Rafaelovoj, o kojoj se već toliko pisalo i raspravljalo.)

H. Haan, S. I., Der deutsche Monistenbund. (O savezu monista, osnovanu u Jeni, komu je počastni predsjednik Haeckel. Pisac raspreda o svrsi »Mnonistenbunda«: I. uništiti ualtramontanizam i ortodoksiju, II. zastarjelomu kršćanstvu suprotstaviti duhovnu silu s novovjekim svjetovnim naziranjem. Pisac dokazuje apsurdnost i neosnovanost monističkog naprezanja.) — *H. Hofmann S. I.* Welträlsel und Materialismus. (Raščinja poznate Haeckelove Welträtsel i pobija materijalističke zablude. Poznato je, da je neki Janušić neke godine u »Obzoru« — pobožnom katoličkom »Obzoru«, uzdržavanu popovskim novcem — pozvao hrvatski narod, da se pretplati na Welträtsel, što ih je preveo. Preporučujemo lijepu raspravu isusovca Hofmanna o tome »momumentalnom« djelu kumira naših »naprednjaka«.)

I. Bessmer S. I., Rosmini und Rosminianismus. (Život i filosofski nazori znamenitog ontologista. Preporučujemo tu raspravu onima, koji su se radi Rosminija srdili i na našu smotru.) . . . Osim tih ima i drugih lijepih rasprava, recensija i t. d.

Zeitschrift für katholische Theologie II. Quartalheft 1907.

I. Stufler, S. I., Die Sündenvergebung bei Origines. (S obzirom na neke tvrdnje Döllingerove i Harnackove raspreda umni profesor dva pitanja: što misli Origen o Crkvi; može li i mora li opraštati grijehe pokajniku, ter da li barem za veće prestupke za uvijek izlučuje grješnike iz svoga krila? Na osnovu spisa Origenovih dokazuje, da je Crkva na istoku i na zapadu opraštala najteže grijehe skrušenim pokajnicima.) — *E. Dorsch S. I.* Die Wahrheit der biblischen Geschichte in den Anschauungen der alten christlichen Kirche. (Pisac raspravlja u ovome svesku o antiohijskoj školi i o njezinom tumačenju sv. Pisma.) — *Dr. H. Schrörs* Leo X., di Mainzer Erzbischofswahl und der deutsche Ablass für St. Peter im Jahre 1514. (Lijepa povjesna apologetska rasprava, koja nosi jasno svjetlo u dosta zamršeno pitanje.) — Obilate su i ovomo svesku recenzije i analekte.

Razón y Fe, revista mensual redactada por padres de la compañia de Jesus. 1905. T. 17. Num. 4. April. *L. Murillo*, El cuarto Evangelio y la critica contemporanea. (Lijepo raspreda i raščinja nazore modernoga kriticizma o evangjelju sv. Ivana, osobito nazore Harnackove, Jülicherove ter Loisyeve.) — *R. Ruiz Amado*, Cuestiones pedagógicas. (Nastavlja započete pedagoške probleme.) — *N. Noguer*, Sobre estadistica de huelgas. (Razglaba o početku radničkih *štrajkova* i o statistici u raznim krajevima, posebice u Španjolskoj.) — *P. Villada*, La real orden de 28 de Febrero solre el matrimonio civil. (Raspravlja o nekoj naredbi, gdje župnik ni biskup nisu htjeli dati isprava za gragjansku ženidbu, da ne opterete savjest.) — *E. Ugarte de Ercilla*, Metodo de psicologia experimental. (Na pitanje: može li se eksperimentacija primijeniti na psihologiju, navagja razna mnijenja, pa doumljuje, da možeš obzirom na sjetila, koja su organ osjećanja i t. d.) — *L. Navás*, Por los mu-

seos ke Europa. (Bilješke i uspomene s puta u Beč, u Bruselj i t. d.)

— — — — T. 18. Num. 1. Mayo 1907.

V. Minteguiaga, La inmoralidad pública y la legislación vigente. (Drugi dio rasprave, započete u svesku od ožujka. Raspreda o zavodnicima i o nemoralnim kućama i pozivlje sve Španjolce, da ustanu složno proti nemoralu i u štampi i u životu. Javno će mnijenje biti oslon i državi, da uzmože laglje i oštrije postupati proti širiteljima nemorala.) — *I. M. Aicardo*, Lope de Vega, sacerdote y poeta. (Nastavak studije o velikom pjesniku.) — *R. Ruiz Amado*, Las universidades Alemanas. (Prispodablja universe njemačke sa španjolskim, ističuć osebine njemačkih sveučilišta.) — *E. Ugarte de Ercilla*, Boletin de Eilosofia. (Prikazuje neka djela filosofska.) — *M. Garate*, Un punto de teologia mistica. (O molitvi, što ju spominje sv. Tereza u listu svome ispovjedniku P. Rodrigu Alvarez.) — *Juan M Solá*, El derecho de enseñar. (Zgodna savremena rasprava o pravu na školu i na podučavanje. Pisac navagja razna mnijenja i sustave, eda učvrsti sustav kršćanski: djeca pripadaju u prvom redu roditeljima, koji ju moraju odgajat. Državi ne pripada pravo podučavat, već je za to osnovana Crkva.)

— — — T. 18. N. 2 Junio.

L. Murillo, Valor historico del cuarto Evangelio. (Dok je u 17 sv. dokazao autentičnost Ivanova evangjelja, dokazuje u ovome proti Baueru i Loisyju, da ovo evangjelje nije svijesna izmišljotina; proti Holtzmannu, da nije poktrinalna evolucija; proti Bernardu Weissu, da nije ampliacija.) — *Saj*, Un gran artista. (Nastavak biografske studije.) — *N. Noguer*, Los fines de la organizacion profesional obrera. (Razlaže, što mora a što ne smije biti strukovna organizacija radnička; ističe strukovne i ekonomske svrhe, za tim odgojne i zabavne, pa vjerski uzgoj; a konačno navagja riječi pape Pija X, koji preporučuje osobito moralno usavršivanje.) — *A. P. Goyena*, La Santa Sede y el Gobierno francés en el asunto Montagnini. (Istakavši postupak franceske vlade s papinim poslanikom, dokazuje, da se je franc. vlada ogriješila o diplomaciju, o ljudnost i o pravednost. Konačno napominje rezultat svega postupka.) — *R. Ruiz Amado*, Las universidades alemanas (Nastavlja i piše o slušateljima sveučilišnim, o njihovim prilikama i životu, te o profesorima) — Ima i drugih člauaka, vijesti, recensija i t. d

Revue des sciences philosophiques et theologiques N. 2.

M. Gillet O. P. Les éléments psychologiques du caractèra moral d'aprés Aristote (Raspreda o lakoći u djelovanju (habitus) i o raspoloženju (dispotio) ter o moralnom karakteru prema Aristotelovim spisima.) — *A. D. Sertillanges*, L' idée de création dans saint Thomas d' Aquin. (Razglaba osobito pitanje, je li moguće stvorenje od vijeka.) — *R Garrigon-Lagrange O. P.*, Le Dieu fini du pragmatisme. (Dokazuje apsurdnost hipoteze pragmatista o omegjašenosti Božjoj.) — *A. Roussel*, La theologie brahmanique d' après le Bhâgavata Purâna. (U prvom dijelu ove rasprave razvija teoriju brahmansku o biti Božjoj. Ova je rasprava vrlo zanimljiva i za nas). — *M. I. Lagrange, O. P.*, Où en est la question de l' Alphabet? (O postanku pisma i o prelazu od jednoga naroda k drugomu.)

Zanimljivi su i drugi članci, po gotovo psihološki o emociji, o strastima i o vjerskom čuvstvu, pak o povjesti kršćanske nauke i t. d.

La Revue Slave T. III. n. 2. *Jean Simienski*, Mémoire historique Polonais. — *Jan Vaníček*, La Bohéme et les Elections. — *Hermione Poltoratzky*, Marfa Posadnitza. — *Ivan Koriak*, La Bosnie-Herzégovine sous le joug autrichien. (Pisac i u ovome svesku pokazuje očito slavosrpske papke. A pokazuje ih i) *Zvonimirovitch* (canis a non canendo), En Croatie. (Slavosrb sanjari o nekakvom jugoslavenskom carstvu i t. d.) -- *E de la Chanonie*, Contes Serbes. (Veliko je pitanje, jesu li to baš srpske pripovijetke; jer se zna, da je Vuk (nomen omen) posugjivao u nepovrat hrvatske narodne pripovijetke i izdavao ih pod srpskim imenom.

Revue Slave, glasilo slavolatinskog saveza, nema suradnika Hrvata. Ako i jest koji po krvi Hrvat, al nije po srcu. Hoće li se naći ljudi, koji će znati odmetnicima očitati bukvicu, a tugjemu svijetu reći istinu i oprati porugu sa hrvatskog imena? Hoće li se ko ugledati u Eugena Kvaternika, koji je Francezima bio otvorio oči? — — —

Svaštice.

Svi u Zagreb! Tko se ne sjeća trsatskoga sastanka? Tko se ne sjeća onog velikog časa, kad se mala šačica oduševljene mladosti kod svetišta Gospina zavjerila, da će zadušiti hrvatski jal i složno raditi za Boga i za Hrvatsku! Oduševljen je bio onaj čas. A hvala Bogu, zavjera ne ostade prazna riječ. Ako i tiho i polako al ustrajno i čvrsto priklanja se brat k bratu, sinovi se jedne majke približuju, organizuju. Spajaju ih najsvetije sveze, kojih nitko ne može oslabiti. Šačica ih je bila na Trsatu, a sada su stotine. I evo još godina ne uminu, a braća hoće da ponove zadanu riječ, da izmijene opet misli, da se dogovore o daljnom djelovanju. Na Trsatu bijahu većinom bogoslovi, a sada se spre-

maju osobito katolici svjetovnjaci, i akademičari i gimnazijalci. Na Trsatu bijaše samo nekoliko Slovenca, a sada će i Hrvati i Slovenci listom pohrliti u bijeli Zagreb.

Zagreb je srce Hrvatske, al žali Bože srce rastrovano. Veselimo se, da mladež hrvatska hrli baš u to rastrovano srce. Veselimo se, jer se nadamo pouzdauo, da će mladež zanosna i nepokvarena zadahnuti srce Hrvatske novim, svježim životom. Mladež će pokazati Zagreb-gradu, da još žive duh hrvatskih djedova: da angjeo Hrvatstva bdije nad Hrvatskom. Hrvatska će katolička mladež pokazati, da joj vjera katolička nije apstraktni pojam; da joj hrvatsko ime nije igračka; da joj hrvatska prošlost nije bajka.

Mi od srca pozdravljamo sastanak hrvatsko-slovenske katoličke mladeži. Želimo, da imućniji katolici pruže podatnu ruku i pomognu na sastanak svima, koji bi htjeli. Mladim svojim prijateljima prikričavamo: Svi 4./8 u Zagreb! Pokažite tamo šačici odmetnika, da ste ponosni i vjerni potomci hrvatskih djedova, koji življahu i umirahu za Isusa i za Hrvatsku! Svi u Zagreb! Pripravite tlo, ne bi li Bog dao, da do ljeta svi pohrlimo na općeniti hrvatski katolički sastanak.

Dosta! »*Zapewne, jeżeli sobie wezmiemy.. Chorwata, wyklinujacego Serba, który jest jednego z nim jezyka, ale innego wyznania* ...« Tako poštovani »Świat Słowiański« 1907. nr. 29. str. 344., a malo niže: »... *sa Chorwaci, wiudzucy o tem, że jest tylko jeden naród serbóchorwacki*..«

Čitali smo take klevete i neistine u tugjim jezicima, u protuslavenskim glasilima. Krv nam je kipila, al se nismo čudili. Dobro poznamo moralnu snagu hrvatskoga imena. Boje ga se, boje diplomati i velike vlasti. Sjećamo se, kako je proti hrvatskomu imenu nedavno prosvjedovala i sama matuška Rusija. Ne čudimo se tomu, al se moramo čuditi onima, koji nas poznaju, a ipak nas teško vrijegjaju. Paklena je kleveta, da Hrvat proklinje Srba radi vjere. Hrvat pušta s mirom Srba, neka se razvija, neka napreduje u svojoj zemlji. Da, Hrvat i podupire Srba, gdje i koliko mu je moguće. Znano je, koliko je Hrvatâ orosilo kralju Srbiju i u ratu 1875, pa i u srpskobugarskom ratu. Nu Hrvat traži i ima pravo tražiti, da Srb ne dira u Hrvatovu djedovinu, da ne skvrni njegovih svetinja, da ne truje naroda njegova. I ako Hrvat dade po prstima nezvanomu svatu, hoće li to reći *wyklinać Serba*? Neka se braća Poljaci obazru oko sebe, neka malo vide, što oni rade s katoličkim Rusinima, pa neka metu ispred svojih vrata.

Neistina je, da i jedan Hrvat znade, e opstoji *tylko jeden narod serbochorwacki*. Nikad takav narod nije opstojao i ne će opstojati. Po naravnom zakonu svaki narod ima pravo na svoje vlasništvo, a u to spada i narodno ime. Mi smo Hrvati bili, jesmo Hrvati i ostat ćemo Hrvati, dok bude jednoga. Uz nas je bilo Srba od pamtivijeka. Došli smo na jug mi kao Hrvati, oni kao Srbi. Hrvati su osvojili i osnovali jaku državu, Srbi su isprosili kus zemlje, gdje su se naselili. Hrvati su se priljubili Crkvi katoličkoj, usisali katoličku vjeru i prosvjetu. Srbi su se odmetnuli od Crkve katoličke i usisali bizantinstvo. Vijekove su nas dijelile kulture, dijelile su nas ćudi i težnje. Hrvate je kasnije pocijepala nova vjera i politika, Srbi su ostali ujedinjeni, al i skučeni. Dok se dizala hrvatska knjiga i prosvjeta, što su ju osobito širili katolički duhovnici; dok je Hrvat jednom rukom vitlao mačem i branio prosvjetu zapadnu, a drugom visoko dizao luč prosvjete, što je osobito sijala u hrvatskoj Atini, Srbin se topio u staroslavenštini. Istom se u novije doba i on probudio, al knjiga njegova ne dostiže visina idealnih. Hrvat je i danas, prem potišten, idealista, Srbin je realista kao i Židov. Stoga gdje je Srba, ne cvatu ruže Židovima. Nikada Hrvati i i Srbi nisu bili jedan narod, a najmanje su sada. Bilo je dobrijana megju Hrvatima, koji su mislili sjediniti ta dva naroda uz cijenu imena hrvatskoga. Maštali su o ilirstvu, o jugoslavenstvu, o srbohrvatstvu.. Rozočarali su se, jer su se borili proti naravnomu zakonu. Megju tim su Srbi širili poznate laži o istovjetnosti slavenstva i srpstva, zabašurivali su povjest i činjenice, bacali dinare u hrvatske strane, da othrvate pohrvaćenike, krali su hrvatsko narodno blago i izdavali ga pod srpskim cimerom. Dokazano je, da je Vuk Stef. Karadžić najljepše pjesme, pripovijetke i t. d pokupio po hrvatskim krajevima, pa ih pokvario i turio u svijet pod srpskim imenom, svakako ne s poštenom namjerom. Općeno je poznato, da Srbi svojataju staru hrvatsku knjigu, da su povegli i za novijim piscima, pa dapače Šenoina djela prevagjali na — srpski jezik. Neka naša braća Poljaci i ostali Slaveni to sve imaju na umu, pa neka znadu, da mi Hrvati poštujemo srpsko ime i narod kao i sve ostale narode, al preziremo i odbijamo nametanje imena srpskog i srbohrvatskog svome narodu hrvatskomu. S prezirom odbijamo i slavosrpstvo i srbohrvatstvo i sve makinacije, kojim se i zloradice i nepravedno nastoji nama oteti hrvatsko ime, kojim su se ponosili naši djedovi u borbi za sv. križ i za slobodu čovječanstva, ime, kojemu je jedinomu mjesto od Drine do hrvatskog mora i od Drave do Kotora! Dosta nam je već lekcija sa svih strana od braće i od nebraće, dosta nam je kleveta i ocrnjivanja. Hrvatski je narod bio antemurale christianitatis, bio je vazda zaštitnikom slabih i potištenih, bio je glasnik veličajne ljubavi i primjer požrtvovnosti. Hrvatski narod ima za sve to danas pravo tražiti od svih, da mu se priznaje

i štuje ono, što ga ide po prvotnome zakonu naravskom, a to je slavno, neokaljano ime hrvatsko. To mi i tražimo u ime milijunâ Hrvata raznih vjera i prosvjedujemo pred licem Boga i ljudstva proti svim podvalama i navalama na ime hrvatske.

Poljak o nama. U 18. broju tjednika lavovskog »Gazeta Kościelna« piše dr. J. Leciejewski o »Hrvatskoj Straži«. Prikazuje sadržaj 1. sveska o. g., izričuć ne baš laskavi sud o nama. Prosvjeduje proti prigovoru na str. 36. »H. S.«, da katolički Poljaci pritiskaju Rusine. Dr. L. pozivilje autora: »Niech przybędzie do Galicyi i niech się przekona o tym zrekomym ucisku Rusinów z naszej strony; jeżeli zaś nie zna stosunków, niech nie pisze bredni . . .« Odakle je pisac onih redaka crpao uvjerenje, da Poljaci pritišću Rusine, ne znamo; znamo samo, da su se prijatelji Rusini tužili i našemu uredniku na Poljake. U ostalom u Galiciji boravi i sada jedan naš prijatelj, koji će na, nadamo se, objektivno izvijestiti o sporu poljsko-rusinskom. Čudno nam je, što se baš »G. K.« tuži na prigovor »H. S.«. što »ocrnjuje Poljake pred cijelim svijetom katoličkim«. A nije li i »G. K.« ocrnila katoličke Hrvate, da ih u borbi za glagoljicu vodi samo ljubav prema Rusiji, da su dakle glagoljaške težnje raskolničke! (G. K. nr. 6. str. 60. 1907.) To je ustvrdilo uredništvo, dok ona tvrdnja u »Hrv. Straži« potječe od vanjskoga suradnika. Dr. Leciejewski završuje svoj prikaz: »Taka jest treść »Straży, która stara się o spełnienie swego zadania, ale daleko jej do wyrównania np. »Przeglądowi powszechnemu«, który i treśnią nauk ową i obszernym zakresem swych rozpraw o całe niebo stoi wyżej. Wartošč »Straży« obniża polemiczwy nastrój wszystkich artykułów i anonimowość autorów; pod żadnym artykułem autor nie jest podpisany nawet początkowemi literami«.

Veseli nas, da nam je g. dr. L. iskreno rekao svoj sud o »Hrv. Str.«, makar ju i obescjenjuje. Kako znadu naši prijatelji, nije zadaća »Hrv. Str.« pisati samo akademske rasprave i blistati dubokoumnom učenošću. Naša je zadaća braniti hrvatske svetinje i suzbijati one, koji nam ih hoće da oskvrne. Naše je polje još neuzorano. Osim »Vrhbosne«, i još nekih časopisa, koji se bave i drugim stvarima, »Hrv. Str.« je jedini radnik na tome polju. Mi se moramo obzirati i na čitaće općinstvo i na njegove zahtjeve. I zato su nam nuzgredna briga stvari, koje se ne tiču Hrvatske i naših štilaca. U ostalom se čini, da g. dr. L. nije čitao priješnjih godišta »Hrv. Str.« Inače ne bi došao do onako smiješna tvrdnje, da »P. P.« »o całe niebo« nadvisuje našu smotru. Što je do »polemičnog nastroja«, nije istina, da su svi članci njime prožeti. A ako nam je opatrnuti kadgod protivnika, držimo, da to ne snizuje vrijednosti samoj stvari. Tko će razborit poricati vrijednost starim apologijama i drugim spisima kršćanskih apologeta i pisaca, koji znadu i te kako ožeći svoje protivnike! »Apologeticum« Tertulijanov ne će nikad izgubiti vrijednosti, prem se Tertulijan sarkastički ruga poganima, da su kipove sžojih bogova pretvorili in cacabula etc. A tko prolista perfidne i bezočne navale naših odmetnika na sve, što je čovjeku kršćaninu sveto, čudit će se, kako im katolički pisci mogu još mirno odgovarati.

Anonimnost članaka napokon ne umanjuje ni malo vrijednosti. Ta eno »Civiltà Cattolica« ne potpisuje svojih suradnika, a tko će tvrditi, da ne vrijedi? Naši se radnici ne boje svjetla i do potrebe su spremni s imenom van. Ne potpisuju se zbog toga, što se drže one: *Non quis, sed quid;* a znadu, da se u nas obično pazi više na osobu, koja piše, nego na stvar, što piše. A hvala Bogu, s ponosom možemo proučiti dru. L., mi imademo suradnika svake ruke: i svjetovnja i redovnika i mirskih svećenika, a i crkvenih dostojanstvenika kao i »Przegląd Powszechny«.

Haeckel — »Preuzvišeni«? Poznatog profesora Dra. Ernesta Haeckela u Jeni imenovao je Veliki vojvoda Sasko-Weimarski pravim tajnim savjetnikom svojim, i time ga ide časni naslov: »Preuzvišeni« Protestanski crkveni tjednik: »Der Alte Glaube« prosvjeduje protiv tolikoga odlikovanja jednoga muža, koji ove časti nikako nije zavrijedio. Mi iz toga zanimivoga prosvjeda vadimo tek ove retke:

»Da se htjelo u Haeckelu počastiti ‚čovjeka‘, onda bi ga se bilo odlikovalo na njegovu sedamdesetgodišnjicu, koju je pred nekoliko godina doživio. No kako Haeckel nije onoga dana imenovan pravim tajnim savjetnikom, već prigodom njegova zlatna jubileja doktorskoga: to se sa visokog mjesta upravo navlaš htjelo istaći, da se ova pošta nedaje toliko ‚čovjeku‘, koliko ‚učenjaku‘ i zaslužnome istraživaocu Haeckelu . . ., . Ako igdje, a to upravo ovdje treba bez straha uložiti protiv toga energičan prosvjed. I zato mi proti tome odlikovanju svečano prosvjedujemo ispred mnogih naših zemljaka, kojima je stalo do kršćanstva, i koji žele i u napredak da ostanu pravi kršćani. Kolike si je zasluge stekao Haeckel u svome pravome području, zoologiji i u biologiji, o tome mi ne ćemo da sudimo. No nikako ne možemo mukom zamučati, da mu se od svih ne priznavaju zasluge kanoti akademskome nastavniku i naučnome istraživaocu. Velik je broj onih, koji mu se »slijepo« klanjaju; ovi bi ga najvolijeli gledati u kolu najslavnijih prirodoslovaca. Nego suproć ovih ima dugi niz uprav učenjakâ — pa tu su i njegovi nekadanji učenici — koji u Haeckela vide većma »filosofa« prirode, nego li ‚istražioca‘ prirode, proroka monističkoga naziranja o svijetu, začetnika nove kulturne ovostrane

religije. Tako su mu već dokazali i veoma krupnih pogrješaka u području fizičke kemije i matematike, kakovih ne bi smio počiniti ni jedan gimnazijalac dvaju najviših razreda. A kad se Haeckel istom zaleti u carstvo duhovnih znanosti: u psihologiju, povjest ili etiku — onda će iznijeti takovih nezgrapnosti, koje bi za svakoga drugoga učenjaka upravo zatorne bile. Što on Pappus-a, strasburškoga teologa iz 16. vijeka, ubraja u crkvene oce: tomu se puno ne trebamo čuditi. Nego on operira i s govorom majmunskim, on podjeljuje psetetu jednako pravo na besmrtnost kao i čovjeku, miješa evangeličku crkvu s katoličkom[1]), te gradi čovječji moral na moralu životinjskom.

A da bi opozvao bludnje, što su mu ih drugi dokazali, to mu nije ni na kraj pameti. Otkako su His i Hensen svijetu otkrili ona njegova »tri čuvena klišeja«,[2]) u njemačkom je učenom svijetu potamnjela luč njegove slave; pa uza sve to oni klišeji jednako još igraju ulogu u njegovoj »Povijesti prirodnoga stvorenja«. Ona njegova tvrdnja, da je biogenetski zakon zajedničko dobro cijele prirodoslovne nauke: jednako se ponavlja, premda ona nije u istinu ni hipoteza, prilična istini. I tako se djelima Haeckelovim provlači neki duh prijevare i nepoštenja, koji se poglavito time očituje, što Haeckel pred nevježe iznosi kanoti gotovu istinu ono, što u znanstvenim izvodima oprezno prikazuje samo kanoti mogućnost.

Mi time ne rekosmo ništa novo. Ima čitava literatura polemička o Haeckelu, koja ove i još veće optužbe jednu za drugom dokazima utvrgjuje. Zar oni u Weimaru za to nijesu znali? ili nijesu htjeli za to znati? I jedno drugo držimo za žalosnu pojavu. Haeckel nije izgled njemačke znanosti, nego prava nakaza, što odbija. Njega častiti jest zato isto, što obeščašćivati njemačku znanost, pa je u inozemstvu ponizivati«.[1])

»Momentana zabluda?« U 108. br. »Pokreta« (1907.) imade na 7 str. oglas, kakvog ne vidjesmo ni u najblatnijim listovima čivutskim. Izuzet se može jedini rimski »Asino«, koji se u svinjarijama može takmit s »Pokretom«. U pomenutom oglasu ženska pruža dugi nos rodi, na kojoj jaše dijete. Do slike piše: »Pošaljite 50 nvč. u markama. Dobit ćete tri najfinija higienička uzorka . . . . . sa najnovijim ilustrovanim cijenikom i uputom . . .« i t. d. Radoznali smo, je li možda onaj oglas otisnut strojem, što se zove »Strossmayer«. Željeli bismo znati, da li katolički svećenici, što ih ima još oko dioničke tiskare svojim

[1]) Ne treba smetnuti s uma, da ovo piše *protestantsko* glasilo!

[2]) Da bi dokazao jednakost triju embriona različitih životnih bića, upotrebio je Haeckel tri puta isti cliché, istu sliku.

[1]) Kako o Haeckelu sude mnogi učenjaci »ne-katolici«, nego sami slobodno-mislioci, vidi lijepi članak »Njihov bog« u Vrhbosni 1907. br. 7.

dionicama uzdržavaju tiskaru, da tiska onakove oglase. Rado bi smo saznati, da li »branitelji rimokatoličkih svetinja« brane te svetinje onim slovima, kojima »Pokret« širi gadni nemoral. A možda je u očima tih »branitelja« i onaj oglas tek »monentana zabluda«?

Još o pokretaškom moralu. Tko je progledao samo par brojeva »Pokreta«, mogao se osvjedočiti o moralnim nazorima njegovim. Mogao se namjeriti na lekcije, što ih dijeli katoličkomu svećenstvu i Liguorijevoj moralci! Tko je prolistao barem jedan broj samozvanog »Hrvatskog Djaka«, morao se zarumeniti, ako ima u njega još iskrice čuvstva, poštenja i stida. »Poznat ćete ih po plodovima njihovim«, rekao je naš Spasitelj. I eto, vide se plodovi pokretaških nazora, pokretaškog morala. Od bolesnih akademičara bijaše ih ove godine *devedeset i osam % bolesnih od veneričnih bolesti!* Tako je izjavio sam predsjednik akademskog potpornog društva. (Isp. »Glas Naroda«, br. 17. o. g.) Dakle od svake stotine buduće »inteligencije«, što će krojiti sudbinu hrvatskomu narodu, devedeset i osam moralnih ništarija, koje će živjeti samo živinski, pa biti lutka u ruci svakoga silnika; devedeset i osam robova najgadnije, životinjske strasti, koji će vikat o slobodi, a, sami robovi, bit će grobari svake slobode. Devedeset i osam postotaka narodnih vogja već u mladoj neiskusnoj dobi bez stida, bez poštenja, bez zanosa i bez narodnog ponosa!

Hoće li progledati zdrava jezgra hrvatskog naroda? Hoće li opaziti, kud vode, komu služe »Hrv. Djak«, »Pokret«, »Savremenik« i drugi grobari hrvatskih svetinja i ideala, grobari narodne svijesti i poštenja, grobari vjere i morala?!

Naš nekršćanski ton i g. Stjepan Radić. Preko Stjepana Radića doznajemo u »Hrvatskom Kolu«, što je sve poljski mjesečnik »Slavenski Sviet« pisao o hrvatskim prilikama. Pa i o »Hrvatskoj Straži«. Zaista, zanimljivo se čita: »Kako je »Slavenski Sviet« nepristran, svjedoči možda najbolje oštra osuda tona, kojim znade pisati Mahnićeva krčka »Hrvatska Straža«. Ta je osuda u 4. svesku 1905. (str. 336.—337.) u ovim recima: »Ne jednoga čovjeka iznenagjuje *siloviti*, rekli bismo dapače *nekršćanski ton* ovog lista (Hrv. Straže«) u *polemici*, ali tumačimo to time, što urednici lista ne vide valjda drugoga načina, kako bi hrvatsko društvo probudili iz vjerske pospanosti. Urednici »Hrv. Str.« u svojoj katoličkoj revnosti zaboravljaju se tako daleko, te padaju u zaslijepljeni *ekskluzivizam* i nisu sposobni dapače ni dopustiti (u teoriji), da *izvan katolicizma može biti išta zdrava i poštena*«. — Ovu »osudu« »Slav. Svieta« zaključuje g Stjepan triumfalno: »Slavenski Sviet« zove biskupa Mahnića sbog toga Pobjedono-

scievim — i tim je rečeno sve«.

Mi ne znamo, kako može g. Stjepan biskupa Mahnića činiti odgovornim za ono, što piše i kako piše »Hrv. Straža«. Još manje nam ide u glavu, kako može g. Stjepan navedavši, što »Sl. Sviet« piše o »Hrv. Straži«, nadodati: »i time je rečeno sve«. Valjda je time »svršena« i replika, što je g. Stjepan duguje na sve, koliko (a toga ima sva sila) smo iz »Hrv. Misli« i iz »Savremene Evrope« proti njemu iznijeli? Nikad se nije g. Stjepan a ma ni jednom samo riječju osvrnuo na našu kritiku; premda je zato imao sijaset prilika, jer g. Stjepan mnogo piše. Sada se evo tura proti »Hrv. Straži« u poljski list »oštra o suda«, kojom se biskup Mahnić ruži »Pobjedonoscevim«, a time evo — »svršeno sve«! Je li to način, da se neprijatelj potjera u bijeg? Takvim tiradama ne ćete ni zeca zastrašiti.

Što se tiče, napose, »silovitog i nekršćanskog tona« naše polemike, mi smo ga opetovno obrazložili i opravdali; neka g. Stjepan čita n. pr.: »Irenika u polemici« (Hrv. Str.« I, 555) ili: »Prava kršćanska ljubav« (V, 65.)

A naš »ekskluzivizam«? Mi smo u nekom pogledu zaista ekskluziviste, u koliko naime tvrdimo, da ima samo jedna istina, a ta istina isključuje sve, što joj protuslovi, biva neistinitim. To je naš glasoviti »autaut«. Dok po g. Stjepanu istina nije jedna, već mnogostruka; zato istina nikad apsolutno ne isključuje protuslovlja, pače je i »neistina« ili »zabluda« relativna istina (Vidi članak »Istina« »Hrv. Str. II, str. 265 ss.) Razumije se, da prema ovoj teoriji ne može biti govora o »ekskluzivnosti«.

No g. Stjepan je ipak »ekskluzivan« i sam. A to mnogo ekskluzivniji nego mi. On nam n. pr. prigovara, kao da nijesmo »sposobni ni dopustiti, da *izvan katolicizma* može biti išta zdrava i poštena«. A poznato je, kako mi gotovo na svakoj strani naglašujemo, da jedino »zdrava« i »poštena filosofija jest ona, čiji je početnik *poganin* Aristoteles. Mi »katolici« dakle s veseljem i s harnošću usvajamo *pogansku* mudrost. Sve drugačije g. Stjepanu. Tko se ne kune na evolucijonističku teoriju pa na njezin »instinkt« i »čuvstvo«, on će bit bez milosti »isključen« iz zlatne knjige modernog napretka. Pa i sama hrvatska inteligenca, koliko ne pristaje uz barjak braće Radića, sva je »arheološkog tipa«, »jadna«, »ona radi poput onoga mudraca, koji je pilio granu, na kojoj je sjedio, i to s onoga kraja, gdje se drži debla«; ova »inteligencija bila višega bila nižega porijetla, mirne duše pet put na dan jede i po čitave noći pije« i t. d. (Vidi »Hrv. Str.« II, 748.) Nije li to ekskluzivizam?

Biskup Mahnić — Pobjedonoscev! Time g. Stjepan zapečaćuje svoju argumentaciju. Htio je valja da kaže, da je biskup Mahnić, prototip natražnjačkog konservativca. Zaista pogodio si ju, g. Stjepane!

Uplatili za »Hrvatsku Stražu« za god. 1906.

Brnetić Hinko, župnik Biograd kr. 6. — Biljan Joso, Rim kr. 3.16 — Vuković Anton, župnik Davor kr. 6. — Kirics Mato, Cerenjes kr. 3. — Blašković Ante, učitelj Orosovlje kr. 6. — Kolaković Ivan, upr. župe Kutevo kr. 6.

Za god. 1907.

Malešević Franjo, župnik Banjaluka kr. 6. — Čitaonica »Nada«, Banjaluka, kr. 6. — Sokol Josip, bogoslov Djakovo kr. 3. — Macháček Franjo, stud. med. Gratz kr. 3. — Šalovac Šime, kapelan Bošnjaci kr. 6. — Gjelatović dr. Pavo, župnik Bošnjaci kr. 6. — Maretić o. Ivan, Crnik kr. 3 — Kocijanić Juraj, kapelan Dubovac kr 6. — Bardhi o. Paško, Škadar kr. 6, — Samostan Konventualaca, Šibenik kr. 6. — Ravnateljstvo bisk. Sjemeništa, Djakovo kr. 6. — Gaži Matej, kapelan Vel. Bukovec kr. 4.80 — Fabijanić Mate, iz. kap. Kaldir kr. 3. — Grego Niko, kapelan Malinska kr. 12. — Tomašić Lovro, upr. Selce kr. 6. — Lacković Mihovil, maturand Požega kr. 3. — Samostan oo. Kapucina, Varaždin kr. 7. — Čurković Miho, župnik Diklo kr. 6. — Rajković fr. Andrija, Split kr. 3. — Mašić Niko, kapelan Gospić kr. 6. — Šimunović Josip, prebendar Djakovo kr. 6. — Koruza Ivan, župnik Klana kr. 6. — Šabalja Pavao, kapelan Lošinj kr. 6. — Flego Ante, učitelj Rovinjsko Selo kr. 3. — Šintić Ivo, župnik Beli kr. 6. — Smetiško Mijo, kanonik Zagreb kr. 6. — Matašić Mate, župnik Grižane kr. 6 — Jurković Stanko, gimn, Široki Brieg. kr. 3. — Šultajs Franjo, kanonik Zagreb kr. 6. — Barilli Mons. Mile, Slunj, kr. 6. — Fonke S., kapelan Velemerić kr. 6. — Sušelj Matej, kapelan Vipava kr. 6. — Anzulović Mate, klerik Split (za 1906 i 1907) kr. 6. — Marušić Mate, kateheta Rijeka kr. 6. — Zec o. Danijel Rim kr. 7·50. — Wolf Augustin, kapelan Osiek kr. 6. — Franjev. Samostan, Vukovar kr. 6. — Polić Mate, kapelan Grižane kr. 6. — Kozelj Matevž, kapelan V. Lašče kr. 6. — Prodan don Joso, Velaluka kr. 3. — Dominez Fran, župnik Zavalje kr. 3. — Bučalj Viktor, župnik Oštle kr. 6. — Uroić Mihovil, Varaždin kr. 2. — Vrbanek Josip, kapelan Vivodina (2. kom.) kr. 10 — Jerić Nikola, učenik trg. škole Mostar kr. 3. — Flapp dr. Ivan, biskup Poreč kr. 6. — Oršić Pavao, kapelan Ogulin kr. 6. — Moransch Gjuro, žup. Marijanci kr. 6. — Pročen M., bogoslov Zagreb kr. 3. — Pavelić Milan, Crikvenica kr. 6. — Car Aleksander, župnik Crikvenica kr. 6. — Švaralj Frančišek, kapelan Devin kr. 6. — Krbavac Gjuro, župnik Gugna (još 3. kr.) kr. 3. — Zec v. Bono Preko kr. 6. — Žavbi Ivan, kapelan Žužemberg kr 6. — Braum Vilim, carinar Zemun kr. 6. — Markulin Stjepan, Zagreb kr. 11. — Fabris Spasoje, katehet Blato kr. 6. — Počina Roko, kap. z. bolnice Zadar kr. 6 — Cvetko Mons. Mate ..p. kan. Novi kr. 6 — Boić Mirko, gimn. D. Tuzla kr. 6 — Bajčić o. Augustin, Preko kr. 6. — Janežić dr. Ivan, profesor Ljubljana kr. 6. — Grünvald Anđelka, učiteljica Nazaret kr. 3. — Marić Marija, učiteljica Nazaret kr. 3. — Deželić Gjuro, gr. senator Zagreb kr. 6. — Ivanić Božo, katehet Nazaret kr. 6. — Stojanović Fabijan, kapelan Tovarnik (1/2 god.) kr. 3. — Brajnović o. Evandj., Gruž kr. 9. — Pučka škola, Karlovci kr 6. — Razum Mijo, kapelan Jarmina kr. 6. — Dogonig Ivo, upr župe Pridvorje (još 1. kr. + kr. 3. za 1903) kr. 5 — Ujčić Jos. Ant., profesor Gorica kr. 6. — Ravnateljstvo nadb. sjemeništa, Travnik kr. 120. — Kršić o. Franjo, Martinšćica kr. 4. — Donelli
...sta, župnik Baškavoda kr. 6. — Lončarić dr. Ante, Senj kr. 6. — Orlić
...igji, ...an. župnik Krk kr. 6. — Ženska učit. škola (4. primj.), Zagreb
Mons. dr. Anton, ... Anton, učitelj Punat kr. 3. — Gjebić Nikola, kateheta Sa-
kr. 12. — Fu... — Župan Josip, učitelj M. Gorica kr. 3. — Premuš dr. Domi-
rajevo kr. ... Zagreb kr. 6. — Bahorić Franjo, gimn. Zagreb kr. 3. — Vučić
nik, kanonik Senj kr. 6. — Švinderman Blaž, nas. bisk. kan. lektor Zagreb
Roko — Kalac o. Leonard, Franjev. Ljubljana kr. 3. — Prijatelj Vladimir,
kr...l, Beč kr. 3.

(Slijedi.)

UREDNIŠTVO U SENJU — UPRAVA U KRKU

SADRŽAJ

III. sveska »HRVATSKE STRAŽE«